

T.C.
KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**ŞEMSETTİN GÜNALTAY VE TÜRK SİYASÎ HAYATINDAKİ
YERİ**

ONUR ERBATU

TARİH ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Dr. Öğr. Üyesi Fatma ÜNYAY AÇIKGÖZ

KIRIKKALE-2021

Onur ERBATU tarafından hazırlanan “ŞEMSETTİN GÜNALTAY VE TÜRK SİYASÎ HAYATINDAKİ YERİ” adlı tez çalışması, aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ ile Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Fatma ÜNYAY AÇIKGÖZ

Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı, Kırıkkale Üniversitesi

İmza.....

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum.

Başkan : Doç. Dr. Mustafa MÜJDECİ

Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Anabilim Dalı, Kırıkkale Üniversitesi

İmza.....

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum.

Üye : Dr. Öğr. Leyla AKSU KILIÇ

Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı, Uşak Üniversitesi

İmza.....

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum.

Tez Savunma Tarihi: 23/09/2021

Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Yüksek Lisans Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Doç.Dr. Abdussamed YEŞİLDAĞ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ETİK BEYANI

Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

o Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,

o Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,

o Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,

o Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,

o Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Onur Erbatu

23/09/2021

ÖZET

ŞEMSETTİN GÜNALTAY VE TÜRK SİYASÎ HAYATINDAKİ YERİ

Kırıkkale Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Fatma ÜNYAY AÇIKGÖZ

Ekim 2021, 100 sayfa

Bu çalışmada, Türk siyasî hayatının önemli dönüm noktalarından olan, Şemsettin Günaltay ve kurduğu hükümet ele alınmıştır. Tek parti iktidarının sona ermesinde ve yeni bir döneme geçiş olarak görülen Demokrat Parti iktidarının başlamasında, bir geçiş süreci mahiyetindeki Şemsettin Günaltay Hükümeti'nin kuruluşu, politik tarihimizde farklı bir yere sahiptir. Şemsettin Günaltay Hükümeti'nin kurulmasının önemli sebepleri arasında Demokrat Parti'nin güçlenmesi de bulunmaktadır. Bu sebepten dolayı Demokrat Parti'nin kuruluşu ve bu partinin kuruluşundan önceki çok partili hayata geçiş denemelerine de bu çalışmada değinilmiştir. 1949 yılında, Şemsettin Günaltay Hükümeti'nin ortaya çıkması dönemin şartları ile ilgili bir durum sayılabilir. Devrin siyasî konjonktürü iyi anlaşılıp, yerinde yorumlar yapılabilmesi için, o dönemdeki süreç içerisinde olaylar ele alınıp aktarılmıştır. Demokrat Parti'nin kuruluşu, Cumhuriyet Halk Partisi'nin siyasî bir hamle ile erken seçimlere giderek 1946 Seçimlerinin yapılmasını sağlaması, sonrasında Cumhuriyet Halk Partisi'nin Şemsettin Günaltay Hükümeti'ni kurma hamlesi, Şemsettin Günaltay Hükümeti'nin programı, Demokrat Parti'nin ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin içerisinde yer alan diğer muhalif grupların, yeni kurulan Günaltay Hükümeti hakkındaki görüşleri bu çalışmada analiz edilip, Türkiye Cumhuriyeti'nin demokrasi sürecinde yaşananlar ele alınmıştır. Özellikle çalışılan konu hakkında mühim bir yere sahip olan Meclis konuşmaları, T.B.M.M. Tutanak Dergisi'nden yararlanılarak incelenip analiz edilmiştir. Ayrıca, incelenen dönem ile ilgili literatür taraması yapılarak, yazılmış olan çeşitli kitap, ansiklopedi, makale ve gazeteler araştırılıp, verdikleri bilgiler, T.B.M.M. Tutanaklarıyla birleştirilmiştir. Sonuç olarak ulaşılan bulgular neticesinde, Cumhuriyet Halk Partisi'nin, Demokrat Parti'nin güçlenmesine karşı siyasî bir hamle düşüncesiyle, Şemsettin Günaltay Hükümeti'ni kurduğu ve geniş halk kitleleri arasındaki popülaritesini

arttırmaya çalıştığı söylenebilir. Ancak 1950 yılında yapılan seçimlerde, Cumhuriyet Halk Partisi'nin hükümeti olan Şemsettin Günaltay Hükümeti'nin, iktidarı Demokrat Parti'ye bırakmak zorunda kaldığı görülmüştür. Şemsettin Günaltay Hükümeti, Cumhuriyet Halk Partisi ve Demokrat Parti arasında bir geçiş aşaması olmuş ve 1950 yılında yapılan seçimlerle Türkiye Cumhuriyeti'nde iktidarın sorunsuz bir şekilde el değiştirmesine katkıda bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Şemsettin Günaltay, Cumhuriyet Halk Partisi, Demokrat Parti

ABSTRACT

ŞEMSETTİN GÜNALTAI AND THE PLACEMENT IN TURKISH POLITICAL LIFE

Kırıkkale Universty

Social Sciences Institute

Department of History, Master Thesis

Supervisor: Asst. Prof. Fatma ÜNYAY AÇIKGÖZ

October 2021, 100 pages

The establishment of the Şemsettin Günlaltay Government, which is one of the most important turning points of Turkish political life, is discussed. The establishment of the Şemsettin Günlaltay Government, which is a transition process, has a different importance for our political history at the end of the single-party rule and the beginning of the Demokrat Party government, which is seen as a transition to a new era. The establishment of the Demokrat Party, which can be considered as one of the most important reasons for the establishment of the Şemsettin Günlaltay Government mentioned in this article. It should be attached that the transition to multi-party life before the establishment of this party is also mentioned. The emergence of the Şemsettin Günlaltay Government in 1949 can be regarded as a situation related to the conditions of the period. To understand the political conjuncture of the period and to make appropriate interpretations, the events of that period were handled and conveyed. In this study; establishment of the Demokrat Party, Cumhuriyet Halk Party's political move to hold early elections and 1946 Elections, after the movemet of the Cumhuriyet Halk Party to establish of the Government of Şemsettin Günlaltay, Şemsettin Günlaltay Government's program, the views of the Demokrat Party and other opposition groups in the Turkish Grand National Assembly on the newly established government of Günlaltay are analyzed and the experiences in the democratic process of the Republic of Turkey discussed. The speeches of the Assembly, which have an important place especially on the subject being studied, were examined and analyzed using T.B.M.M. Tutanak Magazine. In addition, various books, encyclopedias, and articles were written about the period examined were searched and the provided information has been combined with T.B.M.M. records. As a result of the reached findings, it can be

said that Cumhuriyet Halk Party founded the Şemsettin Günaltay Government with the idea of a political move against the Demokrat Party which is gaining strength and is trying to increase its popularity among the masses of people. However, in the elections held in 1950, it was seen that the government of the Cumhuriyet Halk Party, Şemsettin Günaltay had to leave the power to the Demokrat Party. In the process, the government of Şemsettin Günaltay, Cumhuriyet Halk Party and Demokrat Party has a transition and in 1950 elections the republic of Turkey has an exchange during this process in a significant way.

Keywords: Şemsettin Günaltay, Cumhuriyet Halk Party, Demokrat Party

TEŞEKKÜR

Bu çalışmada bana hiçbir yardımı esirgemeyen değerli danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Fatma Ünyay Açıkğöz'e, yoğun çalışmaları sırasında desteğini bir an olsun esirgemeyen sevgili eşim Meral Erbatu'ya, bana enerji veren küçük kızlarım Ada ve Ece'ye çok teşekkür ederim.

Onur ERBATU

Ekim - 2021

SİMGELER VE KISALTMALAR

a.g.d. Adı Geçen Dergi

a.g.e. Adı Geçen Eser

a.g.m. Adı Geçen Makale

C. Cilt

Çev. Çeviren

Ed. Editör

S. Sayı

s. Sayfa

Yay. Haz. Yayına Hazırlayan

İÇİNDEKİLER DİZİNİ

Sayfa

TÜRKÇE ÖZET SAYFASI.....	iv
İNGİLİZCE ÖZET (ABSTRACT) SAYFASI.....	vi
TEŞEKKÜR.....	viii
SİMGELER VE KISALTMALAR.....	ix
İÇİNDEKİLER DİZİNİ	x
GİRİŞ.....	1
1. BÖLÜM: ŞEMSETTİN GÜNALTAY’IN HAYATI	4
1.1. Çocukluk Yılları.....	4
1.2. Yetiştği Dönemin Şartları	6
1.2.1. Meşrutiyet Yıllarında Şemsettin Bey	6
1.2.2. Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Şemsettin Bey.....	7
1.2.3. Milli Mücadele Yıllarında Şemsettin Bey	8
1.2.4. Cumhuriyet Yıllarında Şemsettin Bey.....	9
1.3. Dünya Görüşü	10
1.3.1. Eserleri.....	16
1.3.2. Faaliyetleri	18
2. BÖLÜM: ŞEMSETTİN GÜNALTAY HÜKÜMETİ’NİN KURULUŞU	
ÖNCESİ GELİŞMELER	25
2.1. Cumhuriyet Döneminde Çok Partili Hayat Çalışmaları	20
2.2. Şemsettin Günaltay’a Kadar Başbakanlar	26
2.2.1. İsmet İnönü	26
2.2.2. Ali Fethi OKYAR	27

2.2.3. Celal BAYAR.....	28
2.2.4. Refik SAYDAM.....	29
2.2.5. Şükrü SARAÇOĞLU	31
2.2.6. Recep PEKER	33
2.2.7. Hasan SAKA	35
2.3. İktidarın Yeni Talipleri	36
2.3.1. Demokrat Parti.....	37
2.3.2. 1946 Seçimleri.....	40
2.3.3. Demokrat Parti'nin Cumhuriyet Halk Partisi İktidarını Eleştirdiği Noktalar	42
2.3.4. Demokrat Parti'ye Karşı Cumhuriyet Halk Partisi'nin Yaptığı Hamleler	46
3. BÖLÜM: ŞEMSETTİN GÜNALTAY HÜKÜMETİ.....	49
3.1. Şemsettin Günaltay Hükümeti'nin Kurulma Süreci	49
3.1.1. Bakanlar Kurulu	51
3.1.2. Hükümet Programı	52
3.2. Siyasî Alanda Yapılan Faaliyetler	63
3.3. İçteki Gelişmeler ve Faaliyetler	65
3.4. Askerî Alandaki Faaliyetler	70
3.5. Dış İlişkiler.....	70
3.6. Şemsettin Günaltay Hükümeti'nin Sonraki Dönemlere Etkisi	74
SONUÇ.....	76
KAYNAKLAR	80
EKLER.....	84
EK.1. Şemsettin Günaltay'ın Başbakanlığa Tayini	84
EK.2. Şemsettin Günaltay'ın Kabinesi.....	85
EK.3 İsrail Devleti'nin Tanınması	86

EK.4. Başbakan Şemsettin Günaltay'ın Kütahya Ziyareti	87
EK.5. Başbakan Şemsettin Günaltay'ın Ulus Gazetesine Verdiği Demeç	88
EK.6. Şemsettin Günaltay'ın Gençlere Hitabesi	89
EK.7. Şemsettin Günaltay'ın Bursa Ziyareti	90
EK.8. Şemsettin Günaltay'ın Açıklamaları	91
EK.9. Şemsettin Günaltay'ın, Cumhuriyet'in 26. Yılı'nı Kutlama Konuşması 1	92
EK.10. Şemsettin Günaltay'ın, Cumhuriyet'in 26. Yılı'nı Kutlama Konuşması 2.....	93
EK.11. Şemsettin Günaltay'ın, Cumhuriyet'in 26. Yılı'nı Kutlama Konuşması 3	94
EK.12. Şemsettin Günaltay'ın, Cumhuriyet'in 26. Yılı'nı Kutlama Konuşması 4.....	95
EK.13. Şemsettin Günaltay'ın, Cumhuriyet'in 26. Yılı'nı Kutlama Konuşması 5.....	96
EK.14. Şemsettin Günaltay'ın, Cumhuriyet'in 26. Yılı'nı Kutlama Konuşması 6	97
EK.15. Şemsettin Günaltay Denizli Ziyaretinde	98
EK.16. Şemsettin Günaltay'ın İzmir Ziyareti.....	99
ÖZGEÇMİŞ	100

GİRİŞ

Türk siyasî tarihi incelendiğinde, demokratikleşme çabalarının Osmanlı İmparatorluğuna kadar uzandığı görülmektedir. Osmanlı İmparatorluğu'nda II. Meşrutiyet sürecinde çok partili hayata geçildiği, ancak padişahlık makamının varlığından dolayı tam bir demokratik rejimden bahsedilemeyeceği açıktır. Kurtuluş Savaşı'nın başarıya ulaşp, ulusal bağımsızlığın sağlanmasından sonra, sıra ulusal egemenliği gerçekleştirmeye gelmişti. Milli Mücadele'nin önderi Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları demokratik bir rejimi ortaya çıkarıp ulus iradesini hâkim kılmak istedikleri için 29 Ekim 1923'te Cumhuriyet'i ilan ettiler. Ancak ulus iradesinin tam anlamıyla yönetime yansması konusunda bazı sorunlar vardı. Bu sorunların en başında, Cumhuriyet'in ilanından önce Mustafa Kemal tarafından kurulmuş olan Halk Fırkası'ndan başka bir partinin mevcut olmamasıydı. Mustafa Kemal Atatürk'ün Cumhurbaşkanlığı döneminde iki defa çok partili hayata geçiş denemesi yapılmış ancak kurulan partiler uzun soluklu olamamış ve bu denemeler başarısızlıkla sonuçlanmıştı.

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından Türkiye Cumhuriyeti'nde de gerek içteki gelişmeler gerekse dışarıdaki gelişmeler çok partili hayata geçişi tetikleyecekti. Dıştaki gelişmelerin başında, İkinci Dünya Savaşı'nı Müttefik Devletlerin kazanması ve Türkiye'nin de çok partili bir sürece başlamasını istemeleri, içte ise uzun yıllardır devam eden tek parti iktidarının ve İkinci Dünya Savaşı'nın getirmiş olduğu bazı sorunların Cumhuriyet Halk Partisi'nde bölünmelere yol açması, çok partili hayata geçilmesinde ve Demokrat Parti'nin kurulmasında etkili olan gelişmelerdendi.

Demokrat Parti'nin kurulması ve ardından giderek güçlenmeye başlaması Cumhuriyet Halk Partisi'ni iktidarını koruma konusunda endişelendirmişti. Çeşitli hamleler yaparak Demokrat Parti'nin güçlenmesini engellemeye çalışan Cumhuriyet Halk Partisi, 1950 yılında yapılacak olan seçimlere yaklaşırken, Hasan Saka'nın başbakanlıktan istifası ile karşılaştı. Hasan Saka'nın yerine yeni bir başbakan ve yeni başbakanın oluşturacağı yeni bir hükümet gerekiyordu. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü,

yeni hükümetin kurulması konusunda çeşitli isimlerle görüşükten sonra Şemsettin Günaltay isminde karar kıldı. Hasan Saka'dan sonra Şemsettin Günaltay isminin seçilmesi bir tesadüf değildi. Şemsettin Günaltay Cumhuriyet Halk Partisi tarafından, Demokrat Parti'nin önüne atılan bir isim değildi. Şemsettin Günaltay Demokrat Parti'ye karşı 1950 Seçimlerinde başarıyı getirebilecek bir isim olarak görülmekteydi.

Şemsettin Günaltay, Osmanlı İmparatorluğunun son döneminde dünyaya gelmiş, Monarşi, Meşrutiyet ve Cumhuriyet rejimlerini yaşamış, Millî Mücadelede yer almış bir aydın idi. Dünya görüşü konusunda İslamcılık, Türkçülük ve Batıcılık düşüncelerini, tek potada birleştirmiş bir isim olan Şemsettin Günaltay, Mustafa Kemal Atatürk döneminde birçok önemli faaliyette yer almıştı. 1949 yılına gelindiğinde Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, Şemsettin Günaltay'ın özellikle İslamcı yönünü kullanılıp, 1950 seçimlerinde Cumhuriyet Halk Partisi iktidarını devam ettirmeyi, bir diğer deyişle 1946 yılında kurulan Demokrat Parti'nin 1950 seçimlerinde başarı yakalamasını engellemeyi amaçlamıştı. Çünkü Demokrat Partililerin eleştiri okları özellikle Cumhuriyet Halk Partisi'nin din ile ilgili politikaları konusunda yoğunlaşmıştı. Demokrat Parti, tek parti iktidarının ekonomi politikalarını eleştirip liberal ekonomiyi savunurken, dinî konularda da Cumhuriyet Halk Partisi'nin duruşunu tenkit etmişti. Demokrat Parti kuruluşundan itibaren toplumdaki taraftar sayısını arttırıp, geniş halk kitlelerine ulaşmaya başlamıştı. Demokrat Parti'nin bu hızlı yükselişi 1950 seçimlerine gidilen süreçte devam etmekteydi. 1949 yılında Başbakan olan Şemsettin Günaltay, kurduğu hükümet ile 1950 seçimlerinin daha demokratik bir ortamda gerçekleşmesi için Seçim Kanununun çıkarılması, İstiklal Mahkemeleri'nin kaldırılması gibi çalışmalar yapmıştı.

Türk politik tarihinde Şemsettin Günaltay, bu çalışmanın ana konusunu oluşturmaktadır. Şemsettin Günaltay başbakan olarak görevde kaldığı ve 1949 - 1950 yılları arasında kurduğu hükümet ile yaptığı faaliyetler açısından siyasî tarihimizde önemli bir dönüm noktası konumundadır. Şemsettin Günaltay Hükümeti, 27 yıllık tek parti iktidarının sona erdiği ve ilk defa farklı bir partinin iktidar koltuğuna oturduğu süreçte bir geçiş noktası olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti'nde böylesine kritik bir sürecin nasıl yaşanacağı Şemsettin Günaltay Hükümeti'nin çalışmaları sonucunda şekillenmiştir. 27 yıl boyunca devam eden Cumhuriyet Halk Partisi iktidarı dönemi ile 10 yıl boyunca devam edecek olan Demokrat Parti iktidarı dönemi arasındaki geçiş noktası Şemsettin Günaltay Hükümeti'dir ve bu hükümetin

faaliyetleri neticesinde Türkiye Cumhuriyeti'nde iktidar değişimi problemsiz gerçekleşmiştir.

Bu alışma Cumhuriyet Halk Parti iktidarının son hkmeti olan şemsettin Günaltay Hkmeti'nin kurulma sebeplerini, bu hükümetin yaptığı faaliyetleri ve şemsettin Günaltay'ın Türk siyasi hayatındaki yerini araştırmak için yapılmıştır. Bu çalışmada ilk bölümde şemsettin Günaltay hakkında genel bilgi verilmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünde şemsettin Günaltay Hkmeti'nin kuruluşu öncesindeki gelişmeler hakkında genel bilgi verilmiştir. Çalışmanın nc bölümünde ise şemsettin Günaltay Hkmeti'nin kurulması ve genel özellikleri, şemsettin Günaltay Hkmeti'nin faaliyetleri ele alınmıştır.

1. BÖLÜM

ŞEMSETTİN GÜNALTAY’IN HAYATI

Osmanlı İmparatorluğunun son döneminde dünyaya gelen ve yetiştiği ortamın zorlu şartlarına rağmen münevver bir kişiliğe ulaşan Şemsettin Bey, daha sonraları memleketin sancılı durumundan kendisini soyutlamadan, milli mücadeleye girişmiş ve ardından kurulan cumhuriyet yönetiminde etkin roller üstlenmiştir. Onun dünya görüşünü, fikirlerini ve faaliyetlerini daha iyi anlayabilmek için bu bölümde Şemsettin Günaltay’ın hayatı hakkında bilgiler verilecektir. Bu bölümde Şemsettin Günaltay’ın hangi şartlar altında, hangi minvalde görüşler ortaya koyduğu belirtilecektir.

1.1. ÇOCUKLUK YILLARI

Şemsettin Bey, Erzincan’ın Kemaliye ilçesinde dünyaya gelmiştir. Müderris İbrahim Ethem Efendi ve Saliha Hanım 1883’te dünyaya gelen çocuklarına Mehmet Şemsettin adını koydular.¹ Şemsettin Bey’in doğduğu yıllarda Osmanlı topraklarında, dünyaya gözünü açan jenerasyonun Türk tarihinin önemli olaylarına, bu kadar etki edeceğini herhalde kimse bilemezdi. Örneğin Mustafa Kemal Atatürk 1881, İsmet İnönü 1884, Celal Bayar 1883, Rauf Orbay 1881, Ali Fethi Okyar 1880, Fevzi Çakmak 1876, Kazım Karabekir 1882, Ali Fuat Cebesoy 1882 tarihlerinde dünyaya gelmişti. Böyle bir nesil, son dönem Türk tarihi açısından farklı bir yerde idi.

¹ Süleyman Tülücü, “M. Şemsettin Günaltay’ın Eserlerinde Cahili Arap Edebiyatı İle İlgili Kayıtlar”, *Bir Din Aydını Profili M. Şemsettin Günaltay*, Editörler: Mesut İnan, Fatih Kandemir Ömer Aslan, İstanbul: Rağbet Yayınları, 2016, s. 237

Osmanlı İmparatorluğu'nda II. Abdülhamit'in hüküm sürdüğü 1876 – 1909 yılları, iç ve dış politika açısından önemli bir dönemdi. Bu yıllar Osmanlı İmparatorluğu'nun sıkıntılı süreçlerden geçtiği yıllardı. II. Abdülhamit'in başa geçer geçmez I. Meşrutiyeti ilan ettiğini, ardından 93 Harbi nedeniyle Kanun-i Esasi'nin kendisine verdiği hakkı kullanarak meclisi fes ettiğini görmekteyiz. Günümüzde tartışmalı konular olarak karşımıza çıkan bazı söylemler bulunmaktadır. Kimileri bu dönemin baskıcı bir devir olduğunu kimileri ise bu dönemde yapılan uygulamalar ile devletin biraz daha ayakta kalabildiğini dile getirmektedirler.² Ayrıca bu dönemde sadece siyasî ve askerî meseleler yoktu. Aynı zamanda ekonomik sıkıntılar da bulunmaktaydı. Muharrem Kararnamesi'nin yayınlanıp, alınan dış borçların ödenememesi, Osmanlı İmparatorluğu'nda Duyun-u Umumiye idaresinin kurulmasına neden oldu. Artık, Osmanlı İmparatorluğu ekonomik bağımsızlığını kaybetmiş durumdaydı. Dönemin başlarında Jön Türkler ya da Genç Osmanlılar olarak adlandırılan bir aydın grubu, dönemin sonlarına doğru da İttihat ve Terakki Fırkası olarak adlandırılan bir partinin etkin olmaya çalıştığı görülmektedir.³

Böyle bir ortamda dünyaya gelen Şemsettin Bey, küçük yaşlarda Osmanlı İmparatorluğu'nun başkentine yani İstanbul'a gelerek Üsküdar Ravza-i Terakki Mektebi'nde okumuştur. Terakki Bahçesi anlamına gelen bu okul o dönemin meşhurlar okulu olarak adlandırılmaktadır. Bu okuldan mezun olan kişilerin bazılarının adını zikretmek gerekirse, Şeyhülhattatin Necmeddin Okyay, Şeyhülmuharririn Burhan Felek ve Reisülkurra Hafız Ali Üsküdari, zamanın en meşhur hafızlarından Yeraltı Camii İmamı Hafız Ali Efendi, Abidin Daver (gazeteci, baş muharrir, yazı işleri müdürü), dönemin Paris başkonsolosu Sadettin Bey, Doktor Mazhar Osman, Udi Besim Şerif (Üstünöz), Fehmi Tokay, Faik Sabri Duran, Mustafa Hulusi Efendi (Halim Gülüm Dede Dergâhı şeyhi), Mehmet Hayrullah Taceddin Efendi, Sadri Sema, İsmail Dümbüllü, Emin Ongan yer almaktadır.⁴ Şemsettin Bey bu okuldan sonra Vefa İdâdisi'nde tahsil görmüştür. Daha sonra yüksek öğretmen okulu anlamına gelen Dârümuallimîn-i Âliye'de eğitimine devam edip, 1905'te Fen Şubesi'nden birincilikle

² Nadir Özbek, “Modernite, Tarih ve İdeoloji: II. Abdülhamid Dönemi Tarihçiliği Üzerine Bir Değerlendirme”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt 2, Sayı 1, 2004, s.86

³ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi, IX. Cilt*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2011, s.26

⁴ Tuğba Yalçın Aydeniz, “Üsküdar'da Bir Meşhurlar Okulu: Ravza-ı Terakki Mektebi”, *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu VIII*, Bildiriler Cilt I, 21-23 Kasım 2014, s. 456-468

mezun olmuştur. Okul yıllarında Farsça, Arapça ve Fransızcasını geliştiren Şemsettin Bey İsviçre'ye giderek Lozan Üniversitesi'nde Fizik bölümünde tahsil yapmıştır.⁵

Şemsettin Günaltay böyle bir dönemde çocukluk yıllarını geçirmiş ve gördüğü eğitim ile kendi düşüncelerini çeşitli mecralarda kaleme almıştır.

1.2. YETİŞTİĞİ DÖNEMİN ŞARTLARI

Her insan yetiştiği çevreden ister istemez etkilenir. İnsanlar kalıtsal olarak ebeveynlerinden aldıkları zekânın yanında, yetiştikleri çevrenin ve dönemin şartlarından etkilendiği, bilimsel olarak kanıtlanmış bir olgudur. Tabii ki sadece içinde bulunulan şartlar oluşturmaz insanların hayatını. Bir de o insanın içinde olan azim, karakter oluşturur yaşamını. Her bireyin karakterinin belirlenmesinde iç ve dış gelişmeler etkili olmuştur. Bu minval çerçevesinde Şemsettin Günaltay'ın, Ordinaryüs Profesörden bir Başbakana evriliş sürecinden bahsederken, onun yetiştiği dönemin şartlarına bu bölümde değinilecektir.

1.2.1. Meşrutiyet Yıllarında Şemsettin Bey

I. Meşrutiyet'in ilan edildiği 1876 tarihinden kısa bir süre sonra 93 Harbi olarak da bilinen 1877- 1878 Osmanlı – Rus Savaşı meydana gelmişti. Ardından Meclis kapatılmıştı. 1883'te doğan Şemsettin Günaltay II. Meşrutiyet'in ilan edildiği tarih olan 1908'de 25 yaşındaydı. İki meşrutiyetin arasında doğmuş ve bu dönemde eğitimini tamamlayıp, meslek hayatına atılmıştı. Şemsettin Bey'in meslek hayatı İstanbul'daki Dârüşşafaka'da Hendese Muallimliği yani geometri öğretmenliği ile başladı. Buradaki görevinden sonra Kıbrıs İdâdîsi'nde idarecilik görevlerinde bulundu. Bulunduğu görevleri başarıyla ifa ettiği için Maarif Nezâreti tarafından 1909'da İsviçre'nin Lozan Üniversitesi'ne gönderildi. Lozan Üniversitesi'ndeki eğitimini tamamlayıp yurda dönünce, Midilli İdâdîsi'nde ve İstanbul Gelenbevî İdâdîsi'nde müdürlük görevinde bulundu.⁶ Şemsettin Bey, görüldüğü üzere, meşrutiyet yıllarında aldığı kaliteli eğitim ve yaptığı başarılı görevler ile kendini geliştirmesini bilmiş ve idarecilik vasfını geliştirmiştir. İleriki yıllarda Şemsettin Günaltay'ın siyasî kişiliği ve dünya görüşü, işte bu dönemlerde oluşmaya başladı. Dünyayı algılayış biçimi,

⁵ Kamil Şahin, "GÜNALTAY, Mehmet Şemsettin (1883 – 1961)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 14.Cilt, 1996, s. 286

⁶ Şahin, a.g.m., 286

Osmanlı Devleti'nin kurtuluş reçeteleri ve İslamiyet ile ilgili görüşleri bu yıllarda şekillenmeye başladı. Şemsettin Bey, II. Meşrutiyet yıllarında fikir ve yazılarıyla kamuoyunun karşısına çıkmıştır. 1909 yılında Sırat-ı Müstakim'de daha sonraları da Sebilürreşad'da çıkan makaleleri ile siyasî düşüncelerini kamuoyuyla paylaşmaya başlamıştır.⁷

Meşrutiyet döneminde medreselerin eski seviyesinden uzakta olduğunu dile getiren Şemsettin Bey, medreselerin ıslahına önem verilmesi gerektiğini belirtmiştir. O yıllarda farklı eğitim programlarına sahip medreselerde pedagojik formasyonu olmayan ve bulunduğu yeri hak etmeyen kişiler yüzünden, medrese eğitiminde tutarlılık ve bütünsellikten uzaklaşıldığını saptamıştır. Medreselerde yapılacak ıslahat çalışmaları ile yetişecek olan aydınların, yurt genelinde faaliyet göstererek toplumda ilerlemeyi sağlayabileceklerinden bahsetmektedir.⁸

II. Meşrutiyet yıllarında, Sırat-ı Müstakim ve Sebilürreşad ekibi mutedil bir düşünce ile hareket etmişlerdir.⁹ Şemsettin Bey, II. Meşrutiyet yıllarının genç İslamcılarından sayılmaktadır.¹⁰ Türk Ocağı'nda tarih dersleri ve konferanslar veren Şemsettin Bey, 1913 yılından itibaren çıkmaya başlayan İslam Mecmuası ile İslamcı-Türkçü bir çizgide yer aldığını göstermiştir.¹¹

1.2.2. Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Şemsettin Bey

Şemsettin Bey, 1914 yılında yayımlamış olduğu “Zulmetten Nura” adlı kitabında İslam'ın yanlış anlaşılmasına dikkat çekmiştir. Batı medeniyetini yakından tanıyan Şemsettin Bey, Müslümanların uyandırılması gerektiğini belirtmiştir. Müslümanların geri kalmasının başlıca sebebi İslam'ın yanlış anlaşılmasıdır diyen Şemsettin Bey, gerçek İslam'a ulaşılarak ilerlemenin mümkün olabileceğini belirtmiştir.¹²

⁷ Mehmet Gayretli, “Şemsettin Günaltay'ın Fıkıh Anlayışı”, *Bir Din Aydını Profili M. Şemsettin Günaltay*, Editörler: Mesut İnan, Fatih Kandemir Ömer Aslan, İstanbul: Rağbet Yayınları, 2016, s. 252-254

⁸ Bekir Emiroğlu, “M. Şemsettin Günaltay'ın Din Eğitimi Görüşleri”, *Bir Din Aydını Profili M. Şemsettin Günaltay*, Editörler: Mesut İnan, Fatih Kandemir Ömer Aslan, İstanbul: Rağbet Yayınları, 2016, s. 196

⁹ İsmail Kara, “Türkiye’de İslâmcılık Düşüncesi Ve Hareketi Üzerine Birkaç Not”, *Türkiye’de İslâmcılık Düşüncesi Ve Hareketi Sempozyum Tebliğleri*, İstanbul, Aralık 2013, s. 27

¹⁰ Yücel Bulut, “Türkiye’de İslâmcılık Ve Tercüme Faaliyetleri”, *Türkiye’de İslâmcılık Düşüncesi Ve Hareketi Sempozyum Tebliğleri*, İstanbul, Aralık 2013, s. 351

¹¹ Ahmet İshak Demir, “Bir Cumhuriyet Aydını Olarak M. Şemsettin Günaltay”, *Bir Din Aydını Profili M. Şemsettin Günaltay*, Editörler: Mesut İnan, Fatih Kandemir Ömer Aslan, İstanbul: Rağbet Yayınları, 2016, s. 58

¹² Demir, a.g.m, s. 73

Şemsettin Bey, Birinci Cihan Harbi yıllarında, 1915'te Dârülfünun Edebiyat Fakültesi medeniyet tarihi müderrisi oldu. Aynı yıl, İttihat ve Terakki Fırkası'ndan Ertuğrul (Bilecik) mebusu seçilerek meclise girdi ve Dârülfünun'un ıslahat çalışmalarında görev aldı; öğretmenlerin o dönemki durumlarını dile getiren konuşmalar yaparak bu konuyla ilgili yasa çıkarılmasına yardım etti. 1917'de Süleymaniye Medresesi dinler tarihi müderrisliğinde görevlendirildi. 1918'de Meclis-i Mebusan idare memuru oldu; İttihat ve Terakki ileri gelenlerini sorgulayan komisyonda bulundu.¹³ Şemsettin Bey 1915'te başlayan mebusluk görevini 1920'de Mebusan Meclisi kapanana kadar devam ettirdi. Ayrıca 1918 yılında Teceddüd Fırkası'nın kurucuları arasında yer aldı.¹⁴ Teceddüd Fırkası 1919 yılında İttihat ve Terakki Fırkası'nın devamı niteliğinde olduğu gerekçesiyle Damat Ferit Paşa tarafından kapatılmıştır.¹⁵

Şemsettin Bey'in bu buhranlı yıllarda çok farklı oluşumların arasında görüldüğünü belirtmeliyiz. 1913 yılında İslam Mecmuası'nı çıkartan İslamcı Türkçü bir grubun içerisinde yer alan Şemsettin Bey, 1915 yılında Batıcılık ideolojisi ile bilinen İttihat ve Terakki Fırkası'nın Bilecik Mebusu olmuştur ve 1918 yılında da Teceddüt Fırkası'nın kuruluşunda yer alarak İslami yenilik hareketine katılmıştır. Şemsettin Bey düşüncelerini, kendi deyimiyle “*batının metodolojisini doğunun hazinelerini uzlaştırmak*” olarak belirtmektedir.¹⁶

1.2.3. Milli Mücadele Yıllarında Şemsettin Bey

Şemsettin Bey, Mondros Mütarekesi'nin imzalandığı dönemde İstanbul Darülfünunu'nda, millî davayı kuvvetle savunan ve gençlere yol gösteren hocalardan biri oldu. Ankara'da millî hükûmet kurulduktan sonra, İstanbul Belediye Meclisi'nde üyelik ve başkan vekilliği yaptı. Bunların yanında, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nde görev aldı.¹⁷

1919'da Edebiyat Fakültesi İslâm Kavimleri Tarihi ve Süleymaniye Medresesi İslâm Felsefesi müderrisliklerine atanan Şemsettin Bey, aynı zamanda Dârülfünun'un ıslahat

¹³ Şahin, a.g.m., s. 286

¹⁴ Demir, , a.g.m., s. 59

¹⁵ Utkan Kocatürk, *Atatürk Ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2000, s.34

¹⁶ Mustafa Alıcı, “Şemsettin Günaltay'ın Aydın Evreni: Din, Dindar Ve Dini Olan”, *Bir Din Aydını Profili M. Şemsettin Günaltay*, Editörler: Mesut İnan, Fatih Kandemir Ömer Aslan, İstanbul: Rağbet Yayınları, 2016, s. 164-165

¹⁷ T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü (2014), *Dünden Bugüne Başbakanlık (1920-2014)*, Ankara, 2014, s. 71

faaliyetlerinde yer aldı. İttihat ve Terakkî Fırkası'nın kendisini feshetmesinden sonra kurulan Teceddüd Fırkası'nın kurucuları arasında yer alan Şemsettin Bey, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin İstanbul teşkilâtında da görevliydi.¹⁸ Kuvâyı Milliye oluşumunda yer alan ve Mustafa Kemal Paşa'nın emriyle İstanbul'da Cumhuriyet Halk Partisi teşkilâtını kurmaya memur edilen Şemsettin Bey, İstanbul Belediye Meclisi Üyeliği ve Reis Vekilliği'ne seçildi.

Şemsettin Bey'e göre, Milli Mücadele ve sonrasında gelen başarı, “*Türk milletindeki uyuşuk ümit ve azmi uyandırmıştı.*” Bu süreçten sonra artık münevverler, toplumu yakından tanıyarak hareket ederse, milli hâkimiyetin de o ölçüde tehlikelerden uzak olacağını belirtmiştir.¹⁹

1.2.4. Cumhuriyet Yıllarında Şemsettin Bey

Şemsettin Bey, Cumhuriyet'in ilanı ile başlayan süreçte genç Türkiye'nin oluşumunda, çabalarıyla ve yaptığı görevler ile önemli bir yere sahiptir. Bulunduğu süreçte toplumun ihtiyacına yönelik eserler kaleme almış ve düşünceleri ile topluma ışık tutmaya çalışmıştır.²⁰ Şemsettin Bey, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nde refaha ulaşmak için, nüfusun, eğitimin, adaletin, güvenliğin, bayındırlık hizmetlerinin geliştirilmesi gerektiğine inanmaktadır. Yeni bir ruh ve modern bir canlılık ile Cumhuriyet devrinde, milli hâkimiyetin sağlanması ve böylece toplumsal refah ve mutluluğa ulaşılması için gerçekleşen çalışmaların yerinde kararlar olduğunu belirtmektedir.²¹

Şemsettin Bey, 1923'te Cumhuriyet Halk Fırkası Sivas Milletvekili olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde görevine başladı. Milletvekilliğinin yanı sıra 1924'te Darülfünun İlahiyat Fakültesi'nde İslâm Tarihi ve Fıkıh Tarihi müderrisi oldu. Ayrıca Fakülte Sekreterliği görevini de ifa etti. Bir yıl sonra aynı fakültede Dekanlık görevine başladı. Şemsettin Bey, 1933 yılındaki Üniversite Reformuna kadar, Darülfünunda İlahiyat Fakültesi ve Edebiyat Fakültesi'nde çeşitli dersler verdi. Okuttuğu dersler arasında Medeniyet Tarihi, İslam Tarihi, Türk Tarihi bulunmaktadır. Üniversite

¹⁸ Demir, a.g.m., s. 59

¹⁹ A. Çağlar Deniz, “M. Şemsettin Günaltay'ın Toplum Ve Türk Milleti Görüşü”, *Bir Din Aydını Profili M. Şemsettin Günaltay*, Editörler: Mesut İnan, Fatih Kandemir Ömer Aslan, İstanbul: Rağbet Yayınları, 2016, s. 395

²⁰ Nurgül Bulut, “M. Şemsettin Günaltay'da Zulmet Ve Nur Metaforu”, *Bir Din Aydını Profili M. Şemsettin Günaltay*, Editörler: Mesut İnan, Fatih Kandemir Ömer Aslan, İstanbul: Rağbet Yayınları, 2016, s. 217

²¹ Deniz, a.g.m., s. 405

Reformu'nda sonra dönüşüm yaşayan İstanbul Üniversitesi'nde Ordinaryüs olarak atanan Şemsettin Bey, Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nde Ortaçağ Tarihi dersini okutmaya başladı. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin kurulması üzerine, bu üniversitede de dersler vermeye başladı.

Mustafa Kemal, tarih konusunda araştırmalar yapan Şemsettin Bey'den, kurulacak olan kurumda görev almasını istemiştir. Bu gelişme üzerine, 1931'de kurulan Türk Tarih kurumunun kurucu üyesi oldu. Mustafa Kemal Atatürk tarafından liseler için hazırlanan tarih kitabının İslam Tarihi bölümünü yazmakla görevlendirildi. 1941 yılına gelindiğinde ise Türk Tarih Kurumu başkanlığına seçilen Şemsettin Günaltay, vefat ettiği tarih olan 1961'e kadar başkanlık görevini 20 yıl boyunca devam ettirdi.²²

1938-1941 yılları arasında Millî Eğitim Bakanlığı görevini ifa eden Hasan Âli Yücel'in, aynı anda milletvekili ve üniversitede hocalık yapan kişilerden ya milletvekilliği ya da hocalığı tercih etmesini istemesi üzerine, Ord. Prof. Dr. Mehmed Fuad Köprülü ve Ord. Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı gibi Şemsettin Bey de hocalık görevinden ayrılarak milletvekilliğine devam etti. II. Dönem (Ara Seçim), III., IV., V., VI., VII. ve VIII. Dönem Sivas, IX . Dönem Erzincan Milletvekilliği, V. Dönem Teşkilât-ı Esâsiye Encümeni Reisliği, VI. ve VIII. Dönem TBMM Başkanvekilliği yaptı. 1949 yılında Başbakan Hasan Saka istifa edince, başbakanlık görevine getirildi. Şemsettin Günaltay'ın Başbakanlık görevi, Demokrat Parti'nin 1950 seçimlerini kazanıp, iktidara gelmesine kadar devam etti. Cumhuriyet Halk Partisi İstanbul il başkanlığı ve 27 Mayıs 1960 darbesinden sonra Kurucu Meclis Cumhuriyet Halk Partisi Temsilciliği (6 Ocak 1961 - 25 Ekim 1961) görevlerinde de bulundu. 1961 yılında İstanbul senatörü seçildi, ancak bu göreve başlayamadan vefat etti.²³

1.3. Dünya Görüşü

Şemsettin Günaltay, Saltanat, Meşrutiyet ve Cumhuriyet yıllarını yaşayan bir kişiliktir. Birbirinden çok farklı siyasî durumlara sahip bu dönemler, Şemsettin Günaltay'ın dünya görüşüne de yansımıştır. Yaşadığı dönem ve karşılaştığı olaylar, onda derin izler yaratmıştır. Balkan Savaşları, I. Dünya Savaşı, Milli Mücadele dönemi gibi süreçlerde Şemsettin Bey, toplumsal sorumluluk bilinciyle hareket etmeye çalışmıştır. O,

²² Demir, a.g.m., s. 60

²³ Kamil, a.g.m., s.286

medresede tahsil yapmış bir âlim, İsviçre’de modern eğitim almış bir bilim adamı ve sosyal problemlere sorun arayan çağdaş bir aydın olarak karşımıza çıkmaktadır.²⁴

Şemsettin Günaltay aile konusunu, düşüncelerinde önemli bir yerde tutmaktadır. Mutlu bir aile mutlu bir toplumun oluşumunda etkili bir unsurdur. Toplumu ailelerin oluşturduğunu söyleyen Günaltay’a göre, aileler toplumu daha iyiye götürme noktasında önemli bir işleve sahiptir.²⁵

Şemsettin Günaltay bazı çevreler tarafından İslamcı olarak kabul edilmektedir. Ancak, Günaltay sadece İslamcılık değil, bunun yanında Türkçülük ve Muasırlaşma düşüncelerini de içselleştirip, bunları bir araya getirmiş ve düşüncelerini olgunlaştırmıştır. Şemsettin Günaltay’a göre, İslam dünyasındaki çöküşün sebepleri belirlenmezse, İslam dünyasının yeniden yükselmesi imkânsızdır. Müslüman dünyası önce kendi içerisindeki yanlışlıkları ve eksiklikleri görüp, bu yanlışlık ve eksiklikleri tamamen bitirmelidir. Yani İslam dünyası, kendisine eleştirel bir gözle bakıp bir muhasebeye girişmelidir. İslam toplumunda gelişmeyi tetikleyecek bir aydın grubunun olmaması, Müslümanların en önemli eksikliklerindendir.²⁶

Şemsettin Günaltay din ve eğitim alanlarında, toplumun aydın sınıfının önemli bir etkiye sahip olduğunu belirtmektedir. Din eğitiminde ise gençliğin hurafelerden uzak tutulması için, bu tarz eğitimlerin okullarda verilmesi gerektiğini dile getirmektedir. İleriki süreçleri incelendiğinde, Şemsettin Günaltay’ın başbakanlığı döneminde dinî kitapların eğitim müfredatlarına eklenmesi ve İlahiyat Fakültelerinin açılması onun bu düşüncelerini hayata geçirdiğini görmemizi sağlar.²⁷ Şemsettin Günaltay’a göre ahlakın sağlamlaştırılması ve vicdanın geliştirilmesi için eğitim kurumlarında din eğitimine önem verilmeli ve bütün öğretmenlerin yeterli dinî bilgiye sahip olması gereklidir.²⁸ Kadın ya da erkek fark etmeksizin herkesin eğitim alması gerektiğini belirten Şemsettin Günaltay, bu düşüncesine “*Her Müslümana ilim öğrenmek farzdır.*” hadisini delil göstermektedir.²⁹ “Hurafattan Hakikate” adlı kitabında

²⁴ Bulut, a.g.m., s. 207

²⁵ Deniz, a.g.m., s. 396

²⁶ Hüsnü Aydeniz, “M. Şemsettin Günaltay’a Göre Müslüman Dünyanın Aydın Krizi”, *Bir Din Aydını Profili M. Şemsettin Günaltay*, Editörler: Mesut İnan, Fatih Kandemir Ömer Aslan, İstanbul: Rağbet Yayınları, 2016, s. 22-24

²⁷ Aydeniz, a.g.m., s. 25-28

²⁸ Demir, a.g.m., s. 87-88

²⁹ Adem Dölek, “Şemsettin Günaltay’ın Hadislere Bakışı”, *Bir Din Aydını Profili M. Şemsettin Günaltay*, Editörler: Mesut İnan, Fatih Kandemir Ömer Aslan, İstanbul: Rağbet Yayınları, 2016, s.

Şemsettin Günaltay sahih hadislere verdiği önemden bahsetmiş ve hurafattan uzaklaşarak asr-ı saadetteki, sade İslam'a ulaşılabilceğinden ve dinin korunup, gerçek dinin yaşanabileceğinden bahsetmiştir.³⁰

Şemsettin Günaltay'a göre toplumun ilerleyememesinde ve geri kalmasında en önemli sebeplerden biri de cahilliktir. Cahilliğin sebepleri de içeridedir. Cahilliği aşmak için de eğitim ve bilime önem verilmelidir. İslam dininin eğitime verdiği önem vurgulanarak, medreseler ıslah edilmelidir. İlerlemek ve kalkınmak için ahlak ve din eğitimine önem verilmelidir. Günaltay'a göre görev bilincindeki öğretmenler ordusu ile başlatılacak bir sosyal inkılap hareketi, ülkenin kurtulmasında önemli bir etkiye sahip olabilir. Şemsettin Günaltay "İslam Medeniyetinde Türklerin Mevkii" adlı eserinde düşüncelerini şu şekilde belirtmiştir: "*Beşeriyete nurlar saçan medeniyeti yaratanlar senin atalarındır yürü, senin olan irfan iklimlerini zapt et.*"³¹ Batı'da Hristiyanlık dininin akılla bir araya gelme sorunu olduğunu belirten Günaltay, İslam medeniyetinde ise böyle bir durumun olmadığını aksine İslam dininin akla büyük önem verdiğini ve akıl üzerine kurulmuş bir din olduğunu belirtmektedir. Şemsettin Günaltay, toplumun karşılaştığı felaketleri dine değil akıl ve idrakteki sıkıntılı duruma bağlamaktadır. İslam dininin akla verdiği öneme "Müntehab Kıraat" adlı eserinde değinen Şemsettin Günaltay, insanlık için dinin gerekli olduğundan bahsetmektedir. Milletleri diri tutan unsurların başında dinin geldiğini dile getiren Şemsettin Günaltay, bireylerin belirli bir ülkü etrafında birleşmesinde, ahlakın oluşmasında, toplumsal birliğin korunmasında dinin önemine vurgu yapmıştır.³² Şemsettin Günaltay, "*Ya âlim ol, ya öğrenen ol, ya dinleyen ol ya da bunları seven ol, beşincisi olma*" hadisinden etkilenecek beşinci grupta olanların sefaletle mahkûm olacaklarından bahsetmektedir.³³ Günaltay, nakil ile akıl çeliştiğinde, akli esas almanın zaruretiine önem vermektedir. Şer'i deliller içerisinde de kıyas ve istihsan gibi akli uygulamaları ön plana çıkarmaktadır.³⁴ Ayette geçen, "*Hiç bilenle bilmeyenler eşit olur mu?*" sözü, Şemsettin Günaltay'ın, İslam dininin gerçek bilim ile çatışmadığını, hurafeler ile mücadele edilmesinin gerekli olduğu düşüncesini desteklemektedir.³⁵ Şemsettin

³⁰ Dölek, a.g.m., s. 234-235

³¹ Demir, a.g.m., s. 84-85

³² Demir, a.g.m., s. 86-87

³³ Dölek, a.g.m., s. 233

³⁴ Gayretli, a.g.m., s. 258

³⁵ İbrahim Emiroğlu, "M. Şemsettin Günaltay'ın Felsefe-i Ula Adlı Eseri Üzerine Bir İnceleme", **Bir Din Aydını Profili M. Şemsettin Günaltay**, Editörler: Mesut İnan, Fatih Kandemir Ömer Aslan, İstanbul: Rağbet Yayınları, 2016, s. 307

Günaltay, tasavvuf ve tarikatlara karşı çıkmış ve sade İslam ile asr-ı saadete ulaşılabilceğini ve bu sayede de terakkî kapılarının Müslümanlara açılabilceğini belirtmiştir. Ancak tasavvufta uygun bir yol izlenirse manevi açıdan ulvi bir duruma ulaşılabilceğini de söylemektedir.³⁶ Tekkeler ile görüşlerine bakıldığında Şemsettin Günaltay, tarihi süreç içinde tekkelerin önemli misyonlar üstlendiğini ancak gelinen dönemde tekkelerdeki kişilerin bunu sürdürmekten çok uzak olduklarını dile getirmiştir. Özellikle Şeyh Sait İsyanı'ndan sonra tekkelere bakışını daha da sertleştiren Günaltay, tekkelerin yaşama hakkının bittiğini belirtmiştir.³⁷

Şemsettin Günaltay'a göre cehaletin iki yönünü temsil eden kişiler şu şekildedir; Batı'dan gelen her şeyi sapkınlık sayıp reddedenler birinci gruptur. Kendini, kültürünü aşağılayıp, Batı kültüründen gelen her şeyi kabul edenlerde ikinci gruptur. Şemsettin Günaltay'a göre modern anlayış ve geleneksel düşünce birbirleri aleyhine feda edilmemelidir. Batı'nın teknolojisi alınmalı, ancak kendi kültürümüz de muhafaza edilmelidir. Burada en önemli sorun kendisini şeyh ya da derviş gibi gösteren ve kendisini ilim adamı gibi gösteren ancak ilimden, irşattan nasibini almamış kişilerin önemli mevkiileri ve makamları işgal edip gerçek âlimlerin önünü kapatmış olmalarıdır.³⁸

Dinde akılcılığa önem veren Şemsettin Günaltay, hurafelere karşı çıkar ve bu hurafelerden kurtulmanın yolu olarak akıllı görür. Hurafelere örnek olarak da ölülere tapınmaya benzettiği türbe ziyaretleri ile türlü batıl inanışları gösterir. İslam dinindeki birliği bozan mezhep nefretlerinin ortadan kaldırılması ile Müslümanlar arasında kardeşliğin sağlanacağını da belirten Günaltay, İslam dünyasındaki nakilci gelenek yerine akılcı söylemlere yönelmesi ile gerilemenin ortadan kaldırılabilceğini savunmuştur.³⁹ Hurafelerden arındırılmış ve talebelerin ruhsal, zihinsel, duygusal gereksinimlerini karşılayan bir din eğitiminin gerekliliğinden bahseden Şemsettin Günaltay, dinî duyguların bu şekilde bireylere kazandırılabilceğini düşünmektedir.⁴⁰

Şemsettin Günaltay, felsefeye de ayrı bir önem vermiştir. Osmanlı eğitim kurumları olan medreselerin geri kalmasında en önemli sebeplerden birinin de felsefe derslerinin

³⁶ Halil Baltacı, "Bir Osmanlı-Cumhuriyet Aydını Olarak M. Şemsettin Günaltay'ın Tasavvuf Ve Tarikatlara Yaklaşımı", *Bir Din Aydını Profili M. Şemsettin Günaltay*, Editörler: Mesut İnan, Fatih Kandemir Ömer Aslan, İstanbul: Rağbet Yayınları, 2016, s. 279-282

³⁷ Baltacı, a.g.m., s. 292

³⁸ Aydeniz, a.g.m., s. 30-31

³⁹ Demir, a.g.m., s. 89-91

⁴⁰ Emiroğlu, a.g.m., s. 198

medreselerde kaldırılması olarak görmektedir. Bu durumun sonucunda dinî ilimler dışındaki ilimler bir kenara atılmış ve hatta geçmişteki bazı önemli düşünürler gayr-ı İslami olarak değerlendirilmeye başlamıştır. Fen bilimleri verilerinin analiz edilmesinde ve tarihi olayların geri planlarının anlaşılmasında felsefe hayati bir önemi haiz alandı ve Osmanlı medreseleri bu alandan mahrum kalmıştı.⁴¹ Şemsettin Günaltay'ın kozmoloji anlayışı incelendiğinde, batılı oryantalistlere karşın kelam atomculuğu konusunda İslam kelamını savunmuştur.⁴² Ayrıca Günaltay, Gazali'nin ortaya koyduğu düşünceleri nedeniyle, İslam felsefesinin durmasına ve süreç içerisinde İslam felsefesinin yok olmasına neden olduğunu belirtir. İctihat konusunda ise Günaltay, icthatın devam ettiğini çünkü devirler değiştikçe insanların ihtiyaçlarının da değiştiğini belirtir. Şemsettin Günaltay kaleme aldığı Felsefe-i Ula kitabında deney ve düşünce konusunda şunları belirtmiştir; tabiat alanında deneye, tabiatüstü alanda ise düşünceye önem verilmelidir. Ona göre deney ve tecrübe ile evren anlaşılabilir ve yaratıcı varlığa ulaşılabilir.⁴³

Şemsettin Günaltay'ın kader anlayışı hakkındaki düşüncelerine baktığımızda, Müslümanların kader konusunu yanlış anlayıp tembelliğe doğru sürüklendiğini belirtmektedir. Günaltay'a göre bir kişi elinden gelen bütün çabayı göstermeli ve ondan sonra kadere teslim olmalıdır. Bu duruma bir hastadan örnek vermektedir: Eğer bir hasta, doktorlara gitmeden kadere teslim olup hastalığının çaresini aramazsa, aslında günah işlemiş olur. Doktorlara başvurulduğu halde hasta kaybedilirse o zaman bu durumun kader olduğu belirtilmelidir.⁴⁴

Tanzimat dönemi aydınlarına eleştirilerde bulunan Şemsettin Günaltay, farklı toplumların birbirini anlamasına rağmen aynı toplumda, yani Osmanlı'da aydınlar ile halk arasındaki uçurumun anlamlandırılmasının zor olduğundan bahsetmektedir. Aydın zümrenin halkı küçümsemesi ve halkın da aydın grubuna güvenmemesi, toplumda telafisi mümkün olmayan kırılmalara neden olacağını dile getiren Şemsettin

⁴¹ Aydeniz, a.g.m., s. 36

⁴² Cemalettin Erdemci, "Günaltay'ın Kozmoloji Anlayışı", *Bir Din Aydını Profili M. Şemsettin Günaltay*, Editörler: Mesut İnan, Fatih Kandemir Ömer Aslan, İstanbul: Rağbet Yayınları, 2016, s. 360, 361

⁴³ Fadıl Aygün, "Şemsettin Günaltay'ın Kelami Görüşleri", *Bir Din Aydını Profili M. Şemsettin Günaltay*, Editörler: Mesut İnan, Fatih Kandemir Ömer Aslan, İstanbul: Rağbet Yayınları, 2016, s. 367-375

⁴⁴ Aygün, a.g.m., s. 381-383

Günaltay, topluma rehberlik edecek aydın zümresinin, toplumdan yabancılaşmaması gerektiğine dikkat çekmiştir.⁴⁵

Şemsettin Günaltay'ın dünya görüşüne göre; İslam dünyası, bilimsel açıdan gelişmeyi, gücü ele geçirmenin yollarını bulmayı, iktisadi açıdan zenginleşmeyi ve adaletli bir düzen oluşturmayı sağladıkları zaman içinde bulundukları kriz ortamından kurtulabileceklerdir. Batı dünyasının ortaya çıkardığı gelişmelerin, aniden alınıp uygulanmasına karşı çıkan Şemsettin Günaltay, böyle bir durumun Müslüman toplumunda travmaya neden olacağını belirtmektedir. O, batı kazanımlarının temkinli ve orantılı bir şekilde alınması gerektirdiğini söylemektedir.⁴⁶

Şemsettin Günaltay'a göre aydın grup bir takım faaliyetler oluşturarak aydınlanma hareketini başlatmalıdır. Ancak bu aydınlanma hareketinin işin ehli olmayanlar tarafından gerçekleşmesi, yarardan çok zarara neden olabileceği için toplumu iyi analiz etmiş olan kişiler tarafından, Müslümanları durağan yapıya iten etmenlerin ortadan kaldırılması gerektiğini söylemektedir.⁴⁷

Şemsettin Günaltay yurt dışında öğrenim gördüğü dönemlerde, özellikle 1909-1911 yılları arasında Avrupa'da ve Osmanlı'dan kopan uluslarda milliyetçilik ruhunun çok yüksek olduğunu ve Türklere karşı bir düşmanlık duygusunun varlığına şahit olmuştur. Bu sebeple, yurda dönünce milli şuuru canlandırmayı önemli bir görev olarak görmüştür. Şemsettin Günaltay'a göre Türkçülük İslamcılığa muhalif değildir. Çağdaş İslam Türkçülüğünden bahseden Şemsettin Günaltay, Batı'nın ilim ve tekniği ile güçlendirilmiş bir Türk İslam kültürünün gerekliliğini belirtmiştir.⁴⁸

Şemsettin Günaltay, İslamcı bir kişilik olarak kabul edilmektedir. Ancak onun İslamcı kişiliğinin belli bir dönüşüm yaşadığı gerçeğini göz ardı etmemek gerekmektedir. Şemsettin Günaltay'ın görüşleri cumhuriyet öncesi ve cumhuriyet sonrası olmak üzere iki kategoriye ayrılabilir. Bazı çevrelerde, Şemsettin Günaltay'ın İslamcılık düşüncesinde, Cumhuriyet'in ilanından sonra belli bir dönüşüme uğradığından bahsedilmektedir.

Şemsettin Günaltay'ın yaşadığı süreç içerisinde dünya görüşünde önemli değişimler de yaşanmıştır. Şemsettin Bey farklı dönemlerde farklı fikirleri savunmuştur. Örneğin;

⁴⁵ Aydeniz, a.g.m., s. 47

⁴⁶ Aydeniz, a.g.m., s. 49

⁴⁷ Aydeniz, a.g.m., s. 51

⁴⁸ Demir, a.g.m., s. 73

radikal İslamcı, şeriatçı, modernist İslamcı, reformcu Türkçü, Milliyetçi, laik ve Batıcı gibi nitelendirmeler yapılan Şemsettin Günaltay konusunda, değişmeyen en önemli düşüncenin vatan sevgisi ve halkı adına ve halkın yararına çalışmalarda bulunmuş olmasıdır. Şemsettin Günaltay fikirlerini değiştirmeyen, inatçı bir kişiliğe sahip olmamış, dönemin şartlarına göre gerekli gördüğü tavrı takınmıştır.⁴⁹ Peyami Safa'ya göre o, bir bedende iki ayrı kişinin yıllarca yaşamış halidir.⁵⁰

Şemsettin Günaltay'ın, Mehmet Akif Ersoy gibi davranmayıp, Cumhuriyet kadrolarına yani yönetici gruba dahil olmayı seçtiğini belirtenler bulunmaktadır.⁵¹ Şemsettin Günaltay, temelli bir geleneğe karşı eleştiri yapmamıştır. Ancak, geleneği kutsallaştıranlara karşı bir eleştiride bulunmuştur.⁵²

Cumhuriyet'in ilanından sonra, inkılapların önemli savunucusu olan ve Cumhuriyet Halk Partisi'nin önemli aktörlerinden olan Şemsettin Günaltay'ın adı ve soyadına bakıldığında Arapça “dinin güneşi” anlamına gelen Şemsettin'in öz Türkçe karşılığı olarak “Altay dağlarının güneşi” anlamına gelen Günaltay soyadını aldığı görülür. Şemsettin Günaltay, Cumhuriyetin ilanından sonra yapılmaya başlanan inkılapları, Hz. Muhammed dönemi ile özdeşleştirebilmiştir. Günaltay bu söylemi ile Cumhuriyet dönemindeki inkılapları dinî açıdan değerli gördüğünü belirtmiştir.⁵³

Sonuç olarak Şemsettin Günaltay dünya görüşünde uzlaşmacı bir çerçeve çizmiştir. Batı'nın kazanımları alınırken, içinde bulunulan toplumun değerlerinin de korunması gerektiğini söyleyip, akla ve bilime de önem verilen bir düzen oluşturulması zaruretinden bahsetmiştir.

1.3.1. Eserleri

Şemsettin Günaltay, gördüğü öğrenim neticesinde fen alanıyla ilgili eserler ortaya koyduğu gibi, din ve tarih alanlarında da eserler kaleme almıştır. Toplumu aydınlatmayı amaçlayan Günaltay'ın eserlerinde, din ve tarih konuları en çok işlenen konular olmuştur.

1. Fennin En Son Keşfiyatından Telsiz Telgraf, Esîr, Mevcât-ı Esîriyye, Röntgen, Radyum, İyotlar, Elektronlar (İstanbul 1328).

⁴⁹ Demir, a.g.m., s. 82

⁵⁰ Aygün, a.g.m., s. 363

⁵¹ Bulut, a.g.m., s. 348

⁵² Aydeniz, a.g.m., s. 43

⁵³ Alıcı, a.g.m., s. 18

2. Hurâfattan Hakîkata (İstanbul 1332).
3. Târîh-i Edyân (İstanbul 1338).
4. Mâziden Âtiye (İstanbul 1339).
5. Zulmetten Nûra (İstanbul 1341).
6. İslâm'da Târîh ve Müverrihler (İstanbul 1339-1341).
7. İslâm Târîhi (birinci kitap, İstanbul 1338 r./1341).
8. Felsefe-i Ülâ. Eserin alt başlığı İsbât-ı Vâcib ve Ruh Nazariyeleri'dir (İstanbul 1339-1341, 1994).
9. Müntehab-ı Kırâat (İstanbul 1339 r./1923).
10. Müslümanlığın Çıktığı ve Yayıldığı Zamanlarda Orta Asya'nın Umumi Vaziyeti (Ankara 1933).
11. Mezopotamya Sümerler, Akadlar, Gutiler, Amürüler, Kassitler, Asurlular, Mittaniler, İkinci Bâbil İmparatorluğu (İstanbul 1934).
12. Suriye ve Palestin (İstanbul 1934).
13. İbrânîler (İstanbul 1936).
14. Türk Tarihinin İlk Devirleri, Uzak Şark, Kadim Çin ve Hind (İstanbul 1937).
15. Türk Tarihinin İlk Devirlerinden Yakın Şark, Elam ve Mezopotamya (İstanbul 1937).
16. La décadence du monde musulman est-elle à l'invansion des Seldjoukides (İstanbul 1937).
17. Dil ve Tarih Tezimiz Üzerine Gerekli Bazı İzahlar (Hasan Tankut'la birlikte, İstanbul 1938).
18. Tarih: Lise I (İstanbul 1939).
19. Yakın Şark II: Anadolu, En Eski Çağlardan Akamenişler İstilasına Kadar (Ankara 1946).
20. Yakın Şark III: Suriye ve Filistin (Ankara 1947).
21. İran Tarihi: En Eski Çağlardan İskender'in Asya Seferine Kadar (I. c., Ankara 1948).

22. Yakın Şark IV: Perslerden Romalılara Kadar - Selevkoslar, Nabatiler, Galatlar, Bitinya ve Bergama Krallıkları (1. bölüm, Ankara 1951).⁵⁴

Yukarıda zikrettiğimiz eserlerin dışında Şemsettin Günaltay'ın birçok makalesi de bulunmaktadır. Bu makalelerin yayınladığı başlıca yerler;

1. Türk Ansiklopedisi
2. Sırât-ı Müstakîm
3. Sebîlürreşâd
4. Dârülfünun İlâhiyat Fakültesi Mecmuası
5. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi
6. Türk Tarih Kurumu Belleten⁵⁵

Şemsettin Günaltay, İslamcılık, Türkçülük ve Batıcılık ideolojilerini kendi bünyesinde birleştiren bir düşünür idi. Cumhuriyet devrinden önce İslamcılık çizgisi daha ağır basan Günaltay, Cumhuriyet'in ilanından sonra Türkçülük ve Batıcılık düşüncesine daha fazla ağırlık vermiş ve eserlerinde de bu düşüncelere doğru kaymıştır. Hatta Cumhuriyet'in ilanından önce yazdığı eserlerde, cumhuriyet rejimi ile uyuşmayan yönleri, o eserlerin sonraki baskılarından çıkarmış ve bazı söylemleri de değiştirmiştir.⁵⁶

1.3.2. Faaliyetleri

Şemsettin Günaltay, gençlik yıllarından itibaren aktif bir kişilik olarak karşımıza çıkmaktadır. İyi bir eğitim alan Şemsettin Günaltay, daha gençlik yıllarında çeşitli mecralarda makaleler yayımlamıştır. Eğitim hayatını tamamladıktan sonra farklı kurumlarda müderrislik ve idarecilik yapmıştır. Hayatının çoğunda birkaç işi birlikte götürmüştür. Örneğin uzun yıllar boyunca hem üniversitede hocalık yapmış hem de mecliste milletvekilliği görevini yerine getirmiştir.⁵⁷

Şemsettin Günaltay'ın eğitim gördüğü alan genel itibariyle Fen branşlarıyla ilgili olmasına rağmen, ilerleyen dönemlerde O, kendisini tarih alanında geliştirmiş ve bu sahada araştırmalar yapmıştır. Yaptığı araştırmalar özellikle Anadolu Tarihi, Suriye

⁵⁴ Şahin, a.g.m., s. 287

⁵⁵ Tülüçü, a.g.m., s. 239

⁵⁶ Gayretli, a.g.m., s. 253

⁵⁷ Şahin, a.g.m., 286

Tarihi, Filistin Tarihi, İran Tarihi gibi, Yakın Doğu ve Orta Doğu ülkeleriyle ilgiliydi. İslamcı bir çizgide görülen Şemsettin Günaltay'ın, tarihe merak salmasında Ziya Gökalp'in etkisi bulunmaktadır.⁵⁸

Şemsettin Günaltay, “Kurtuluş Yolu” adlı makalesinde Batıcılık, Türkçülük ve İslamcılık düşüncelerini birleştirerek memleketin kurtulabileceğini belirtmiştir.⁵⁹ Bu düşüncelerle faaliyetlerine devam etmiştir. Günaltay'ın düşünceleri bu kadar net olarak belirlediği yıllarda, modern İslamcılar arasında, başka böyle biri bulunmamaktaydı. Bu düşünceleriyle Şemsettin Günaltay, fikrî açıdan derin etki yaratmıştır.⁶⁰

Şemsettin Günaltay, I. Dünya Savaşı yıllarında Osmanlı Meclisinde mebusluk yapmıştır. Milli Mücadele döneminde yararlı faaliyetlerde bulunan ve Darülfünun'da gençlere milli dava hakkında yol gösteren Şemsettin Günaltay, Cumhuriyetin ilanından sonra da yönetici kadro arasında çalışmalarına devam etmiştir. Mustafa Kemal Atatürk'ün isteğiyle Türk Tarih Kurumu'nun kurulmasında etkili bir rol oynamıştır.

1926'dan 1950'ye kadar Sivas Milletvekilliği, 1950'den 1954'e kadar da Erzincan Milletvekilliği yapan Şemsettin Günaltay, aynı zamanda İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde Tarih Profesörlüğü yapmıştır. Hasan Saka Hükümeti'nden sonra, 1949 yılında Türkiye Cumhuriyeti'nin 18. Hükümeti'ni kurarak Başbakanlık vazifesinde bulunmuştur.⁶¹ 1950 yılında gerçekleştirilen seçimlerde Demokrat Parti'nin iktidara gelmesiyle, Başbakanlık görevi sona ermiştir. 27 Mayıs 1960 darbesinden sonra, Kurucu Meclis Cumhuriyet Halk Partisi Temsilciliği görevini yerine getirmiştir.

⁵⁸ Baltacı, a.g.m., s. 270

⁵⁹ Baltacı, a.g.m., s.279

⁶⁰ Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, İstanbul, Ülken Yayınları, 2001, s. 396

⁶¹ T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, a.g.e., s. 71

2. BÖLÜM

ŞEMSETTİN GÜNALTAY HÜKÜMETİ'NİN KURULUŞU ÖNCESİ GELİŞMELER

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan itibaren, kesintisiz bir şekilde 27 yıldır iktidarda bulunan Cumhuriyet Halk Partisi'nin iktidarı, 1950 seçimleri ile sona erdiğinde bu kesintisiz iktidar yıllarının son hükümetinin Şemsettin Günaltay Hükümeti olduğu görülmektedir. Şemsettin Günaltay Hükümeti'nin kurulma sürecini, gerektiği gibi analiz edebilmek için günün siyasi konjonktürünü iyi anlamak, şartları doğru okumak gerekir. Bu sebepten dolayı bu bölümde, Türkiye Cumhuriyeti'nin çok partili hayata geçiş denemelerine ve Şemsettin Günaltay'a kadar görev yapan başbakanlara değinilecek, ardından Demokrat Parti'nin kurulması, 1946 Seçimleri ve 1949 yılında Cumhuriyet Halk Partisi'nden Şemsettin Günaltay Hükümeti hamlesinin gelmesine neden olan gelişmelere yer verilecektir.

2.1. Cumhuriyet Dönemi'nde Çok Partili Hayat Çalışmaları

Demokrasi kelimesinin tarihçesine baktığımızda, bu kelime aslında Yunanca iki kelimenin birleşimiyle ortaya çıkmıştır. Yunanca halk demek olan demos kelimesi ile yine Yunanca egemenlik demek olan kratos kelimeleri bir araya getirilmiş ve demokrasi kelimesi ortaya çıkarılmıştır. Buna göre demokrasi, en basit tanımıyla halk egemenliği anlamına gelmektedir. Halkın, halk tarafından, halk için yönetilmesi ile demokratik bir yönetim sağlanmış olmaktadır. Tarih boyunca ortaya çıkan devletler incelendiğinde, birbirlerinden çok farklı olan rejimler yani yönetim biçimleri gözümüze çarpmaktadır. Kimi devletlerde monarşi, kimilerinde meşrutiyet, kimilerinde aristokrasi, kimilerinde otokrasi, kimilerinde teokrasi, kimilerinde oligarşi gibi yönetim biçimleri görülmektedir. Demokrasi ise günümüzdeki manasına gelinceye kadar sıkıntılı dönemeçlerden geçmiş ve birçok hak arama davasından damıtılmış olarak bu günlere ulaşmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasî yapısına bakıldığında, başlangıçta mutlak monarşik bir yapı ile teokratik bir düzenin olduğu görülmektedir. Yüzyıllar boyunca bu rejim ile yönetilen Osmanlı İmparatorluğu'nda, 1789 yılında Fransa'da ortaya çıkan Fransız İhtilali, farklı bir rejime geçişin aşamalarından biri olacaktır. Çünkü Fransız İhtilali ile dünyaya özgürlük, kardeşlik, milliyetçilik, hürriyet gibi kavramlar yayıldı. Zamanla Osmanlı İmparatorluğu'nda azınlık isyanları görülmeye başlandı. Bu isyanlar Osmanlı İmparatorluğu gibi çok uluslu diğer devletleri de olumsuz etkilemişti ancak, Osmanlı İmparatorluğu'nun farklı bir handikapı daha vardı o da emperyalist Avrupalı Devletlerin, Osmanlı topraklarındaki emelleri ile Hristiyan bir zihniyete sahip olmalarıydı.⁶² 1815 yılında Avrupalı Devletler tarafından düzenlenen Viyana Kongresi'nde Şark Meselesi ortaya atılmıştı. Şark Meselesi'ne göre Osmanlı İmparatorluğu yani Türkler, önce Avrupa'dan sonra Balkanlar'dan en sonunda da Anadolu'dan atılacaktı. Bu amaç için Osmanlı İmparatorluğu içerisindeki azınlıkları kışkırtıyorlar idi. Osmanlı İmparatorluğu da azınlıkların isyanlarını bitirebilmek için, devletin parçalanmasını engellemek için padişah Abdülmecit döneminde, 1839 yılında Tanzimat Fermanı, 1856 yılında Islahat Fermanı'nı yayımlamıştı. Bu gelişmeler Osmanlı açısından anayasal bir süreci başlatsa da, azınlık isyanları hala devam ediyordu ve Avrupalı Devletler Osmanlı İmparatorluğu'nun iç işlerine karışmayı sürdürüyordu.⁶³ Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkan coğrafyasında çıkan karışıklıkları bahane eden Avrupalı güçler bir konferans düzenleyip Osmanlı İmparatorluğu'nun iç işlerine daha fazla karışmayı amaçlamışlardı. 23 Aralık 1876 tarihinde toplanacak olan Tersane Konferansı öncesinde, Osmanlı İmparatorluğu'nun başkenti olan İstanbul'da 101 pare top atışı duyulmuştu. Bu sesler aslında meşrutiyet rejimine geçildiğinin habercisiydi. Osmanlı İmparatorluğu'nda hem içte hem de dışta yaşanan birçok gelişmenin mahsulü olan bu rejim değişikliğinde, Jön Türkler adıyla adlandırılan Genç Osmanlılar etkili olmuştu. Yıllar önce, Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa'ya gönderdiği öğrenciler, meşrutiyet isteklerini padişah II. Abdülhamit'te kabul ettirmeyi başarmışlardı. Artık Osmanlı ülkesinde Osmanlı padişahının yanında bir meclis ve bir de anayasa olacaktı. Türk tarihinin ilk anayasası olan Kanun-i Esasi yürürlüğe konmuştu. Padişahın seçtiği Meclis-i Ayan ile halkın seçtiği Meclis-i Mebusan, ülke

⁶² Yusuf Akçura, *Osmanlı Devleti'nin Dağılma Devri (XVIII. Ve XIX. Asırlarda)*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2016, s. 6-9

⁶³ Niyazi Berkes, Yay. Haz: Ahmet Kuyaş, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2008, s.213-229

yönetiminde söz sahibi olacaktı. Osmanlı İmparatorluğu'nda halk ilk defa sınırlı bir şekilde de olsa devlet yönetimine katılabiliyordu. Ancak ilerleyen süreçte 1877 – 1878 Osmanlı – Rus Savaşı yani 93 Harbi nedeniyle meşrutiyet rejimi, anayasal haklarını kullanan II. Abdülhamit tarafından sonlandırılmıştı. Yaklaşık 30 yılın ardından Osmanlı İmparatorluğu'nda içteki ve dıştaki gelişmeler neticesinde, yine II. Abdülhamit tarafından meşrutiyet tekrar ilan edildi.⁶⁴ II. Meşrutiyet'in ortaya çıkmasında İttihat ve Terakki etkili olmuştu. II. Meşrutiyet'in ilanı ile Osmanlı ülkesinde yeniden parlamenter sisteme geçildi ve bu sefer parlamento daha aktif bir pozisyona yükselmişti.⁶⁵ II. Meşrutiyet döneminde, padişahın devlet yönetimindeki etkinliği daha çok kısıtlanmıştı ve Türk tarihinde ilk defa çok partili hayata geçilmişti.⁶⁶

Bu başlık altında Osmanlı İmparatorluğu'ndaki çok partili hayata geçişin bir özeti aktarılmaya çalışıldı. Tarihsel açıdan bakıldığında bu demokrasi gelişimi, neye tezahür etti? Tabii ki, Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasına. Osmanlı İmparatorluğu'nun yetenekli subaylarının bir araya gelip, emperyalist Avrupalılara karşı, Anadolu'da halk ile başlattıkları Kurtuluş Savaşı, bir ölüm kalım savaşına dönüşmüştü.

İstiklal Harbi başarıya ulaşıp ulusal bağımsızlık sağlandıktan sonra, sıra ulusal egemenlik için adımların atılmasına gelmişti. Türk ulusal kurtuluş savaşı, emperyalist Avrupa Devletlerine karşıydı ancak çağdaş Avrupa değerlerine karşı değildi.⁶⁷ 23 Nisan 1920'te kurulan Türkiye Büyük Millet Meclisi, Kurtuluş Savaşı'nı başarıyla tamamladıktan sonra ulusal egemenlik yolunda önemli çalışmalar gerçekleştirdi. Bunların en önemlileri, 1 Kasım 1922'de Saltanat'ın kaldırılması, 29 Ekim 1923'te Cumhuriyet'in ilan edilmesiydi.

Cumhuriyet ilan edilmeden önce, Mustafa Kemal Paşa'nın çalışmaları ile yeni Türk Devleti'nin ilk partisi olan Halk Fırkası 9 Eylül 1923'te kuruldu. Halk Fırkası, Cumhuriyet'in ilanından sonra Cumhuriyet Halk Fırkası ve sonraki süreçte Cumhuriyet Halk Partisi adını aldı. Cumhuriyet'in ilanı ile artık halk, yönetime kesin olarak katılabilecekti. Ancak ortada büyük bir sorun vardı. Tek parti ile demokrasinin

⁶⁴ İsmail Hami Danişmend, *31 Mart Vakası*, İstanbul, İstanbul Kitabevi Yayınları, 1974, s. 180

⁶⁵ İlber Ortaylı, *Türkiye Teşkilat Ve İdare Tarihi*, Ankara, Cedit Neşriyat, 2007, s. 524-525

⁶⁶ Erik Jan Zürcher, Çev: Yasemin Saner Gönen, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İstanbul, İletişim Yayınları, s. 139-143

⁶⁷ Oral Sander, *Siyasi Tarih İlk Çağlardan 1918'e*, Ankara: İmge Kitabevi, 2008, s. 414-415

tam olarak işleyememesi sorunu. Mustafa Kemal Paşa da, halkın görüşlerinin meclise tam olarak yansıtılması, demokrasi kültürünün oturtulması, hükümetin denetlenebilmesi, halkın istediği partiye oy verebilmesi için, çok partili hayata geçmek istiyordu. Bu sebeple Mustafa Kemal Atatürk'ün sağlığında iki defa çok partili hayata geçiş denemesi yapılmıştır. Bunlardan ilki 17 Kasım 1924'te kurulan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, ikincisi ise 12 Ağustos 1930'da kurulan Serbest Cumhuriyet Fırkası idi.

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, Mustafa Kemal Atatürk'ün en yakın silah ve dava arkadaşları olan Kazım Karabekir, Rauf Orbay, Ali Fuat Cebesoy, Refet Bele, Adnan Adıvar gibi önemli kişiler tarafından kurulmuştur. Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk muhalefet partisi olan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın genel başkanı Kazım Karabekir oldu.⁶⁸ Parti programı incelendiğinde, liberal ekonomik modelin ve merkeziyetçiliğe karşı yerinden yönetim anlayışının benimsendiği görülür. Ayrıca parti programında dinî değerlere saygılı olunduğunun dile getirilmesi, partiye irtica taraftarlarının da girmesine sebebiyet verdi. 13 Şubat 1925 tarihinde başlayan Şeyh Sait İsyanı ile Türkiye Cumhuriyeti'nde sancılı bir döneme girildi. İçte Şeyh Sait İsyanı, dışta ise İngilizler ile yaşanan Musul Sorunu, yeniden hükümet kuran İsmet İnönü'yü sert tedbirler almaya itti ve 4 Mart 1925 tarihinde Takrir-i Sükun Kanunu ile Şeyh Sait İsyanı'na karşı bir hamle gerçekleştirilmiş oldu.⁶⁹ Şeyh Sait İsyanı ile ilişkili olduğu düşünülen Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası 5 Haziran 1925 tarihinde kapatılmıştır. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kapatılması ile Türkiye Cumhuriyeti'nde çok partili hayata geçiş denemelerinin ilki başarısız olmuş olmuştur.⁷⁰

Serbest Cumhuriyet Fırkası ise Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kapatılmasından yaklaşık 5 yıl sonra Ali Fethi Okyar tarafından kurulmuştur. Paris Büyükelçisi olarak görev yapan Ali Fethi Okyar, yurda dönünce, Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk tarafından kabul edildi ve Mustafa Kemal Atatürk, Ali Fethi Okyar'dan bir parti kurmasını istedi. Bu gelişmeler üzerine Türkiye Cumhuriyeti'nin ikinci muhalefet partisi olan Serbest Cumhuriyet Fırkası kuruldu. Bu partinin kurulmasında iç ve dış gelişmeler etkili olmuştu. Yabancı ülkelerin gözünde Türkiye

⁶⁸ Sina Akşin, Cemil Koçak, Hikmet Özdemir, Korkut Boratav, Selahattin Hilav, Murat Katoğlu, Ayla Ödekan, *Türkiye Tarihi 4 – Çağdaş Türkiye 1908-1980*, İstanbul: Cem Basımevi, 2002, s. 140

⁶⁹ Ekinci, a.g.e., s. 74

⁷⁰ Akşin vd., a.g.e., s.143

Cumhuriyeti'nin demokratik olmadığı kanısı, 1929 yılında ortaya çıkan Dünya Ekonomik Krizi, çok partili hayata geçişi hızlandıran dış gelişmeler olmuştu. İçte ise Dünya Ekonomik Krizi'nin getirdiği olumsuzluğu çözemeyen hükümet vardı. Bu hükümete karşı olumsuz düşünceler nedeniyle toplumdaki hoşnutsuzluğu gidermek ve farklı ekonomik görüşler sunarak hükümete alternatif politika üretmesini sağlamak amacıyla, Mustafa Kemal Atatürk'ün isteğiyle yeni bir partinin kurulması sağlanmıştı. Bu partinin üyeleri arasında Mustafa Kemal Atatürk'ün kız kardeşi Makbule Atadan da bulunmaktaydı. Serbest Cumhuriyet Fırkası, ekonomik model olarak liberal ekonomiyi benimsedi. Ayrıca kadınlara siyasal hakların verilmesi gerektiğini savundu. Serbest Cumhuriyet Fırkası kuruluşundan bir ay sonra gerçekleşen Belediye Seçimlerinde, ülke genelinde tam olarak teşkilatlanamamış olmasına rağmen 502 belediyeden 22 tanesini kazanarak Cumhuriyet Halk Partisi'ne aslında bir gözdağı vermiş oldu. Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın, kendi iktidarları için bir tehdit olduğunu gören Cumhuriyet Halk Partisi Milletvekilleri eleştirilerini sertleştirmeye başladılar. Bu arada rejim karşıtı bazı kişilerin Serbest Cumhuriyet Fırkası'na üye olmaya başlaması, Serbest Cumhuriyet Fırkası kurucularını tedirgin etti. Çünkü Şeyh Sait İsyanı gibi irticai bir olaya neden olmak istemiyorlardı. Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün de Cumhuriyet Halk Partisi yönünde ağırlığını koyması sonucunda, Mustafa Kemal Atatürk'ü karşılarına almak istemeyen Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kurucuları 17 Kasım 1930'da kendi kurdukları partilerini kendileri kapattılar. Böylece Türkiye Cumhuriyeti'nde çok partili hayat denemelerinin ikincisi de başarısız oldu. Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kapatılmasından sonra, Atatürk döneminde bir daha çok partili hayata geçiş denemesi gerçekleşmedi.⁷¹

İkinci Dünya Savaşı'nın neticelenmesine çok az bir süre kala, artık Müttefik Devletlerin savaşı kazandığının anlaşıldığı bir dönemde, Türkiye Cumhuriyeti'nde de çok partili hayata geçiş için uygun bir ortam oluşmuştu. Almanya taraftarı bir tutum içerisinde olduğu iddia edilen Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu'nun, Dışişleri Bakanlığı'ndan istifa etmesi, Türkçü-Turancı görüşteki oluşumlara katılanların tutuklanmaya başlaması hem Sovyet Rusya'yı hem de Batılı müttefik devletleri hoş tutma çabasıydı. Çünkü Türkiye, İkinci Dünya Savaşı tüm hızıyla devam ederken Müttefik Devletlerin savaşa katılım çağrısına uymamıştı. Ayrıca Türk siyasetinde “Milli Şef” söyleminin etkin bir şekilde kullanılması, Türkiye Cumhuriyeti'ndeki

⁷¹ Akşin vd., a.g.e., s.149

demokrasi eksikliğinin bir tezahürü olarak görülüyordu.⁷² 1945 yılının Nisan ayında San Francisco Konferansı'na kurucu üye olarak katılan Türkiye, Müttefik Devletlere demokratikleşme konusunda söz verdi.⁷³ 11 Şubat 1945'te sona eren Yalta Konferansı'nda alınan karar gereği, 1 Mart 1945 tarihine kadar Almanya ve Japonya'ya savaş açmayan ülkelerin, yeni kurulacak olan Birleşmiş Milletler Teşkilatı'na alınmayacağı deklare edilmişti. Bu karardan sonra, Türkiye Cumhuriyeti, 23 Şubat 1945 tarihinde hem Almanya'ya hem de Japonya'ya savaş ilan ederek, göstermelikte olsa İkinci Dünya Savaşı'na girmiş oluyordu.⁷⁴ İkinci Dünya Savaşı'nın Avrupa ayağı 7 Mayıs 1945'te Almanya'nın, Müttefik Devletlere kayıtsız şartsız teslim olmasıyla sona erdi. İkinci Dünya Savaşı'nın Uzak Doğu ayağı ise 2 Eylül 1945 tarihinde Japonya'nın teslim olmasıyla sona erdi. Faşizm ideolojisinin yenilgiye uğratıldığı bir dönemde, Türkiye çok partili hayata geçerek, Müttefik Devletler ile yakınlaşma sürecini arttırmak istemiştir. Çünkü yeni dünya düzenini, İkinci Dünya Savaşı'nı kazanan Müttefik Devletler oluşturacaktır.⁷⁵

Devrin Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün çok partili hayat konusunda, Avrupa'daki siyasî havayı da göz önünde tutarak, muhalefeti meşrulaştırmak istediği görülmektedir.⁷⁶ İşte bu ortamda 18 Temmuz 1945 tarihinde Nuri Demirağ tarafından Milli Kalkınma Partisi kuruldu. Milli Kalkınma Partisi de kendisinden önce kurulmuş olan muhalefet partilileri gibi liberal ekonomik model uygulanması taraftarıydı. Ayrıca tek dereceli seçim sisteminin de uygulanmasını istiyordu. Nuri Demirağ'ın kurduğu Milli Kalkınma Partisi, Ekonomik liberalizmin yanı sıra gelenekçi, İslamcı, ulusçu bir karışımla oluşturduğu programını savunmaktaydı. Programını halka tanıtmak ve taraftar toplamak isteyen Milli Kalkınma Partisi, basında etkin olan yazarlara kuzu ziyafeti verdiği için "kuzu partisi" olarak adlandırıldı.⁷⁷ Milli Kalkınma Partisi 1946 ve 1950 seçimlerinde herhangi bir başarı elde edemedi. Parti kurucusu Nuri Demirağ, 1954 seçimlerinde bağımsız aday olarak Sivas Milletvekili seçildi. Nuri

⁷² Ali Ulvi Özdemir, *Çok Partili Hayata Geçiş Sürecinde Türk Solunun DP ve Hükümet İle İlişkileri 1945-1946*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi, 2013, S. 55, Güz 2014, s. 188

⁷³ İrfan Neziroğlu, *Türkiye Büyük Millet Meclisi*, Ankara: TBMM Basın, Yayın Ve Halkla İlişkiler Başkanlığı Basımevi, 2013, s. 28

⁷⁴ Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih (1789-2001)*, İstanbul, Der Yayınları, 2006, s. 802-803

⁷⁵ Özdemir, a.g.m., s. 189

⁷⁶ Şerif Mardin, Türkiye'de Muhalefet ve Kontrol, Çev: Mehmet Özden, *Türk Modernleşmesi Makaleler 4*, Derleyenler: Mümtaz'er Türköne, Tuncay Önder, İstanbul, 2004, İletişim Yayınları, s. 181

⁷⁷ Ekinci, a.g.e., s. 300

Demirağ'ın 1957 yılında vefatının ardından, Milli Kalkınma Partisi'nin 1958 yılında yapılması gereken genel kurulu yapılmadığı için bu parti kendiliğinden fesih olmuştur. Milli Kalkınma Partisi her ne kadar seçimlerde pek bir varlık gösterememişse de, Demokrat Parti'yi kuracak olanlar için bir yol gösterici olmuştur. Milli Kalkınma Partisi'nin kurulması, Adnan Menderes ve arkadaşlarına parti kurmak için uygun zamanın geldiğini göstermiştir.⁷⁸ Türkiye Cumhuriyeti'nde 1945 yılından 1950 yılına kadar toplamda 24 parti kurulmuştur ve çok partili hayat daha da belirginleşmeye başlamıştır.⁷⁹

2.2. Şemsettin Günaltay'a Kadar Başbakanlar

2.2.1. İsmet İNÖNÜ

1884 yılında İzmir'de doğan İsmet İnönü lise yıllarına kadar ki eğitim hayatını Sivas'ta geçirmiştir. Daha sonra İstanbul'daki Mühendishane İdadisi'ni tamamlamıştır. Harp Okulu'nu 1903 yılında, Harp Akademisi'ni de 1906 yılında tamamlayan İsmet İnönü, 1910 – 1913 yıllarındaki Yemen İsyanı'nın bastırılması için düzenlenen harekâta katıldı. Buradaki başarıları ile dikkatleri üzerine topladı. Birinci Cihan Harbinde Kafkas Cephesi'nde Kolordu Komutanı olarak Mustafa Kemal Atatürk'ün emrinde görev yaptı. Ayrıca Suriye Cephesi'nde de savaştı. Kurtuluş Savaşı döneminde Mustafa Kemal Atatürk'ün en yakın silah arkadaşı olarak, önemli zaferlerde pay sahibi oldu. İsmet İnönü Milli Mücadele yıllarında Edirne Mebusluğu, Erkan-ı Harbiye Umum Vekilliği, Batı Cephesi Komutanlığı gibi görevlerde bulundu. Çerkez Ethem İsyanı'nın bastırılmasında, I. İnönü Savaşı ve II. İnönü Savaşı'nda başarılar elde etti. Mudanya Ateşkes Antlaşması'nda Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni temsil etti. Lozan Barış Görüşmeleri'nde ise Dış İşleri Bakanı ve Türk Heyeti Başkanı olarak görev yaptı ve Lozan Barış Antlaşması'nı imzaladı. Cumhuriyetin ilanından sonra kurulan ilk hükümette Başbakanlık ve Hariciye Vekilliği görevlerinde bulundu. Mustafa Kemal Atatürk ile birlikte birçok inkılap hareketinde birlikte yer alan ve onun en yakın çalışma arkadaşı olan İsmet İnönü'nün başkanlıkları aşağıda belirtilmiştir.⁸⁰

1. T.C. Hükûmeti 30.10.1923 - 06.03.1924

⁷⁸ Hasan Ersel, Ahmet Kuyaş, Ahmet Oktay, Mete Tunçay, "1946", *Cumhuriyet Ansiklopedisi 1923-2000*, Cilt 2 1941-1960, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2003, s. 94

⁷⁹ Suna Kili, *Türk Devrim Tarihi*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2003, s. 353

⁸⁰ T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü a.g.e., s. 59

2. T.C. Hükûmeti 06.03.1924 - 22.11.1924
4. T.C. Hükûmeti 04.03.1925 - 01.11.1927
5. T.C. Hükûmeti 01.11.1927 - 27.09.1930
6. T.C. Hükûmeti 27.09.1930 - 04.05.1931
7. T.C. Hükûmeti 04.05.1931 - 01.03.1935
8. T.C. Hükûmeti 01.03.1935 - 25.10.1937
26. T.C. Hükûmeti 20.11.1961 - 25.06.1962
27. T.C. Hükûmeti 25.06.1962 - 25.12.1963
28. T.C. Hükûmeti 25.12.1963 - 20.02.1965⁸¹

2.2.2. Ali Fethi OKYAR

Makedonya Pirlape’de 1880 yılında doğan Ali Fethi Okyar, 1904 yılında kurmay olarak göreve başladı. Osmanlı Devleti’nde 3.Ordu’ya bağlı bulunan Manastır Mıntıka Komutanlığı’nda Kazım Karabekir ve Enver Bey ile birlikte, bölgedeki eşkıyalara karşı çalışmalar yaptı. 13 Nisan 1909’daki 31 Mart Vakası’nda Selanik’ten İstanbul’a gelen Hareket Ordusu’nda kurmay subay olarak görev aldı. Mustafa Kemal’in kurmuş olduğu Vatan ve Hürriyet Cemiyeti’nde, onunla birlikte faaliyetlerde bulundu. Paris’te 1908 yılında Ataşemiliter olarak görev alan Ali Fethi Bey, Trablusgarp Savaşı nedeniyle Paris’ten ayrıldı ve bu savaşa katılmak için Kuzey Afrika’ya geçti. Burada İtalyanlara karşı mücadele etti. Ali Fethi Bey, 1912 yılında Manastır Mebusluğuna ve 1913 yılında da İttihat ve Terakki Genel Merkezi’ne üye ve Genel Sekreter olarak seçildi. Balkan Savaşları sırasında Selanik kaybedilmeden hemen önce II. Abdülhamid’in İstanbul’a geri getirilmesinde görevlendirildi. İlerleyen süreçte Sofya elçiliği de yapan Ali Fethi Bey, 1917 yılında Dâhiliye Nazırlığı görevine getirildi. İttihat ve Terakki yöneticileri ile birlikte 1919 yılında Malta Adası’na sürgüne gönderildi. Daha sonra Ankara’ya ulaşan Ali Fethi Bey, kurmay olarak çalışmalarda bulundu. Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne 1921 yılında İstanbul Milletvekili olarak katıldı. 04 Ağustos – 27 Ekim 1923 tarihleri arasında 5. İcra Vekilleri Heyeti Reisliği yani Başbakanlık görevini ifa etti. Başbakanlık görevini, cumhuriyetin ilanı sırasında meydana gelen kabine krizinden dolayı bıraktı. Cumhuriyetin ilanı sırasında Mustafa

⁸¹ T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü a.g.e., s. 59

Kemal ile birlikte çalışmalarda bulunan Ali Fethi Bey, Cumhuriyetin ilanından sonra Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne Başkan olarak seçildi. 1924 yılında Başbakan olan Ali Fethi Bey, 1925 yılında meydana gelen Şeyh Sait İsyanı nedeniyle bu görevden ayrıldı. Sonraki süreçte sırasıyla, Paris Büyükelçisi oldu, Serbest Cumhuriyet Fırkası'nı kurdu, Londra Büyükelçisi oldu, Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin Türk delegasyonu içerisinde bulundu, tekrar milletvekili seçildi ve Adalet Bakanlığı görevini ifa etti.⁸²

Ali Fethi Okyar'ın başbakanlıkları aşağıda belirtilmiştir.

5. İcra Vekilleri Heyeti 14.08.1923 - 27.10.1923

3. T.C. Hükûmeti 22.11.1924 - 03.03.1925⁸³

2.2.3. CELAL BAYAR

Bursa'ya bağlı olan Gemlik ilçesinde 1883 yılında doğan Celal Bayar, orta öğrenimini tamamladıktan sonra memur oldu. 1908'de II. Meşrutiyet'in ilanında etkili olan İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne katılan Celal Bayar, Bursa ve İzmir'de Şube Genel Sekreterliği görevinde bulundu. Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşı dönemlerinde İzmir'de ekonomi, eğitim ve kültür tesislerinin kurulmasında etkili oldu. Demirci Efe'nin danışmalık görevini yürüttü. Balıkesir Kongresi'nde alınan karar neticesinde Akhisar Ulusal Kuvvetler Komutanlığı'na getirildi. Son Osmanlı Mebusan Meclisi'nde Saruhan Sancağı'nın mebusu oldu. Daha sonra Anadolu'ya geçerek Milli Mücadele'ye dahil oldu. Yunan işgaline karşı Batı Anadolu'da hoca ve efe kılığına girip, verdiği vaazlar ile halkı silahlı mücadeleye davet etti. Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Bursa Milletvekili olarak görev yaparken, 1921 yılında İktisat Vekili oldu. Kurtuluş Savaşı'nın başarıya ulaşmasından sonra düzenlenen Lozan Barış Konferansı'na müşavir sıfatıyla katıldı. 1923 yılında yapılan seçimlerden sonra açılan İkinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde İzmir Milletvekili olarak görev aldı. 1924 yılında İş Bankası'nın kurulmasında etkili olan Celal Bayar, 1932 yılında milletvekilliğinin yanı sıra bu bankanın genel müdürlüğü görevini de üstlendi. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunda etkili olan Celal Bayar, hem mücadele adamı, hem de

⁸² T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü a.g.e., s. 58

⁸³ T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü a.g.e., s. 58

politikacı ve iktisatçı olarak önemli pozisyonlarda bulunmuştur. Celal Bayar, 1937 ve 1939 yılları arasında 9. Ve 10. Hükümetleri kurarak başbakanlık görevini ifa etmiştir.⁸⁴

Celal Bayar'ın Başbakanlığa getirilmesinde, Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün liberal ekonomiyi devlet yönetiminde daha etkin hale getirmek istemesi etkili olmuştur. Celal Bayar'ın başbakanlık yılları, Atatürk sağlık problemlerinin arttığı bir döneme gelmesi ve dış politikada da Hatay Meselesi için çaba harcanıyor olması Celal Bayar Hükümeti'nin en önemli sorunları arasında yer alıyordu.⁸⁵ Başbakanlık görevinden 25 Ocak 1939 tarihinde istifa eden Celal Bayar, milletvekilliği görevine devam etti.⁸⁶

1943 yılına kadar İzmir Milletvekilliğini sürdüren Celal Bayar, 1945 yılında Dörtlülük ile Cumhuriyet Halk Partisi'nden ayrıldı. 1946 yılında ise, partiden ayrılış sürecinden beri birlikte olduğu arkadaşları ile Demokrat Parti'yi kurdu ve bu partinin başkanı oldu. Demokrat Parti, 1950 seçimlerini kazanıp iktidar olunca, kendisi de, o süreçte Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından, Türkiye Cumhuriyeti'nin üçüncü Cumhurbaşkanı olarak seçildi. 27 Mayıs 1960 Darbesi ile Cumhurbaşkanlığı görevinden uzaklaştırılan Celal Bayar, 1961 yılında Yassıada Mahkemesi'nce idam cezasına mahkûm edildi. Bu ceza yaş haddinden dolayı müebbet hapis cezasına çevrildi. 1964 yılında rahatsızlığı nedeniyle hapis cezası kaldırılan Celal Bayar, 1986 yılında vefat etti.⁸⁷

Celal Bayar'ın başbakanlıkları aşağıda belirtilmiştir.

9. T.C. Hükümeti 25.10.1937 - 11.11.1938

10. T.C. Hükümeti 11.11.1938 - 25.01.1939⁸⁸

2.2.4. REFİK SAYDAM

İstanbul'da 1881 yılında dünyaya gelen Refik Saydam, doktor yüzbaşı olarak Askeri Tıbbiyyeyi bitirdi ve eğitimine Almanya'da devam etti. Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşı'nda kolera, tifo, dizanteri, veba gibi birçok hastalığa karşı Türk ordusunun

⁸⁴ T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü a.g.e., s. 61

⁸⁵ Necdet Ekinci, *İkinci Dünya Savaşı'ndan Sonra Türkiye'de Çok Partili Düzene Geçişte Dış Etkiler*, İstanbul, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 1997, s. 122

⁸⁶ Cemil Koçak, *Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938 – 1945)*, Cilt 1, İstanbul, İletişim Yayınları, 2003, s. 225

⁸⁷ T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü a.g.e., s. 62

⁸⁸ T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü a.g.e., s. 62

hizmetinde önemli çalışmalar yaptı. Özellikle, tifüse karşı geliştirdiği aşı tıp literatürüne girdi. Bu aşı I. Dünya Savaşı'nda Alman ordusu tarafından ve Kurtuluş Savaşı'nda da Türk ordusu tarafından kullanıldı. 1919 yılında Mustafa Kemal ile birlikte Samsun'a, 9. Ordu Sağlık Müfettişi Muavinliği görevi ile gitti. Bu süreçte Mustafa Kemal'in yanında kalmaya devam eden Refik Saydam, Mustafa Kemal'in istifa etmesine ve Osmanlı Hükümeti'nin onu Erzurum Askeri Hastanesi'nin bulaşıcı hastalıklar servisi şefliğine atmasına rağmen bu görevi kabul etmedi ve ordudaki görevinden istifa etti. Erzurum Kongresi'nin ve Sivas Kongresi'nin çalışmalarına katıldı. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Bayazıt Milletvekili olarak girdi. Daha sonra Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki görevine İstanbul Milletvekili olarak devam etti. Bu süreçte Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekili yani Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı olarak seçildi. Farklı dönemlerde 5 defa bu bakanlık görevini üstlendi. Refik Saydam Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk Sağlık Bakanı'dır. 14 yıllık Sağlık Bakanlığı görevi sırasında, Anadolu'nun birçok şehrinde memleket hastaneleri, doğum ve çocuk bakım evleri, sağlıkçı yetiştirmek için sağlık kursları, tıp öğrencileri için yurtlar, Hıfzıssıhha Enstitüsü ve Mektebi, verem savaş dispanserleri gibi önemli kurumların ortaya çıkmasında rol oynadı. Mustafa Kemal Atatürk'ün 1938'de vefatından sonra İç İşleri Bakanlığı, Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliği ve Kızılay Başkanlığı gibi görevleri ifa etti. 1939 yılında Celal Bayar'ın başbakanlık görevinden istifa etmesinden sonra 11. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti'ni kurarak Başbakan oldu. Daha sonra 12. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti'ni de kuran Refik Saydam 1942 yılında vefat edene kadar başbakanlık görevini sürdürdü.⁸⁹

Refik Saydam'ın kurduğu 12. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti döneminde, 17 Nisan 1940 tarihinde Köy Enstitüleri kuruldu. Bu enstitünün kurulmasındaki amaç, köylüyü eğitecek kişilerin köyden çıkması idi. Bunun için köy çocuklarına okuma yazma eğitiminin yanında, tarımdan el sanatlarına kadar birçok alanda eğitim verilmiştir. Bu düşünceyi planlaştıran İlköğretim Genel Müdürü İsmail Hakkı Tonguç, bu planı benimseyen Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel idi.⁹⁰

Refik Saydam'ın başbakanlığı döneminde, 18 Haziran 1941 tarihinde Almanya ile dostluk ve saldırmazlık antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşmanın imzalandığı

⁸⁹ T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü a.g.e., s. 63

⁹⁰ Ahmet Mumcu, *Tarih Açısından Türk Devriminin Temelleri Ve Gelişimi*, İstanbul, İnkılap Yayınevi, 1984, s. 179

dönemde Şükrü Saraçoğlu Hariciye Vekili idi.⁹¹ Müttefik Devletler bu antlaşmadan memnun kalmamış ve Türkiye'ye karşı tutumlarını sertleştirmeye başlamıştır.

Refik Saydam'ın başbakanlıkları aşağıda belirtilmiştir.

11. T.C. Hükûmeti 25.01.1939 - 03.04.1939

12. T.C. Hükûmeti 03.04.1939 - 09.07.1942⁹²

2.2.5. ŞÜKRÜ SARAÇOĞLU

İzmir Ödemiş'te 1887 yılında doğan Şükrü Saraçoğlu, Mekteb-i Mülkiye'yi 1909 yılında bitirip, İzmir'de Maiyet Memuru görevinde bulundu. Cenevre Üniversitesi'ne eğitim için giden Şükrü Saraçoğlu, bu okulda okurken Cenevre Türk Talebe Cemiyeti'nin kurulmasında etkili oldu ve bu cemiyetin başkanlığı görevini yürüttü. Cenevre Üniversitesi Siyasi İlimler Fakültesi'ni 1918 yılında bitirdi. Yunanlıların İzmir'i işgal ettiğini duyan Şükrü Saraçoğlu, derhal İzmir'e geldi ve Kuvay-ı Milliye'ye katıldı. Aydın, Nazilli ve Kuşadası bölgelerinde Yunanlılara karşı mücadele için direniş teşkilatları kurdu. Son Osmanlı Mebusan Meclisi'ne İzmir Mebusu olarak seçilen Şükrü Saraçoğlu, İstanbul'a gelemeyen, meclis dağıtıldığı için Kuşadası'nda faaliyetlerine devam etti. İlerleyen süreçte Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin ikinci döneminde İzmir Milletvekili oldu. Milletvekilliği sırasında Hariciye, Muvazene-i Maliye ve Ticaret komisyonlarında görev aldı. Hariciye Komisyonu'nun sözcülük görevini yerine getiren Şükrü Saraçoğlu, Ali Fethi Okyar kabinesinde Eğitim Bakanı oldu. İlerleyen süreçte Muhtelit Mübadele Komisyonu Başkanlığı görevine getirilen Şükrü Saraçoğlu, 3. İsmet İnönü kabinesinde Maliye Bakanı oldu. Bakanlığı sırasında, sağlık sorunları yaşayınca bu görevden ayrıldı. 1932 yılında Türk Murahhas Heyeti Başkanı olarak Paris'e gidip, Osmanlı'dan kalan borçların taksitlendirilmesi anlaşmasını yaptı. 4. İsmet İnönü Hükûmeti'nde 6 yıla yakın sürecek olan Adalet Bakanlığı görevine getirildi. Daha sonra 1. Celal Bayar kabinesinde ve Refik Saydam kabinesinde Dışişleri Bakanlığı görevlerinde bulundu. 1942 yılına gelindiğinde Başbakan olarak seçildi. 1946 yılına kadar Başbakanlık görevinde bulunan Şükrü Saracoğlu, sağlık sorunları nedeniyle Başbakanlıktan çekildi.⁹³

⁹¹ Koçak, a.g.e., s. 587

⁹² T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü a.g.e., s. 64

⁹³ T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü a.g.e., s. 65

İkinci Dünya Savaşı'nda Almanların üstün olduğu bir dönemde, Almanya ile saldırmazlık antlaşması imzalandığında Şükrü Saraçoğlu, Refik Saydam Hükümeti'nde Dışişleri Bakanı idi. Bu antlaşmadan yaklaşık bir yıl sonra, Şükrü Saraçoğlu'nun başbakanlığı döneminde, 11 Kasım 1942 tarihinde Varlık Vergisi çıkarılarak, özellikle gayri Müslim vatandaşlardan daha fazla olmak şartıyla vergi toplanmaya başladı. Varlık Vergisi'ni tasarlayan asıl kişi Başbakan Şükrü Saraçoğlu idi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin 13. Hükümeti döneminde uygulandı.⁹⁴ Varlık Vergisi ile Türklerden %5, Rumlardan %156, Yahudilerden %179, Ermenilerden %232 şeklinde vergi oranı belirlenmiş oldu.⁹⁵

İkinci Dünya Savaşı'nın sonlarına gelindiğinde, Müttefik Devletlerden “Üç Büyükler” olarak adlandırılan İngiltere, ABD ve SSCB, Yalta Konferansı'nda bir araya geldiler. “Üç Büyükler”, Mihver Devletlere savaş açmayanları, savaş sonunda kurulacak olan Birleşmiş Milletlerin kurucu üyeleri arasına almayacaklarını bu konferansta belirttiler. Türkiye Cumhuriyeti de savaş sonunda, uluslararası alanda yalnız kalmamak ve siyasi alanda etkinliğini arttırmak için, 23 Şubat 1945 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde alınan kararla hem Almanya'ya hem de Japonya'ya savaş ilan etti. Böylelikle Şükrü Saraçoğlu'nun Başkanlığı döneminde Türkiye Cumhuriyeti, İkinci Dünya Savaşı'na katılmış oldu.⁹⁶

Toprak Reformu Yasası ya da diğer adıyla Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu, milletvekilleri arasındaki birçok tartışmaya rağmen 11 Haziran 1945 tarihinde, Türkiye Cumhuriyeti'nin 14. Hükümeti döneminde kabul edildi. Bu kanuna karşı olanların başında Adnan Menderes, Refik Koraltan gibi isimler gelmekteydi. Toprak reformu yasasına karşı olan milletvekilleri Bütçe Yasa Tasarısı'nı da eleştirmeye başladılar. Bu eleştirilere Başbakan Şükrü Saraçoğlu sert açıklamalar yaparak cevap verdi. Tüm bunlara rağmen Bütçe Yasası 5 ret oyuna 368 kabul oy oranı ile kabul edildi. Ancak bu durum tek parti yönetiminde bir ilkti. Çünkü şimdiye kadar bütün bütçe yasaları oy birliği ile kabul edilmişti. Şimdi ise oy çokluğu ile kabul edilmiş oldu. Cumhuriyet Halk Partisi içerisinde yaşanan bu görüş ayrılıkları, tarihte “Dörtlü Takrir” olarak adlandırılan gelişmeyi ortaya çıkardı. Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü, Refik Koraltan 7 Haziran 1945 tarihinde “Dörtlü Takrir”i yayınladı.

⁹⁴ Ekinci, a.g.e., s. 184-186

⁹⁵ Ekinci, a.g.e., s. 192-193

⁹⁶ Ekinci, a.g.e., s. 254

Takriri yayınlayan milletvekilleri açık bir şekilde belirtmese de çok partili hayata geçilmesini istiyorlardı. Cumhuriyet Halk Partisi'nin Genel Kurulu'nda İsmet İnönü, takriri yayınlayan milletvekillerine seslenerek, bu tarz faaliyetleri parti içerisinde değil de ayrı bir parti kurarak yapmalarını salık verdi. Bu gelişmelerden sonra Cumhuriyet Halk Partisi “Dörtlü Takrir”i geri çevirdi.⁹⁷

1948 yılında, iki dönem sürecek olan Meclis Başkanlığı görevine getirildi. 1950 seçimlerinde 26 yıl 9 ay süren İzmir Milletvekilliği ve politik yaşamı bitti. Şükrü Saraçoğlu 1953 yılında İstanbul'da vefat etti. Şükrü Saraçoğlu'nun başbakanlıkları aşağıda belirtilmiştir.

13. T.C. Hükûmeti 09.07.1942 - 09.03.1943

14. T.C. Hükûmeti 09.03.1943 - 07.08.1946⁹⁸

2.2.6. RECEP PEKER

İstanbul'da 1909 yılında dünyaya gelen Recep Peker, Kocamustafa Paşa Askeri Rüştîyesi'ni tamamlayıp daha sonra da Harbiye Mektebi'ne gidip 1907 yılında mezun oldu. 1911'de Trablusgarp ve Yemen'de mücadele eden Recep Peker, 1912 – 1913 yıllarındaki Balkan Savaşlarında da görev aldı. I. Dünya Savaşı'nda da Rumeli ve Kafkas Cephelelerinde mücadele eden Recep Peker, askerî eğitimine devam edip, 1919 yılında Erkânı Harbiye Mektebi'ni başarıyla tamamladı. 1920 yılında Anadolu'ya geçerek Kurtuluş Savaşı'na katıldı. 20. Kolordu'da Binbaşı rütbesi ile görev yaptı. Türkiye Büyük Millet Meclis'i açılınca, Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Sekreterliği görevine getirildi. Aynı zamanda Genel Kurmay İkinci Şube Müdürlüğü'nü Sakarya Meydan Muharebesi'ne kadar devam ettirdi. 1923 yılında yapılan seçimlerde Kütahya Milletvekili olarak, mecliste 2 dönem görev yaptı. Müdafaa-i Milliye ve Muvazene-i Maliye komisyonlarında çalışmalar yürüttü. Bu süreçte Halk Fırkası Genel Sekreterliği ve Hâkimiyet-i Millîye gazetesi başyazarlığı görevlerini de ifa etti. Recep Peker 1924 – 1930 yılları arasında Maliye Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Milli Savunma Bakanlığı, Bayındırlık Bakanlığı gibi bakanlık görevlerinde bulundu. 1946 senesinin Ağustos ayında çok partili dönemin ilk hükûmetini kuran başbakan oldu. Recep Peker'in Başbakanlığı sürecinde Türkiye

⁹⁷ Ekinci, a.g.e, s. 290-299

⁹⁸ T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü a.g.e., s. 66

Cumhuriyeti, çok partili hayata girdi ve çok partili hayatın ilk seçimleri Recep Peker'in Başbakanlığı sırasında yapılmış oldu.⁹⁹

Recep Peker Hükümeti'nin 7 Eylül 1946 tarihinde aldığı ekonomik kararlar tarihe "7 Eylül Kararları" olarak geçmektedir. Bu kararlar ile devalüasyon yapılması, ülke içerisindeki ekonomik dengeleri derinden etkilemiş oldu. "7 Eylül Kararları"ndan sonra Recep Peker yeni bir hamle yapıp "Matbuat Kanunu" tasarısı ile basın üzerindeki baskısını arttırdı. Bu kanuna göre hükümete muhalif olan gazetelerin dize getirildiği Adnan Menderes tarafından belirtilmekteydi. Recep Peker Hükümeti ile Demokrat Parti muhalefeti arasında ipler iyice gerilmişti. Recep Peker muhalefete karşı İstiklal Mahkemeleri'nin hala yürürlükte olduğunu söylediği dönemde, 3 Mart 1947'de Truman Doktrini ile ABD, Türkiye ve Yunanistan'a ekonomik yardım yapmayı kararlaştırmıştı. SSCB karşısında ABD yardımlarının etkinliğinin artması üzerine Cumhurbaşkanı İsmet İnönü muhalefet ile Recep Peker arasına girip ortamı yumuşatmaya çalıştı. 1947 Haziran'ında Celal Bayar ile görüşmeler gerçekleştiren İsmet İnönü, Türk siyasi hayatında yeni bir döneme girildiğini göstermekteydi. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, hem muhalefetle hem de hükümetle yaptığı görüşmeler sonucunda 11 Temmuz akşamı radyoda bir bildiri okudu. Bu bildiri basında 1 gün sonra yayınlanabildiği için tarihte "12 Temmuz Beyannamesi" olarak adlandırıldı. Bu beyanname ile Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, iki partiye de eşit mesafede olduğunu belirtip Recep Peker'in ithamlarına karşı Demokrat Parti'nin yanında durduğunu ve çok partili hayatın devam etmesinden yana olduğunu belirtti. "12 Temmuz Beyannamesi"nden sonra Cumhuriyet Halk Partisi Meclis Grubu toplantısında Recep Peker Hükümeti'ne 35 olumsuz oya rağmen güven oyu verildi. Olumsuz oy verenlerin başında Nihat Erim bulunmaktaydı. Bazı kaynaklara göre de Nihat Erim'in arkasında Cumhurbaşkanı İsmet İnönü yer almaktaydı. İlerleyen süreçte Başbakan Recep Peker sağlık sorunlarını gerekçe göstererek görevinden istifa etti.¹⁰⁰ Recep Peker, İstanbul'da 1950 yılında vefat etti. Recep Peker'in başbakanlığı aşağıda belirtilmiştir.

15. T.C. Hükümeti 07.08.1946 - 10.09.1947¹⁰¹

⁹⁹ T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü a.g.e., s. 67

¹⁰⁰ Ekinci, a.g.e., s. 329-335

¹⁰¹ T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü a.g.e., s. 67

2.2.7. HASAN SAKA

Trabzon'da 1885 yılında dünyaya gelen Hasan Saka, 1908 yılında Mülkiye Mektebini bitirip, eğitim için Fransa'ya gitti. 1912 yılında Paris Siyasal Bilgiler Okulu Diploması Şubesi'ni bitirip ülkeye geri döndü. Divan-ı Muhasebat yani Sayıştay'daki görevine devam etti. 1915 yılında Maliye Bakanlığı'nda görevlendirildi. Ertesi yıl, Eskişehir Sancağı Bölge İktisat Müdürü olarak görev yaptı. 1918 yılına gelindiğinde, Mülkiye Mektebi'nde İktisat derslerini vermeye başladı. İstanbul'da toplanan son Osmanlı Mebusan Meclisi'ne Trabzon Milletvekili olarak seçildi. Bu meclisin İtilaf Devletleri tarafından dağıtılması üzerine, İaşe Umum Müdürlüğü Teftiş Heyeti Müdürlüğüne tayin edildi. 1921 yılında, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne Trabzon Milletvekili olarak katıldı. Bu mecliste 3. İcra Heyeti'nde ilk olarak Maliye Bakanı oldu. 11.05.1922 yılından itibaren ise İktisat Bakanı olarak görevine devam etti. Bakanlık yaptığı süreçte, yeni Türk devletinin çağdaş bir maliye teşkilatına sahip olması için birçok çalışma gerçekleştirdi ve bu alanda öncü oldu. Lozan Barış Konferansı'na gönderilen Türk heyetinin ikinci başkanlarından olan Hasan Saka, Lozan Barış Antlaşması'na üçüncü sırada imza attı. Cumhuriyetin ilanından sonra 1. İsmet İnönü Hükümeti'nde İktisat Bakanlığı, 2. İsmet İnönü Hükümeti'nde Ticaret Bakanlığı, 3. İsmet İnönü Hükümeti'nde Maliye Bakanlığı görevlerini ifa etti. Son bakanlık görevinden 13.07.1926 tarihinde istifa eden Hasan Saka, 01.11.1926 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkan Vekilliği görevine seçildi. Meclis Başkanlığı görevini, daha sonra kurulan hükümetler döneminde de devam ettiren Hasan Saka, 1935 yılında bu görevinden ayrıldı ve 1936 yılında İstanbul'dan Ankara'ya nakledilmiş olan Siyasal Bilgiler Okulu'nda Genel İktisat Profesörü olarak görev aldı. Ardında 6. ve 8. dönemlerde de, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne Trabzon Milletvekili olarak seçildi. 2. Şükrü Saraçoğlu Hükümeti'nde Dışişleri Bakanı olarak görev alan Hasan Saka, Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın imzalandığı konferansta delegasyon başkanı oldu. İkinci Dünya Savaşı'nın Türkiye'de de hissedilen sıkıntılı dönemlerinde, şeker ve kâğıt gibi ürünlerin çok zor bulunduğu süreçte, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü tarafından yayımlanan 12 Temmuz Bildirgesi ile başbakanlık için Hasan Saka uygun görüldü ve 10 Eylül 1947 yılında Hasan Saka başbakan oldu. 2. Hasan Saka Kabinesi, yeni seçim kanunu hazırladı ve gizli oy, açık sayım ilkesi, meclisten geçirildi. Başkanlık görevi sonrasında, Cumhuriyet Halk Partisi Meclis Grubu Başkan Vekilliği görevine seçilen

Hasan Saka, 1954 seçimleriyle birlikte politikadan ayrıldı ve 1960 yılında İstanbul'da vefat etti. Hasan Saka'nın başbakanlıkları aşağıda belirtilmiştir.¹⁰²

16. T.C. Hükûmeti 10.09.1947 - 10.06.1948

17. T.C. Hükûmeti 10.06.1948 - 16.01.1949¹⁰³

2.3. İktidarın Yeni Talipleri

Cumhuriyet Halk Partisi'nin 1923 yılından 1950 yılına kadar devam eden kesintisiz iktidarının son hükûmeti, Şemsettin Günaltay Hükûmeti'dir. Cumhuriyet Halk Partisi'nin iktidarını devam ettirmek için atmış olduğu adımlardan birisi de Şemsettin Günaltay Hükûmeti'ni kurmak olmuştur. 1949 yılında kurulan bu hükûmet ile Cumhuriyet Halk Partisi, halkın genel isteklerine cevap verebilmeyi ve 1946 yılında kurulmuş olan, ancak geniş halk kitlelerine kısa zamanda ulaşan Demokrat Parti'ye karşı bir hamle gerçekleştirmeyi amaçlamıştır. Şemsettin Günaltay Hükûmeti'nin kurulmasının ardından, Cumhuriyet Halk Partisi'nin uzun zamandır devam ettirdiği politikalar ile Şemsettin Günaltay'ın kişiliği arasında farklar olduğu düşüncesi parti içinde muhalif grup tarafından dile getirilmiştir. Aslında, Cumhuriyet Halk Partisi'nin Şemsettin Günaltay hamlesi bir açılım olarak algılanmalıdır. Çünkü, Demokrat Parti kuruluşundan itibaren kendisini halkın sesi olarak göstermiş ve Cumhuriyet Halk Partisi'nin uzun yıllar devam eden siyasî eğilimine karşı bir başkaldırı olarak sunmuştur. Cumhuriyet Halk Partisi'nin ülkeyi iyi idare edemediğini, ekonomik sorunların önemli boyutlara ulaştığını, baskıcı bir idare kurduğunu belirten Demokrat Parti, bu söylemlerini dinî konular ile de harmanlayarak geniş halk kitlelerine yani seçmenlere ulaşabilmiştir. Demokrat Parti'nin etkin bir şekilde Türk siyasî hayatına dahil olması Cumhuriyet Halk Partisi'ni tedirgin etmiştir. Bu duruma karşı çare arayan iktidar partisi, iktidarını devam ettirebilmek için, Demokrat Parti'nin kurulmasından yaklaşık üç yıl sonra, Şemsettin Günaltay Hükûmeti'ni kurmuştur. Böylece Cumhuriyet Halk Partisi, karşı hamlesini yapmıştır.

Tarihi sürece bakıldığında, bu hamlenin de istenilen sonucu vermediği görülecektir. 1946 yılında yapılan seçimlerin ardından "şaiabeli" yorumları¹⁰⁴ yapılırsa da ortaya çıkan en mühim sonuç, Demokrat Parti'nin, iktidar partisi olan Cumhuriyet Halk Partisi

¹⁰² T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü a.g.e., s. 68

¹⁰³ T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü a.g.e., s. 68

¹⁰⁴ *T.B.M.M. Tutanak Dergisi*, Dönem VIII, Cilt 1, 8. Birleşim, s. 93

tarafından önemli bir rakip olarak görülmesiydi. 1950 yılında yapılan seçimlere Şemsettin Günaltay Hükümeti ile giren iktidar partisi, siyasî bir yenilgiyle karşılaşmak zorunda kalmıştır. Şemsettin Günaltay daha sonraki yıllarda görüşlerini açıklarken 1950 yılında, kendi başbakanlığı döneminde çıkarılan ve “Türkiye’nin milli şerefini yükselten” olarak nitelendirdiği, Seçim Kanunu ile memlekette ilk defa tam anlamıyla halkın iradesinin önemsendiğinden, dürüst ve demokratik bir seçim yapıldığından bahsetmektedir.¹⁰⁵

2.3.1. Demokrat Parti

Türk siyaset tarihinin en önemli partilerinden birisi de Demokrat Parti idi. Demokrat Parti, Cumhuriyet döneminde ilk defa iktidar değişikliğine neden olacak partiydi. Cumhuriyet Halk Partisi iktidarını bitiren bu partiden önce, yeni Türk devletinde bazı partiler kurulmuştu. Ancak Demokrat Parti’den önceki dönemlerde kurulmuş olan muhalefet partilerinin hiç biri, Demokrat Parti kadar uzun soluklu olamadı ve iktidarı ele geçirebilecek bir başarı yakalayamadı. Demokrat Parti’yi kuracak olan kişiler aslında, Cumhuriyet Halk Partisi içerisinde milletvekili olarak görev yapıyorlardı. Ancak aşağıdaki bölümlerde anlatılacak olan bazı sebeplerden dolayı, parti içinde anlaşmazlıklar yaşanacak ve parti içerisinde muhalif bir grup haline gelecek olan milletvekilleri, Demokrat Parti’yi kuracaklardı.

Cumhuriyet Halk Partisi’nin tek parti iktidarından feragat etmesinde iç ve dış nedenler bulunmaktadır. Dış nedenler; genel itibariyle Avrupa ülkelerinin, Türkiye Cumhuriyeti’nde demokrasinin önemli bir göstergesi olarak sayılabilecek çok partili bir rejim istemesi idi. İç nedenlere baktığımızda, özellikle asker bürokrat seçkinler ile toprak sahipleri ve burjuvalar arasındaki siyasal ittifakın korunamayacak duruma gelmesi ve özellikle devletin önceden kestirilemeyen kararlarına karşı özel sektörün bu durumdan kurtulmak istemesi görülmektedir. Ayrıca Cumhuriyet Halk Partisi’nin uyguladığı Laiklik siyaseti de toplum tarafından tam anlaşılammıştı ve toplum siyasî arenada yeni partiler görmek arzusundaydı.¹⁰⁶ Demokrat Parti’nin kısa sürede güçlenmesinde ona farklı amaçlarla bel bağlayan gruplarda etkili olmuştu. Özellikle bu üç gruptan ilki Cumhuriyet Halk Partisi’nin yönetiminin eskidiğine inanan ve Türk siyasî hayatında yenileşmeye gidilmesini isteyen aydınlar idi. İkinci grupta,

¹⁰⁵ Deniz, a.g.m., s. 408

¹⁰⁶ Deniz, a.g.m., s. 408

Cumhuriyet Halk Partisi'nin hazırlamış olduğu Toprak Reformu'na karşı olan ve köy ekonomisini elinde tutup, çıkarlarını devam ettirmek isteyen kesimden kişiler bulunuyordu. Üçüncü grupta ise karşı devrimciler yani Atatürk döneminde yapılan inkılaplara karşı olan ve şeriat düzeninin geri gelmesini talep eden kişiler bulunmaktaydı.¹⁰⁷

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu andan itibaren iktidarda olan Cumhuriyet Halk Partisi'nin iktidarının sonuna yaklaşılyorken, aynı zamanda İkinci Dünya Savaşı da sona ermişti. Savaşın kazananı olan Müttefik Devletler, Türkiye'de de çok partili bir dönemin kesin olarak başlamasını istiyordu. Bununla birlikte Türkiye'nin iç siyasetinde de daha önce hiç yaşanmadığı kadar, siyasi hak ve özgürlüklerin genişletilmesi, yüksek sesle dile getirilmeye başlanmıştı. Bu durumun ortaya çıkmasında Cumhuriyet Halk Partisi içindeki muhalif grubun, demokrasi ile insan hak ve özgürlükleri konusunda isteklerinin reddedilmesi, Çiftçi Topraklandırma Kanunu konusundaki görüş ayrılıkları, 1945 Bütçe Kanunu'na bazı milletvekillerinin ret oyu vermesi gibi yaşanan gelişmeler neden olmuştur.

Türkiye'de 27 yıldır süren Cumhuriyet Halk Partisi'nin tek parti yönetiminin, 2. Dünya Savaşı'nın getirdiği ekstra yük ve sorunlar karşısında yıpranmış olan vatandaşların beklentilerini karşılayamadığı görüşü, toplumda yaygınlaşmaya başlamıştı. Demokrat Parti'nin kurulmasına giden süreç incelendiğinde gerek yurt içinde ve dışında, gerekse Cumhuriyet Halk Partisi'nin içerisinde meydana gelen olaylar, Celal Bayar ve Adnan Menderes gibi Türk siyasetinin önde gelen bir takım isimlerini, yeni bir parti kurma konusunda etkilemiştir. Ülkedeki ekonomik sıkıntıların artmasında en önemli sebep, dışa hesapsız bir şekilde açılmak olmuştur. Ekonominin birden bire, hesapsız bir şekilde dışa açılması, ekonomik sorunların artmasına sebebiyet vermiştir.¹⁰⁸

Çok partili hayata geçiş sürecinde, iç politikadaki gelişmelere daha detaylı bakacak olursak, Çiftçi Topraklandırma hakkındaki kanun tasarısı yani Toprak Reformu Yasası, Cumhuriyet Halk Partisi içerisinde bazı milletvekilleri tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Bu kanun tasarısına tepkili olanların başında büyük topraklara sahip milletvekilleri gelmekteydi. Bunlar, Cumhuriyet Halk Partisi'nin milletvekillerinden

¹⁰⁷ Mumcu, a.g.e., s. 181

¹⁰⁸ Ed: Baskın Oran, *Türk Dış Politikası – Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler Yorumlar*, Cilt I (1919-1980), İstanbul: İletişim Yayınları, 2009, s. 487

Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü, Refik Koraltan idi. Adnan Menderes, Topak Yasası'nın özel mülkiyetin güvenliğini tehdit ettiğinden bahsediyordu.¹⁰⁹ Bu milletvekilleri, 7 Haziran 1945'te Dörtlü Takrir'i yayınladılar. Dörtlü Takrir ile istenilenler şunlardı; tek dereceli seçim sistemine geçiş, üniversitelerin özerkliğinin sağlanması, çok partili hayata geçişin gerçekleşmesi. Anayasanın tam olarak uygulanması ve demokratik bir ortamın tesis edilmesi isteğiyle ortaya çıkarıldığı söylenen Dörtlü Takrir'i, 11 Haziran 1945 tarihinde Cumhuriyet Halk Partisi Genel İdare Kurulu görüşüp reddetti. Aynı gün, parti içerisinde muhalif seslere rağmen Çiftçiye Topraklandırma Kanunu yasalaştı.

Dörtlü Takrir'in reddedilmesinden sonra bazı milletvekillerinin eleştirilerine basın üzerinden devam etmeleri, Cumhuriyet Halk Partisi'nden ihraçlarına neden oldu. Cumhuriyet Halk Partisi içerisinde başlayan gerilimin basına yansımada, Falih Rıfkı Atay'ın Adnan Menderes'i Ulus gazetesinde eleştirmesi ve bu eleştiriye Fuat Köprülü'nün Vatan Gazetesi'nde cevap vermesi etkili olmuştur. Daha sonra Adnan Menderes Vatan Gazetesi'nde, devrin başbakanı Şükrü Saraçoğlu'nu eleştiren iki yazı yazmıştır. Bu gelişmeler nedeniyle 21 Eylül 1945 tarihinde Adnan Menderes ve Fuat Köprülü, Cumhuriyet Halk Partisi'nden ihraç edildiler. Adnan Menderes ve Fuat Köprülü'nün ihraç gerekçeleri ise “partiye karşı sistemli bir siyasi mücadeleye girişmek, partiye karşı olan bir gazete ile iş birliği içinde olmak” olarak açıklanmıştır. Bu gelişmelere tepki gösteren Refik Koraltan, 2 Ekim 1945'de Cumhuriyet Gazetesi'nde yazdığı yazıdan dolayı 27 Kasım 1945 tarihinde Cumhuriyet Halk Partisi'nden ihraç edildi.¹¹⁰ Bütün bu gelişmeler üzerine Celal Bayar hem milletvekilliğinden hem de Cumhuriyet Halk Partisi'nden istifa etti. İhraç edilenler ve onların yanında yer alanlar artık yeni bir parti kurmak için işe koyulmuşlardı. Bu sarsıntılı sürecin sonunda Demokrat Parti adıyla yeni bir parti ortaya çıkacaktı. Bu açıdan bakıldığında Demokrat Parti'yi kuranlar, Cumhuriyet Halk Partisi'nin içerisinden çıkan siyasetçiler olacaktı.¹¹¹ Böylece yeni bir partinin kurulmasına adım adım gidiliyordu.

¹⁰⁹ Zürcher, a.g.e., s. 306

¹¹⁰ Özdemir, a.g.m., s. 193-200

¹¹¹ Ahmet Gülen, *Demokrat Parti Dönemi'nde Lozan Algısı, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi, 2013, S. 53 (Lozan Antlaşması Özel Sayısı), s. 80

Çok partili hayata geçiş süreci içerisinde dış etkenlere baktığımızda San Fransisco’da kabul edilen Birleşmiş Milletler Anayasası’nın Türk siyaseti üzerinde de etkili olduğunu görmekteyiz. Bu dış gelişmeyi Türkiye Büyük Millet Meclisi’ndeki konuşmasına taşıyan Adnan Menderes, demokrasi ve çok partili hayat konularına bu minvalde yer vermiştir. Ayrıca, 1945 yılında Sovyet Rusya bir bildiri yayınlarak, 1925 yılından beri devam eden Türk-Sovyet Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşması’nı yenilemeyeceğini belirtti. Bu durum da Türkiye’yi Batı dünyasına yakınlaştırmış, ister istemez Türkiye’de de demokrasi söylemleri yükselmiştir. Bunun yanında İngiltere ve ABD gibi ülkelerin, demokratik olmayan devletlerin desteklenmeyeceğini söylemeleri de çok partili hayata geçiş için önemli bir gelişmedir.¹¹² Türkiye Cumhuriyeti’nin siyasî, askerî, toplumsal hayatında derin izler bırakacak olan Demokrat Parti’nin kurulmasında dış etkenlerin ortaya çıkardığı demokrasi havası bu şekilde etkili olmuştur. 7 Ocak 1946 tarihinde, Türk siyasî hayatında önemli bir yer edinecek olan Demokrat Parti, Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü, Refik Koraltan öncülüğünde kurulacaktı.¹¹³ Ancak şunu da belirtmek gerekir ki, 4 Aralık 1945 tarihinde meydana gelen Tan Olayı’nda, Tan Gazetesi’nin matbaasının ve İstanbul’da birkaç kitabevinin tahrip edilmesinden sonra, Celal Bayar yeni kurulacak olan Demokrat Parti’nin programını İsmet İnönü’ye sunmuş ve onay almıştır. İsmet İnönü Celal Bayar’a, yeni kurulacak olan partinin programı ile ilgili şunları sormuştur: “*Terakkiperverlerde olduğu gibi ‘itikadi diniyeye biz riyayetkarız’ diye bir madde var mı?*”, “*Köy enstitüleriyle, İlkokul seferberliğiyle uğraşacak mısınız?*”, “*Dış politikada ayrılık var mı?*” İsmet İnönü sorduğu bu sorulara, istediği cevapları almış görünüyor ki, Demokrat Parti’nin kuruluşuna izin vermiştir.¹¹⁴

2.3.2. 1946 Seçimleri

Demokrat Parti kurulduktan kısa bir süre sonra, hızlı bir şekilde taraftar sayısını artırmaya başladı. Bu durum, iktidarı elinde bulunduran Cumhuriyet Halk Partisi’ni tedirgin etti. Çünkü kurulur kurulmaz önemli bir kitleye ulaşan Demokrat Parti, 1947 yılında yapılacak olan seçimlerde, Cumhuriyet Halk Partisi’ne önemli bir rakip

¹¹² Ekinci, a.g.e., s. 300, 308, 309

¹¹³ Durmuş Yalçın, Yaşar Akbıyık, Yücel Özkaya, Gülnihal Bozkurt, Dursun Ali Akbulut, Erdinç Tokgöz, Refik Turan, Nuri Köstüklü, Mustafa Balcıoğlu, M. Akif Tural, Cezmi Eraslan, Cemal Avcı, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II**, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi, 2005, s. 536

¹¹⁴ Özdemir, a.g.m., s. 205-210

olacağını hissettirmişti. Bunun üzerine Cumhuriyet Halk Partisi'nden siyasî bir hamle geldi ve seçimler bir yıl öne alındı.¹¹⁵ 1947 seçimlerine hazırlıklarını ve teşkilatlanmalarını yetiştirecek olan Demokrat Parti, seçimlerin 1946 yılına çekilmesine büyük tepki gösterdi. Ancak sonuç değişmedi ve 26 Mayıs 1946 tarihinde erken yerel seçimler yapıldı. Demokrat Parti bu seçimleri protesto etti ve seçime girmedi. Bu durum halkın da seçimlere katılımını düşürdü. 5 Haziran 1946 tarihinde Cumhuriyet Halk Partisi seçim kanununda önemli bir değişikliğe giderek tek dereceli seçim sistemine geçti. Yani artık halk, milletvekillerini doğrudan seçebilecekti. Cumhuriyet Halk Partisi erken yerel seçimlerden sonra bu kez genel seçimleri de erkene aldı. Demokrat Parti yine eleştirilerine devam etti ve erken genel seçime girip girmeme konusunda kararsız kaldı. Sonuçta Demokrat Parti, çok partili hayatın gereğini yerine getirmek için 21 Temmuz 1946 tarihindeki genel seçimlere katılma kararı aldı.

Seçim kampanyası hem Demokrat Parti hem de Cumhuriyet Halk Partisi adına çok büyük boyutlarda yapıldı. Hatta Demokrat Parti'nin mitinglerinde büyük halk kitleleri meydanları dolduruyordu. Bu durum Cumhuriyet Halk Partisi tarafından tedirgin bir şekilde takip ediliyor ve Demokrat Parti'ye karşı söylemler daha da sertleşiyordu. Demokrat Parti mitinglerinde halkın iktidara karşı isyana yönlendirildiği söyleniyordu. Buna karşın, Demokrat Parti'nin adayları arasında emekli Mareşal Fevzi Çakmak da vardı ve Fevzi Çakmak'ın Demokrat Parti'ye taraftar kazandığı, halkın sevgisinden anlaşılmaktaydı.¹¹⁶ Adnan Menderes'in Polis Salahiyet Kanunu'nda bulunan polise ait nezaret yetkisi hakkındaki olumsuz söylemleri ve "Halk Partisi'ne nazaran iki parmak daha soldayız." şeklindeki açıklaması, siyasî görüş bakımından sol olarak adlandırılan kesimin oylarını da almaya çalıştıklarını göstermektedir. Bu düşünceye bir kanıt olarak da şu söylenebilir; 1946 Seçimlerinden sonra Demokrat Parti, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin sol tarafındaki sıraları istemişlerdir. Aslında Demokrat Parti, İkinci Dünya Savaşı yıllarında ülkede ortaya çıkan bütün mutsuz ve huzursuz gruplara ulaşmaya çalışmıştır. Bu süreçte yoksullaşmış ve Cumhuriyet Halk Partisi iktidarına karşı soğumuş olan köylülerin de desteğini almak için "ucuzluk" söylemlerinde bulunmuştur. İşçi sınıfının yaşadığı problemlere de kayıtsız kalmayan Demokrat Parti,

¹¹⁵ Zürcher, a.g.e., s. 308

¹¹⁶ Ekinci, a.g.e., s. 326

işçi sendikalarına grev hakkının verilmesinden yana olduklarını miting alanlarında dile getirmiştir.¹¹⁷

Demokrat Parti tam olarak teşkilatlanamadığı için 16 ilde milletvekili adayı gösteremedi. Seçimlerin sonucu açıklandığında Cumhuriyet Halk Partisi 465 milletvekili, Demokrat Parti 64 milletvekili çıkarabildi. 6 bağımsız aday da milletvekilliğine seçilmişti. Bu tabloya göre Cumhuriyet Halk Partisi ezici bir üstünlükle 21 Temmuz 1946 erken genel seçimini kazanmıştı. Ancak Demokrat Partililerin iddiaları düşündürücüydü. Demokrat Partililere göre seçimlere hile karıştırılmıştı. Cumhuriyet Halk Partisi oylarının çoğunu köylerden, Demokrat Parti ise oylarının çoğunu şehirlerden almıştı. İddialara göre Cumhuriyet Halk Partisi, taşra yöneticileri aracılığıyla halka baskı yapmış ve oylamaya etki etmişti. Ayrıca açık oy gizli tasnif uygulaması da Demokrat Partililerin değindiği diğer konuydu. Mecliste çok sert eleştiriler yapan Demokrat Parti milletvekilleri, bazı bölgelerdeki seçimlere itiraz ettiler ve seçimlerin yenilenmesini istediler. Ancak mecliste çoğunluğu elinde bulunduran Cumhuriyet Halk Partisi bu isteği reddetti.¹¹⁸

1946 Seçimleri Türk demokrasi tarihi açısından çok önemli bir noktada bulunmaktadır. Çünkü Türkiye Cumhuriyeti'nde ilk defa tek dereceli seçim sistemi uygulanmış oldu. Bu açıdan değerlendirildiğinde demokratik bir ilerlemeden söz edilebilir. Ancak Demokrat Partililerin, 1946 seçimleri ile ilgili olarak ortaya attıkları iddialar, birçok tartışmayı da beraberinde getirmiştir.

1946 Seçimleri sonucunda kurulan Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin VIII. Dönemi, Türkiye'de parlamento geleneğinin oluşmasında ve demokratikleşmede yeni bir seviyeye geçişi başlatmıştır.¹¹⁹ Sonuç olarak tartışmalı bir seçim sürecinin neticesinde kurulan yeni TBMM'de demokratikleşme adına önemli bir dönüm noktasına ulaşılmıştır.

2.3.3. Demokrat Parti'nin Cumhuriyet Halk Partisi İktidarını Eleştirdiği Noktalar

Adnan Menderes, İsmet İnönü'nün hem devlet başkanı hem de parti başkanı olmasını ve bunun yanında “Değişmez Genel Başkan” olarak adlandırılmasını anti demokratik

¹¹⁷ Özdemir, a.g.m., s. 201-203

¹¹⁸ Yalçın vd., a.g.e., s. 538-539

¹¹⁹ Ed: Yusuf Tekin, *Yüzüncü Yılında TBMM, Oluşumu, Çalışma Şartları Ve İşlevleri*, Cilt I, Ankara: TBMM Basımevi, 2020, s. 330

bir uygulama olarak görmekteydi. Menderes’e göre tek parti birliği “kışla birliği” olarak tezahür etmekteydi. Demokrat Parti’nin, iktidar partisi olan Cumhuriyet Halk Partisi’ni eleştirdiği noktaların başında “Cemiyetler Kanunu” gelmekteydi. Bu kanuna göre cemiyetler kurulmadan önce ve kendilerini feshetmeden önce izin almaları gerekiyordu. Muhalefetin eleştiri oklarına sebep olan bir diğer durum ise Matbuat Kanunu’nun 50. maddesi idi. Bu maddeye göre, hükümetin genel politikasına karşı yayın yapan gazetelerin, hükümet tarafından kapatılması söz konusu idi. Demokrat Parti’nin tenkit ettiği bir diğer durum ise, İkinci Dünya Savaşı yıllarında ilan edilmiş olan sıkıyönetimin 1947 yılına gelindiği halde ve İkinci Dünya Savaşı’nın çoktan bitmiş olmasına rağmen hala yürürlükte olması idi. Adnan Menderes’in Cumhuriyet Halk Partisi’ni eleştirdiği bir diğer nokta da “Polis Vazife ve Salahiyet Kanunu” idi. Bu kanuna göre polis, gözaltına aldığı bir kişiyi hiç sebep göstermeden günlerce nezarete tutabiliyordu.¹²⁰

Demokrat Parti, 1947 yılında yapılması gereken seçimlerin bir yıl öne alınıp 1946 yılında yapılmasını, Cumhuriyet Halk Partisi’nin bir oyunu olarak görmüştü. Bu durum Demokrat Parti’nin her ortamda Cumhuriyet Halk Partisi’ni eleştirdiği bir diğer konuydu. Ayrıca 1946 yılında gerçekleşen seçimlerde açık oy gizli sayım uygulamasının yapılmış olması Demokrat Parti’nin “seçimlere hile karıştı” yönündeki iddialarının temel noktasını oluşturmaktadır.¹²¹ Bu seçimler Demokrat Parti tarafından Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne taşındı ve iki parti arasındaki tartışmalar mecliste de tüm hızıyla devam etti.

1946 Seçimleri sonrasında toplanan Demokrat Parti’nin Birinci Büyük Kongresi’nde, Ana Davalar Komisyonu, Hürriyet Misakı adında bir bildiri yayınladı. Bu bildiride Cumhuriyet Halk Partisi özellikle şu üç konuda tenkit edilmekteydi:

- Anayasa’da bulunan bazı maddelerin vatandaş hak ve özgürlüklerini tehdit ediyor olması,
- Seçim güvenliği ve seçim yasasında değişikliklerin gerekiyor olması,
- Devlet başkanlığı ve parti genel başkanlığının bir kişinin elinde olması.¹²²

¹²⁰ Ekinci, a.g.e., s. 312-320

¹²¹ Akşin vd., s.183

¹²² İsmet İnönü, *Defterler (1919 – 1973)*, 1. Cilt (1919 – 1955), Hazırlayan: Ahmet Demirel, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2001, 517

Hürriyet Misakı devrin gazetelerinden Ulus gazetesinin 24 Haziran 1949 tarihli sayısında tenkit ile karşılandı. Çünkü Demokrat Parti'nin bu kongresinde, demokrasinin tam olarak sağlanmaması durumuna karşı oluşabilecek olaylardan iktidar partisinin sorumlu olacağı belirtiliyordu. Bu söylemler, toplumdaki bazı kesimler tarafından Cumhuriyet Halk Partisi'ne bir tehdit olarak algılandı. Ulus gazetesine demeç veren Başbakan Yardımcısı Nihat Erim'in sözleri bu gazetenin baş sayfasında yayınlandı. Nihat Erim verdiği demeçte, kanundışı hareketlere başvuranların kesinlikle hüsrana uğrayacağını belirtti.¹²³ Aynı gün çıkan Akşam gazetesi incelendiğinde bu gazetenin baş sayfasında Demokrat Parti lideri Celal Bayar'ın konuşmasına yer verildiği görülmektedir. Hürriyet Misakı'nın olumlu bir söylem olduğu belirtilirken, Celal Bayar'ın akıl ve mantık ile siyasi faaliyetlerine devam edecekleri yönündeki söylemine yer verilmiştir.¹²⁴ Devrin gazetelerinden olan Son Posta Gazetesi de Celal Bayar'ın "*Demokrat Parti İsyan Etmeden Mucize Gösterecekti.*" Sözü nü manşet olarak yayınladı ve Hürriyet Misakı hakkında olumlu söylemleri destekledi.¹²⁵ Zafer Gazetesinin 24 Haziran 1949 tarihli sayısına bakıldığında da baş sayfada Celal Bayar'ın "*Biz başka memleketlerde çıkarılan isyan hareketine ayak uyduramayız.*" sözünün yer aldığı görülmektedir. Ayrıca Zafer Gazetesi, Celal Bayar'ın konuşmasını "demokrasi tarihinin şerefli vesikası" olarak belirtti.¹²⁶ Zafer Gazetesinin bu söylemde bulunması normal karşılanabilir. Çünkü Zafer Gazetesi yayın hayatına başlar başlamaz hemen ilk sayısında demokratik sistemin güçlenmesi için yayın hayatına atıldıklarını ve "Celal Bayar'ın demokrasi davasının en ileri ve en değerli şahsiyeti" olduğu yönündeki söylemleri bulunmaktadır.¹²⁷

1946 Seçimlerin sonra İsmet İnönü tekrar Cumhurbaşkanı seçildi. Ardından Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, hükümeti kurma görevini Recep Peker'e verdi. Recep Peker Hükümeti'nin 7 Eylül 1946 tarihinde ortaya koyduğu ve tarihe "7 Eylül Kararları" olarak geçen ekonomik önlemler, Demokrat Parti tarafından şiddetle eleştirildi. "7 Eylül Kararları" ile ülkede devalüasyon yapılmış ve Türk parasının değeri ABD doları karşısında %53,6 oranında düşürülerek, 1.30 TL'den 2.80 TL'ye

¹²³ *Ulus*, 24.06.1949, s.1

¹²⁴ *Akşam*, 24.07.1949, s.1

¹²⁵ *Son Posta*, 24.07.1949, s.1

¹²⁶ *Zafer*, 24.07.1949, s.1

¹²⁷ *Zafer*, 30.04.1949, s.1

indirilmişti. Bu süreç toplumun genelinde bir fakirleşme meydana getirdi ve Demokrat Parti taraftarları halk arasında çoğalmaya başladı.¹²⁸

İsmet İnönü'nün 1947 yılında 12 Temmuz Beyannamesi olarak tarihe geçen açıklamaları Demokrat Parti tarafından, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün objektiflikten uzaklaşması olarak yorumlanmıştır. İsmet İnönü'nün 12 Temmuz Beyannamesi'ni yayımlamasındaki amaç ise Cumhuriyet Halk Partisi ve Demokrat Parti arasında var olan gerilimin daha da tırmanmasıydı ve İsmet İnönü bu gergin havayı yumuşatmak istiyordu. 12 Temmuz Beyannamesi'nden sonra geçen süreç içerisinde hem Cumhuriyet Halk Partisi'nde hem de Demokrat Parti'de belli bir oranda yumuşama yaşandı ve gergin atmosfer bir nebze olsun azaldı.¹²⁹

Demokrat Parti'nin eleştiri oklarını yoğunlaştırdığı konulardan bir diğeri de ülkedeki ekonomik problemlerdi. Hayat pahalılığından dem vuran Demokrat Partililer, halkın artan vergiler karşısında daha fazla geçim sıkıntısı yaşadığını ve bunaldığını belirtmekteydi. 9 Mayıs 1949 tarihli Zafer Gazetesinde Demokrat Partililerin İstanbul'da düzenlemiş olduğu mitingde dile getirilen protestolara yer verilmişti. Bunlar arasında *“İktidar sefaleti millileştirdi”*, *“Halk sefalette, iktidar sefahatte”* gibi söylemler dikkat çekmektedir.¹³⁰ Zafer Gazetesinin bir sonraki gün manşetinde bir soru yer alıyordu. *“Hayat pahalılığına karşı hükümet ne tedbir aldı?”*¹³¹

1949 yılında Demokrat Parti'nin İkinci Büyük Kongresi'nde, Ana Davalar Komisyonu, Milli Husumet Andı'nı yayımladı ve önceki seçimlerde yaşananlara dikkat çekilerek, artık bu seçimlerde millet iradesinin tam tezahür etmesi gerektiği vurgulandı.¹³² Cumhuriyet Halk Partisi'nin hükümetini kuran Şemsettin Günaltay'da Milletvekili Seçim Kanunu'nu hazırlatarak, 1946 yılındaki seçimlerde yaşanan sorunları çözmeye çalıştı. Bu değişiklikler ile gizli oy açık sayım usulüne geçildi ve seçimlere yargı güvencesi getirildi. Bu şartlar altında 1950 seçimlerine gidildi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin demokrasi yolunda önemli bir dönemeç Şemsettin Günaltay Hükümeti'nin çalışmaları ile geçilmiş oldu.

Türkiye Cumhuriyeti'nde “Milli Şef” dönemi, 1946 yılında biçimsel olarak bitmesine karşın, gerçekte bu dönem 1950 yılına kadar devam edecek bir süreç içerisinde sona

¹²⁸ Ekinci, a.g.e., s. 329-330

¹²⁹ Akşin vd., s.185-188

¹³⁰ *Zafer*, 09.05.1949, s.1

¹³¹ *Zafer*, 10.05.1949, s.1

¹³² Ersel vd., s. 150-151

ermiştir. Başlangıçta yavaş yavaş ortaya çıkan bu değişim daha sonraları hızlanmış ve tek parti yönetiminin kesin olarak bittiği 1950 Seçimleri ile son bulmuştur.¹³³

2.3.4. Demokrat Parti'ye Karşı Cumhuriyet Halk Partisi'nin Yaptığı Hamleler

Cumhuriyet Halk Partisi, Demokrat Parti'nin kurulup siyasî arenada boy göstermesinden sonra bazı alanlarda yumuşama göstermiş hatta tavizler vermiştir. Bu yumuşama özellikle Devletçilik ve Laiklik alanlarında göze çarpmaktadır. Çünkü Demokrat Parti liberal bir ekonomi düşüncesi ile yola çıkmış ve aynı zamanda toplumun dinî değerleri doğrultusunda söylemlerde bulunmaya başlamıştı. Bu politika, Demokrat Parti'nin popülaritesini artırmış ve geniş halk kitleleri arasında hızla taraftar bulmasını sağlamıştı. Toplumdaki bu yeni rüzgârı çok çabuk fark eden Cumhuriyet Halk Partisi, yukarıda değinilen konular başta olmak üzere belli bir oranda yumuşamaya gitmiştir. Hatta dinî yönü ile dikkat çeken Şemsettin Günaltay'ın da bu doğrultuda Cumhuriyet Halk Partisi adına hükümeti kurma görevi üstlendiği söylenebilir. Hem politikalarını yumuşatması hem de İslamcı kişiliğiyle tanınan¹³⁴ Şemsettin Günaltay'ın hükümet kurma yetkisi ile görevlendirilmesi, Cumhuriyet Halk Partisi'nin Demokrat Parti'nin güçlenmesine karşı aldığı en önemli önlemler olarak belirtilebilir. Şu konuyu da belirtmek gerekir ki Şemsettin Günaltay, dinî görüşlerinde bazı değişimler yaşamıştır.¹³⁵ Cumhuriyet döneminde daha modernist bir görüşe evrilmiştir. Şemsettin Günaltay, İslamcılık ve Türkçülük görüşlerinin yanı sıra çağdaş olmanın da bir ihtiyaç olduğundan bahsetmektedir.¹³⁶ Demokrat Parti'nin, Cumhuriyet Halk Partisi hakkındaki dinsizlik ithamlarına karşı, Cumhuriyet Halk Partisi ilkokullarda din dersinin okutulmaya başlanması, İmam Hatip Okullarının açılması, İlahiyat Fakültesi'nin kurulması gibi açılımları gerçekleştirdi. Ancak bu sefer de Demokrat Parti iki söylem geliştirdi. Demokrat Parti, yaşanan bu gelişmelerin iktidara yaptıkları baskı sayesinde yaşandığını, köylüye belirttiler. Aydın kesime ise, Cumhuriyet Halk Partisi'nin Atatürk ilkelerini zedelendiği söylendi. Bu söylemler iki kesimin de Cumhuriyet Halk Partisi'nden uzaklaşmaya başlamasında etkili oldu.¹³⁷

¹³³ Cemil Koçak, *Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938 – 1945)*, Cilt 2, İstanbul, İletişim Yayınları, 2003, s. 581

¹³⁴ Bulut, a.g.m., s. 351

¹³⁵ Kara, a.g.m., s. 27

¹³⁶ Bayram Ali Çetinkaya, *Türkiye'nin Modernleşme Sürecinde Şemsettin Günaltay*, Ankara: Araştırma Yayınları, 2003, s. 38

¹³⁷ Mumcu, a.g.e., s. 182-183

Ankara Üniversitesi'nin bünyesinde İlahiyat Fakültesi'nin açılması meselesinde, Cumhuriyet Halk Partisi'nin bir diğer amacı da meslek bilgisi güçlü din adamı yetiştirmek, hurafeden uzak, modern din adamı portesi ortaya çıkarabilmektir. İlahiyat Fakültesi'nin açılmasıyla ilgili olarak dönemin Milli Eğitim Bakanı Tahsin Banguoğlu'nun *“Fakülte medrese ruhuyla çalışmayacak, tersine irtica hareketlerine karşı çıkacaktır.”* ifadesinin yanı sıra *“Bu fakülte hurafecilerin, önünden yarasalar gibi kaçışacakları bir meşale olacaktır.”* Söylemleri Cumhuriyet Halk Partisi'nin düşüncesini yansıtmaları bakımından önemlidir.¹³⁸

Demokrat Parti'nin eleştirdiği “Değişmez Genel Başkan” ifadesi, “Genel Başkan” olarak değiştirildi. Çift dereceli seçim sistemi yerine tek dereceli seçim sistemine geçilerek halkın kendi milletvekilini kendisi seçmesi sağlandı ve bu adımlar demokratikleşme için önemliydi. Ancak seçimde “açık oy gizli tasnif” uygulamasının devam edecek olması kafalarda soru işareti bırakıyordu. Cemiyetler Kanunu'nda değişikliğe gidilerek, cemiyetlerin kurulması ve kendi kendilerini feshedebilmesi gibi düzenlemeler yapılarak, yeni cemiyetlerin daha rahat ve güvenli bir şekilde kurulmasını sağladı. Üniversiteler Kanunu değiştirilerek, üniversitelerin özerkleştirilmesi amaçlandı. Bu süreç ile demokratik Batı ülkelerindeki üniversite düzeyine ulaşılmayı amaçlıyordu. Çünkü demokratik olmayan ülkelerde üniversite özerkliği göz ardı ediliyordu ve demokratik ülkelerde üniversitelere özerklik hakkı sağlanıyordu. Matbuat Kanunu'nda değişikliğe gidilerek, hükümete daha önceden verilmiş olan gazete kapatma yetkisi kaldırılmış oldu. Basın özürlüğü yolunda atılan bu adım aynı zamanda Türk demokrasisi için bir kazanç idi. İkinci Dünya Savaşı döneminde ilan edilmiş olan sıkıyönetim 1947 yılında kaldırıldı. Ayrıca “Polis Vazife ve Salahiyet Kanunu” hakkında değişikliğe gidildi. Bu değişiklik polisin, bir kişiyi sebep göstermeden günlerce nezarete bekletebilmesi hakkı bitirilmiş oldu. Bu düzenleme de demokratik yönetim için önemli bir adım sayılmaktadır. Sonuç olarak İsmet İnönü'nün 10 Mayıs 1946 tarihinde toplanan Cumhuriyet Halk Partisi Olağanüstü Kurultayı'nda, tek dereceli seçim sistemini kabul etmesi, parti içerisindeki “Müstakil Grubu” kaldırması, “Milli Şef” ve “Değişmez Genel Başkan” gibi unvanları terk etmesi, liberalleşme adımları atması, muhalefet partisi olan Demokrat Parti'nin çağrılarına müspet bir cevap verdiğinin göstergesidir.¹³⁹ Bu gelişmeler Atatürk'ün

¹³⁸ Ersel vd., a.g.e., s. 151

¹³⁹ Ekinci, a.g.e., s. 313-321

Cumhuriyetçilik ilkesi açısından değerlendirildiğinde olumlu dönüşümler olarak algılanmalıdır.¹⁴⁰ Cumhuriyet Halk Partisi, Demokrat Partililerin dinî konuları koz olarak kullanmasını engellemek için okullarda din eğitime izin vermiştir. Ayrıca Demokrat Partililerin komünist ajitasyon merkezi olarak tanımladığı Köy Enstitülerinde reform yapmayı kararlaştırmıştır.¹⁴¹ 1950 Seçimlerinden kısa bir süre önce Demokrat Parti'nin propagandalarına karşı, Cumhuriyet Halk Partisi, Tekke ve Türbelerin kapatılmasına ilişkin yasada ve Çiftçiyi Topraklandırma Yasası'nda bazı değişikliklere gitmiştir.¹⁴²

¹⁴⁰ Şükrü Şur, *Demokrat Parti Ve Atatürk'ün Üç İlkesi: Cumhuriyetçilik, Laiklik Ve Devletçilik (1950 – 1960)*, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi, S. 56, Bahar 2015, s. 152

¹⁴¹ Zürcher, a.g.e., s. 311

¹⁴² İnönü, a.g.e., s. 536

3. BÖLÜM

ŞEMSETTİN GÜNALTAY HÜKÜMETİ

3.1. Şemsettin Günaltay Hükümeti'nin Kurulma Süreci

Şemsettin Günaltay'ın eğitim hayatı, siyasi hayatını da etkilemiştir. Şemsettin Bey, küçük yaşlarda Osmanlı İmparatorluğu'nun başkentine yani İstanbul'a gelerek Üsküdar Ravza-i Terakki Mektebi'nde okumuştur.¹⁴³ Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde sağlam bir medrese eğitimi alan Şemsettin Günaltay, İsviçre'nin Lozan Üniversitesi'nde de eğitim görmüş bir aydın idi. Şemsettin Günaltay'ın hem batıyı hem de doğuyu iyi kavramış olması siyasi hayatında ona olumlu katkılar da yapmıştır.¹⁴⁴

Şemsettin Günaltay'ın Başbakan olmasından önce, bu makamda Hasan Saka bulunmaktaydı. Hasan Saka 10.06.1948'de Türkiye Cumhuriyeti'nin 17. Hükümeti'ni kurmuştu. Ancak bu hükümet uzun soluklu olmadı. Özellikle ekonomik sorunların çözülememesi ve Meclis içindeki muhalefet neticesinde, Hasan Saka'nın Başbakanlıktan istifası üzerine bu hükümet 16.01.1949 tarihinde sona erdi. Hasan Saka'nın istifa etmesini istemeyen Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, onu kararından vazgeçirememişti. İsmet İnönü'ye göre Hasan Saka Hükümeti'nin istifasını gerektirecek bir durum yoktu. Ancak İsmet İnönü, Hasan Saka'nın cesaretini kaybettiğini gördü ve istifayı kabul etti. Hasan Saka'nın istifasından sonra kimin başbakan olarak atanacağı konusunda bir belirsizlik yaşanmıştı. İsmet İnönü'nün başbakanlık vermek istediği kişiler olan Hilmi Uran, Necmettin Sadak, Fuat Sirmen, Nurullah Esat Sümer bu görevi kabul etmediler. İsmet İnönü bu gelişmeler üzerine

¹⁴³ Aydeniz, a.g.m., s. 456

¹⁴⁴ Şahin, a.g.m., s. 286

Sivas milletvekili Şemsettin Günaltay’a bu görevi teklif etti ve Şemsettin Bey de bu görevi kabul etti.¹⁴⁵

Hasan Saka’nın istifasından sonra Şemsettin Günaltay, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü tarafından Türkiye Cumhuriyeti’nin 18. Hükümeti’ni kurmakla görevlendirildi ve 16.01.1949 tarihinde Şemsettin Günaltay Hükümeti kurulmuş oldu. Hasan Saka’nın istifasından kısa bir süre önce 13.01.1949 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde, yeni gelir vergisi ile ilgili olarak görüşmeler yapılırken Hasan Saka Hükümeti’ne karşı eleştiriler artmıştı. Hatta Demokrat Parti milletvekillerinden Muammer Alakant Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde yaptığı konuşmasında, mevcut hükümet yerine daha iyi bir hükümetin işbaşına gelmesi gerektiğini belirtmişti. Hasan Saka Hükümeti’nin bu kadar çok eleştiri almasının sebepleri, vatandaşlara yüklenen vergilerin daha da arttırılması, bütçe açığının yeni vergiler konularak kapatılmaya çalışılması, ekonominin toparlanamaması olarak görülmektedir.¹⁴⁶

Şemsettin Günaltay’ın hükümet kurma görevi ile görevlendirilmesinin en önemli sebebi, toplumda giderek güçlenen Demokrat Parti’ye karşı bir hamle olarak değerlendirilebilir. Şemsettin Günaltay’ın fikrî yapısı incelendiğinde, Ziya Gökalp’in sistemleştirdiği İslamlaşmak, Muasırlaşmak, Türkleşmek düşüncelerini bir bütün biçimde benimsediğini görebiliriz.¹⁴⁷ Şemsettin Günaltay’ın başbakan olarak atanması, Cumhuriyet Halk Partisi içinde bulunan “aşırımlar” için bardağı taşıran son damla oldu. “Aşırımcılar” Şemsettin Günaltay’ın Kemalizm’e sırt dönebileceğini düşünüyorlardı. Bu fikre sahip olanlardan Behçet Kemal Çağlar hem meclisteki görevinden istifa etti hem de Cumhuriyet Halk Partisi’nden ayrıldı. Ancak parti içerisinde, daha büyük bir tepki ile karşılaşılmadı.¹⁴⁸

Şemsettin Günaltay’ın İslamcılık düşüncesi, iktidar partisi tarafından geniş halk kitlelerine ulaşabilmek ve Demokrat Parti’nin propagandalarına karşı bir önlem alabilmek için kullanılmaya çalışılmıştır. Dönemin en etkin İslamcı yayın organı sayılan Sebilürreşad, Şemsettin Günaltay’ın Başbakan olmasını büyük bir memnuniyet ile karşılamıştır.¹⁴⁹ Ankara Üniversitesi Profesörü olan Şemsettin Günaltay, siyasî ve

¹⁴⁵ İnönü, a.g.e., s.509, 510

¹⁴⁶ **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem VIII, Cilt 15, 31. Birleşim, s. 107

¹⁴⁷ Aydeniz, a.g.m., s. 53

¹⁴⁸ Feroz Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*, Türkçeleştiren: Ahmet Fethi, İstanbul: Hil Yayın, 2010, s. 50-51

¹⁴⁹ Ersel vd., a.g.e., s. 134

kültürel konularda liberal, din konusunda da anlayışlı bir çizgide bulunuyordu.¹⁵⁰ Cumhuriyet Halk Partisi, Demokrat Parti'nin söylemlerine rağmen, Şemsettin Günaltay'ın siyasî ve fikrî yapısından yararlanmayı amaçlamıştır. Şemsettin Günaltay Hükümeti İmam Hatip Okullarını, İlahiyat Fakültelerini kurdu.¹⁵¹ Tek parti döneminin bazı kesimlerce, sert ve din karşıtı olarak adlandırılan politikalarına karşı halkta oluşan muhalefeti azaltmak için, Şemsettin Günaltay Hükümeti bu tür çalışmaları gerçekleştirmiştir.¹⁵² Cumhuriyet Halk Partisi'nin bu hamlesinin, halk nezdinde pek önemsenmediğini, 1950 seçimlerinin sonuçlarını incelediğimizde görmekteyiz. 14 Mayıs 1950 tarihinde yapılan seçimlerde Demokrat Parti oyların%55'ini alırken Cumhuriyet Halk Partisi oyların %41'ini alabildi. Seçimde çoğunluk sistemi uygulandığı için Demokrat Parti 408 milletvekili ile milletvekilliklerinin %85'ini aldı. Cumhuriyet Halk Partisi ise 69 milletvekili çıkarabilmişti.¹⁵³

Şemsettin Günaltay, 1950 seçimlerinde Demokrat Parti'nin başarılı olup iktidarı ele geçirmesine kadar sürecek olan dönemde Başbakanlık vazifesinde bulunmuştur. Şemsettin Günaltay Hükümeti 16.01.1949 tarihinden 22.05.1950 tarihine kadar yani iktidarın Demokrat Parti'sine geçişine kadar görevde kalmıştır. 1950 seçimleri, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün de beklemediği bir şekilde sonuçlanmış oldu. 14 yıllık başbakanlık ve 12 yıllık cumhurbaşkanlığı görevlerinden sonra artık, İsmet İnönü iktidarı Demokrat Parti'ye bırakıp muhalefet liderliği görevini üstlenmiş oldu.¹⁵⁴

3.1.1. Bakanlar Kurulu

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü tarafından yeni hükümeti kurma görevi Sivas Milletvekili Şemsettin Günaltay'a verilmiş ve Şemsettin Günaltay'ın kurduğu yeni Bakanlar Kurulu, Cumhurbaşkanlığı tezkeresi ile onanmıştır. Anayasanın 44. Maddesi gereğince, Başbakan Sivas Milletvekili Şemsettin Günaltay yeni hükümeti kurmuştur. Kurulan bu yeni hükümet, Türkiye Cumhuriyeti'nin 18. Hükümeti olmuştur.¹⁵⁵

Şemsettin Günaltay'ın Hükümeti incelendiğinde, bakanlıklar şu şekildedir:

¹⁵⁰ Demir, a.g.m., s. 59

¹⁵¹ İlber Ortaylı, *Gazi Mustafa Kemal Atatürk*, İstanbul: Kronik Kitap, 2018, s. 383

¹⁵² Gayretli, a.g.m., s. 255

¹⁵³ Mumcu, a.g.e., s. 186

¹⁵⁴ Zürcher, a.g.e., s. 316

¹⁵⁵ İbrahim Karaer vd., *Dünden Bugüne Başbakanlık (1920-2014)*, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara: 2014, s. 71

Devlet Bakanı (Başbakan Yardımcısı), Kocaeli Milletvekili Nihat Erim,
Devlet Bakanı, Antalya Milletvekili Nurullah Esat Sümer,
Adalet Bakanı, Rize Milletvekili Fuad Sirmen,
Millî Savunma Bakanı, Samsun Milletvekili Hüsnü Çakır,
İçişleri Bakanı, Zonguldak Milletvekili Emin, Erişirgil,
Dışişleri Bakanı, Sivas Milletvekili Necmettin Sadak,
Maliye Bakanı, Kocaeli Milletvekili İsmail Rüştü Aksal,
Millî Eğitim Bakanı, Bingöl Milletvekili Tahsin Banguoğlu,
Bayındırlık Bakanı, İzmir Milletvekili Şevket Adalan,
Ekonomi ve Ticaret Bakanı, Gaziantep Milletvekili Cemil Said Barlas,
Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı, Maraş Milletvekili Dr. Kemali Bayizit,
Gümrük ve Tekel Bakanı, Kocaeli Milletvekili Dr. Fazıl Şerafettin Bürge,
Tarım Bakanı, Seyhan Milletvekili Cavid Oral,
Ulaştırma Bakanı, Seyhan Milletvekili Dr. Kemal Satır,
Çalışma Bakanı, Sivas Milletvekili Reşat Şemsettin Sirer.¹⁵⁶

3.1.2. Hükümet Programı

Başbakan Şemsettin Günaltay, kurduğu hükümetin programını 24.01.1949 tarihinde, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde okumuştur. Şemsettin Günaltay Hükümeti'nin programının genel mahiyeti aktarılmaya çalışılacaktır.

Yeni hükümetin, var olan şartların önemini kavramış bir şekilde, bu görevi üzerine aldığından bahsederek sözlerine başlayan Şemsettin Günaltay, dünya barışının sağlanamadığı bu dönemde, milli savunmaya önem verileceğini belirtti. Amerika Hükümeti'nin dostane yardımıyla, ordunun modernleştirileceğine değinen Şemsettin Günaltay, milli savunma konusunda yeni düzenlemelerin yapılacağını dile getirdi. Uluslararası barışın sağlanması için ellerinden geleni yapacağını söyleyen Günaltay, dünya barışını sağlayacak kurum olarak Birleşmiş Milletler Cemiyetini gördüğünden bahsetti. Daha sonra Türk dış politikasına değinen Şemsettin Bey, devam eden dış

¹⁵⁶ *T.B.M.M. Tutanak Dergisi*, Dönem VIII, Cilt 15, 26. Birleşim, s. 142

politikanın aynen sürdürüleceğini sözlerine ekledi. İç politikada ise demokratik rejimin güçlendirileceğini, Seçim Kanunu ile halk iradesinin en iyi şekilde, 1950 seçimlerinde gerçekleşeceğini belirtti. Basın Kanunu ile de, basın hürriyetini teminat altına almaya çalışacaklarından bahsederken, vatandaşların çocuklarına din bilgisi verme haklarını kullanmaları için gerekli imkânların sağlanacağı konusunda bilgi verdi. Bunun yanında laiklikten asla taviz vermeyeceklerini belirten Şemsettin Günaltay sözlerine şöyle devam etti: *“Her türlü vicdan ve düşünce hürriyetinin masuniyeti esastır. Fakat kanaatler ve düşünceler, kanunlarımızın yasak ettiği tahrik ve propaganda mahiyetini aldığı zaman, en ağır suç sayılacaktır. Bu husustaki kanunlar da kısa zamanda Büyük Meclise sunulacaktır.”*¹⁵⁷ Daha sonra mahkemeler konusuna değinen Şemsettin Günaltay, mahkemelerin, huzur ve sükûnetin korunması konusunda özen göstereceğine inandıklarını dile getirip, her devlet memurunun görev ve sorumluluklarını layıkıyla yerine getirerek vatandaşların işlerini daha hızlı yapacaklarından şüphe duymadığını söyledi. İdare amirlerinin ve emniyet kuvvetlerinin çalışmaları ülkedeki huzurun başlıca teminatı olarak görüldüğünden bahseden Günaltay, Orman Kanunu ile halka kolaylıklar sağlanacağını söyledi. Ziraat konusunda beş yıllık bir program hazırlayacaklarını aktaran Günaltay, milli endüstriye ham madde sağlanabileceğini ve döviz kaynaklarının kuvvetlendirilerek iktisadî kalkınmayı yakalayacaklarından bahsetti. Madenlerin modern teknikle, bir döviz kaynağı haline geleceğini belirten Günaltay, yurdun yakıt ihtiyacının özellikle linyit kömürleriyle karşılanacağını dile getirdi. Hükümetin başlıca ilkesinin, özel sermayenin teşviki ve ekonomik yatırımlarının arttırılması olduğuna dikkat çeken Günaltay, Amerika Hükümeti’nin yardımıyla ekonominin kalkınacağını ve Avrupa Ekonomik İş Birliği Teşkilatı’nda faydalı bir unsur olunacağını belirtti. Ekonomideki istikrarın bütçe dengesine dayandığını söyleyen Şemsettin Günaltay, Gelir Vergisi tasarısının bir an önce kanunlaşmasını Meclis’ten beklediklerini dile getirdi. Devlet kadrolarının, hizmet ihtiyaçlarına göre ayarlanmasına önem vereceklerini aktaran Günaltay, 1949 Bütçesi için ise şunları söyledi: *“1949 Bütçesine gelince; Hükümetiniz, Büyük Mecliste beliren temayülleri göz önünde tutarak bazı kısıntılara ve yeni tertiplere gitmeyi kararlaştırmıştır, Bu sebeple halen Mecliste incelenmekte olan Lüks, Kazanç ve Yol vergileri tasarılarını geri istemek kararındayız. Ancak yol programını aksatmadan tatbik edebilmek için, Yüksek huzurunuzda başka bir teklifle gelmeyi*

¹⁵⁷ a.g.d., s 162

*düşünüyoruz.” Şemsettin Günaltay hükümet programını şu sözler ile sonlandırdı: “Değerli Milletvekili arkadaşlarım, Yüksek huzurunuzda Hükümetin güdeceği iç ve dış politikayı ana hatlarıyla belirtmiş bulunuyorum. Eğer programımız Yüksek tasvibinizi kazanırsa ve güveninizi bizden esirgemezseniz kendimizi bütün varlığımızla yurt hizmetine vererek, bu güvene lâyık olmaya çalışacağız”.*¹⁵⁸

Şemsettin Günaltay’ın hükümet programını okumasının ardından, Millet Partisi adına söz alan İstanbul Milletvekili Osman Nuri Köni, hükümetin programında milletin iyiliğine olabilecek durumlara değindikten sonra, hükümetin, bu konularda ne kadar samimi olduğunu zamanın ve yaptıkları icraatların göstereceğini ve hükümetin hayat pahalılığından hiç bahsetmediğini, bu duruma karşı alacağı tedbirleri belirtmediğini dile getirdi. Osman Nuri Köni ayrıca hükümetin Laiklik ve din ile ilgili düşüncelerine de eleştiri getirdi. Osman Nuri Köni, devlet adamlarının din işlerine karışmaması ve bu işlerin cemaatler aracılığıyla yerine getirilmesi gerektiğini söyledi. Seçim Kanunu ile ilgili eleştirilerinden sonra, eski kabinede yer alan birçok ismin yeni kabinede de yer almasının aslında yeni kurulan hükümetin çehresinde çok bir değişiklik olmayacağını gösterdiğini belirtti. Yeni kurulan hükümetin programındaki eksiklik ve aksaklıktan dolayı Millet Partisi’nin hükümete güvensizlik oyu vereceğini dile getirdi.¹⁵⁹

Osman Nuri Köni’den sonra Demokrat Parti adına Kütahya Milletvekili Adnan Menderes söz aldı. Adnan Menderes, hükümet programında yer alan *“Milletlerin beklediği huzur ve sükûna kavuşmaktan henüz uzak bulunan dünya ahvalinin, her yerde olduğu gibi memleketimizdeki ağır tesirleri de devam etmektedir. Bu hal ve şartlar millî ekonomiyi Yüksek Meclisçe de belirtildiği gibi ağır tazyik altında tutmaktadır.”* şeklindeki açıklamaya karşı çıkarak bu durumun ortaya çıkardığı olumsuzlukların yanında, İkinci Dünya Savaşı’na katılmamış olunması hasebiyle bir çok fırsat ve imkânın Cumhuriyet Halk Partisi Hükümetlerinin eline geçtiğini ve bunlardan Cumhuriyet Halk Partisi Hükümetlerinin yararlanamamış olduğunu belirtti. Yeni hükümet programında iç politika ve demokratik gelişmeye çok fazla yer ayrılmasının, bazı gerçeklerin iktidar partisi tarafından anlaşılmaya başlandığı olarak yorumladıklarını dile getirdi. Yeni hükümetten beklentilerinin, iyi bir seçim kanununu meclise getirmeleri olduğunu söyledi. Yeni bir basın kanunu ile basın hürriyetinin

¹⁵⁸ a.g.d., s. 163-164

¹⁵⁹ a.g.d., s. 165

artırılacağı söylemini olumlu karşıladıklarını, Laiklik ve vicdan özgürlüğü konusundaki yaklaşımı olumlu bulduklarını belirtti. Ancak hükümet programında yer alan, *“fakat kanaatler düşünceler kanunlarımızın yasak ettiği tahrik ve propaganda mahiyetini aldığı zaman en ağır suç sayılacaktır.”* söyleminin lüzumsuz olduğunun, çünkü kanunlara uymayanların cezalarının zaten belli olduğunun, böyle bir söylemin dile getirilmesinin sebebini anlayamadıklarını dile getirdi. *“Siyasî hürriyetlerle ferdin her türlü hak ve emniyetini tekeffül edecek tedbirlere azami kıymet verirken cemiyetimizin temelini sarsacak ve genç demokrasimizin taze bünyesini kemirecek zararlı cereyanlardan yurdumuzu korumayı vazifelerimizin başında sayacağı”* ifadesinin de devlet otoriterliğinin bir göstergesi olarak anlaşıldığını, iç politika ile ilgili konularda, hükümet programında tereddütlü ifadeler görüldüğünü, dış politikada ise hükümet ile aralarında büyük bir görüş ayrılığı bulunmadığını söyledi. Hükümet programında malî konuların çok genel bir şekilde ele alınmış olduğunu, fakat hükümetin açık vermeyen ve samimi bir bütçe hazırlama düşüncesini olumlu karşıladıklarını belirtti. Bütçe konusunda da yeni vergilerden kaçınılmaya çalışılmasının takdire şayan bir durum olduğunu, çünkü toplumun gidişatının dikkate alındığını dile getirdi. Her ne kadar programda olumlu söylemler bulunsa da netice itibarıyla Günaltay Hükümeti’nin de bir Cumhuriyet Halk Partisi Hükümeti olduğunu ve bu sebeple yeni kurulan hükümetin icraatlarını görmeden çok olumlu bir hava yaratmanın yanlış olacağını söyledi.¹⁶⁰

Adnan Menderes’ten sonra, Müstakil Demokratlar adına Afyon Karahisar Milletvekili Hazım Bozca söz aldı ve konuşmasında bazı konulara dikkat çekti. Bir önceki Hasan Saka Hükümeti’nde yer alan kabine üyelerinin çoğunun, yeni kurulan Şemsettin Günaltay Hükümeti’nde de yer aldığının görüldüğünü belirten Hazım Bey, yapılacak her yolu denemelerine rağmen bütçe açıklarını kapatamayanların ve bu yüzden istifa ettiklerini söyleyenlerin, yeni kabinde yer almasının, kendilerini olumsuz düşüncelere ittiğinden bahsetti. Yeni bir seçim kanununun hazırlanıp demokrasi yolunda önemli adımlar atılmasının zaruretini dile getiren Hazım Bey, yeni hükümetin programında mahkemelere, ağır cezalar verilmesi konusunda bir gönderme olduğunu düşündüklerini belirtti. Programda böyle bir maddenin yer almasına karşı çıktıklarını aktaran Hazım Bozca, Vergi kanunu tasarılarının geri alınmasının, programdaki olumlu yönler arasında görüldüğünü sözlerine ekledi. Hükümet programında

¹⁶⁰ a.g.d., s. 165-169

ekonomik işlere çok fazla önem verilmediğini gördüklerini söyleyen Hazım Bey, ziraat konusunda da çok fazla bilgi verilmediğini belirtti. Günaltay Hkmeti’ni hem teşekkül bakımından hem de mensup olduğu partinin zihniyeti bakımından ve de i politikadaki belirsiz tutumu nedeniyle itimada layık görmemekte olduklarını aktarıp, konuşmasını tamamladı.¹⁶¹

Hazım Bozca’dan sonra söz alan Cumhuriyet Halk Partisi milletvekili Behçet Kemal ağlar, nceki dönemlerde kurulmuş olan hükümetlerin programlarında da önemli söylemlerin olduğunu ancak bunların birçoğunun gerekletirilemediğini belirtti. Bu baarısızlıkların birçok sebebi olduğunu fakat en önemli sebebin memleketin hakikatlerini ve ekonomi gerçeklerini tam olarak hesaba katmadan ie koyulmak olduğunu söyledi. Bir nceki hkmet ierinde yer alan birçok ismin, yeni kurulan Şemsettin Günaltay Hkmeti’nde tekrar yer almasını eleştiren Behçet Kemal ağlar, Seçim Kanunu’nun bir an önce ıslah edilmesi gerektiğini ve batı demokrasilerine ancak bu şekilde yetiilebileceğini sözlerine ekledi. Konumasının devamında Atatürk ilkelerinin önemine değinen Behçet Kemal ağlar, son zamanlarda Atatürk ilkelerinden sapmalar olduğunu ve bu duruma kendi partisi olan Cumhuriyet Halk Partisi’nin tepkisiz kaldığını belirtip, bu şartlar altında daha fazla alıamayacağını aktardı ve milletvekilliği görevinden istifa etti.¹⁶²

Behçet Kemal ağlar’ın konuşmasından sonra kürsüye çıkan Cumhuriyet Halk Partisi milletvekili Muhittin Baha Pars sözlerine, dava arkadaşının istifası ile yaamı olduğu akınlığı belirterek baladı. Şemsettin Günaltay’ın dürüstlüğünden, bilim adamlığından, memlekete faydalı iler yaptığından bahseden Muhittin Baha Pars, Seçim Kanunu konusunda yeni Başbakan Şemsettin Günaltay’ın söz verdiğinden bahsetti ve onun sözünü tutacağına inandığını belirtti. Muhittin Baha Pars konuşmasının sonunda Şemsettin Günaltay Hkmetinden önemli icraatlar beklediğini belirtip, Şemsettin Günaltay ve kabinesine başarılar dileyip sözlerini tamamladı.¹⁶³

Muhittin Baha Pars’ın konuşmasından sonra söz alan Cumhuriyet Halk Partisi milletvekili Sinan Tekelioğlu, Şemsettin Günaltay’ın güvenilir kişiliğine değinerek sözlerine baladı. Şemsettin Günaltay Hkmetinin başarılı olacağına inandığını

¹⁶¹ a.g.d., s. 170

¹⁶² a.g.d., s. 175

¹⁶³ a.g.d., s. 177

belirten Sinan Tekelioğlu, buna rağmen, okunan hükümet programında bazı eksikliklerin olduğunu söyledi. Köylerde okur yazar oranının çok düşük olmasına değinen Tekelioğlu, devlet kadrolarındaki fazlalığı azaltması ve Genel Kurmay Başkanlığı ile Milli Savunma Bakanlığı'nı birleştirmesini ve böylece, devlet bütçesinde önemli bir yükten kurtulunacağını belirtti. Şemsettin Günaltay'ın İktisat Bakanlığı ile Ticaret Bakanlığı'nı birleştirmesini ve bu şekilde tasarruf yapmasını olumlu karşıladığını belirten Tekelioğlu, Ulaştırma Bakanlığı ile Bayındırlık Bakanlığı'nın birleştirilebileceğini, Çalışma Bakanlığı'nın kaldırılarak bu bakanlığın görevlerinin Ticaret Bakanlığı ve Sağlık Bakanlığı arasında paylaştırılması gerektiğini, Toprak Ofisi'nin Ziraat Bankası'na bağlanması gerektiğini söyledi. Bazı bakanlıkların büyük bir şehir kadar yer kapladığını ve birçok binada birçok masrafın yapıldığını belirten Tekelioğlu, memurların tek başlarına bir odada çalışmasındansa birçok memurun bir odada çalışması gerektiğini aktardı. Her bakanlığın kendi müfettişlerinin olmasındansa müfettişlerin Başbakanlığa bağlanması gerektiğini böylece daha doğru sonuçlar alınabileceğini belirten Sinan Tekelioğlu, yurtdışına öğrenci gönderilmesi konusuna da değindi ve devlet tarafından masrafları karşılanarak yurtdışına gönderilen bu öğrencilerin bir kısmının, bazı önemli şahsiyetlerin hısım ve akrabaları olması sorunun çözümü için çalışılması gerektiğini söyledi. Sinan Tekelioğlu adlî ve askerî temyiz mahkemelerinin Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne bağlanması gerektiğini belirtip, konuşmasını Şemsettin Günaltay Hükûmetine başarılar dileyerek bitirdi.¹⁶⁴

Sinan Tekelioğlu'ndan sonra kürsüye çıkan Fahri Karakaya, Millet Partisi adına söz alan Osman Nuri Köni'nin laiklikle ilgili hükümet programına eleştiride bulunmasının herhangi bir gerekçesinin olmadığını belirtti. Demokrat Partililerin hakimlerle ilgili ifadelerin hükümet programında yer almasını eleştirmelerine de karşı olduğunu belirten Fahri Karakaya, bunun hakimleri işerinde daha da teşvik etmek için yapıldığını söyledi. Osman Nuri Köni'nin programa güvenoyu vermemesini gerektirecek bir durumun olmadığından bahseden Karakaya, programda bahsedilen konulara kendisinin de o doğrultuda baktığını söyledi. Demokratik gelişmelerin yaşandığını ve vatandaşların çocuklarının din eğitimi konusunda serbest bırakılmasının önemli olduğunu ancak tarikatçılık ve şeyhçilik olaylarına kesinlikle müsamaha gösterilmemesi gerektiğini belirtti. Buna benzer kara güçlerin çok sert

¹⁶⁴ a.g.d., s. 180

kanunlar çıkarılarak ezilmesi gerektiğini söyledi. Vatandaşların resmî işlerinin geç yapılması ile ilgili olarak, memurların bir an önce düzeltilmesi gerektiğini aktaran Karakaya, memur sayısının azaltılmasını ancak kaliteli memurlar ile işe devam edilmesi gerektiğini belirtti. Orman Kanunu'nda halkı zora sokan kısımların revize edilmesi ve memleketin dört bir yanının ağaçlandırılması gerektiğini söyleyen Karakaya, Şemsettin Günaltay'ın kendi meclis grubundan gizli oy istemesinin ve bu oylama sonucunda 296 oydan 291 oy almasının onun demokratik yönü göstermesi bakımından önemli olduğunu ve memleket için hayırlı işler yapacağına inandığını belirtip, Şemsettin Günaltay'a başarılar dileyerek konuşmasını sona erdirdi.¹⁶⁵

Fahri Karakaya'dan sonra kürsüye gelen Demokrat Parti milletvekili Suphi Batur, yeni kurulan Şemsettin Günaltay Hükümeti'nin iktidar partisinin dördüncü kabine olduğunu ve daha önceki hükümetlerin başarısız bir yönetim sergileyip, hükümet programlarında vaat ettiklerini yerine getiremeden istifa ettiklerini dile getirdi. Şemsettin Günaltay'ın okumuş olduğu hükümet programının birçok yerinde belirsizlikler olduğunu belirten Suphi Batur, idare amirlerinin ve emniyet kuvvetlerinin asayiş korumak adına sürekli olarak iktidar partisinin anlayışına göre hareket ederek, özgürlükleri kısıtlamasının yanı sıra şuan okunan bu program ile bu şiddetin daha da artacağını söyledi. Yeni başbakandan bu baskı ortamının sona erdirilmesini beklediklerini aktaran Suphi Batur, geçim sıkıntısı yaşayan halkın sorunlarının programda ele alınmamış olmasından dolayı bu sorunların çözümü ile ilgili olarak hükümetin herhangi bir çalışmasının olmadığını söyledi. Uzun yıllar boyunca çeşitli dönemlerde söylenen ıslahat sözlerinin yeni hükümet programında da yer aldığını belirten Suphi Batur, bu tür oyalama taktikleri yerine halkın durumunda iyileştirmeler yaşanmadan, hükümet programına güvenoyu verilemeyeceğini aktardı.¹⁶⁶

Suphi Batur'dan sonra kürsüye gelen Cumhuriyet Halk Partisi milletvekili Mehmet Kamil Boran, yeni hükümetin kurulması ile toplumsal alanda bir rahatlama yaşandığını aktardı. Bu durumun en önemli sebebinin Şemsettin Günaltay'ın halk tarafından beğenilen kişiliğiyle ilgili olduğunu savunan Mehmet Kamil Boran, realist bir program hazırlanmış olduğunu ve bu programın rahat bir şekilde uygulanabileceğini dile getirdi. Vicdan özgürlüğü konusu ve memurlar ile ilgili alınan

¹⁶⁵ a.g.d., s. 182

¹⁶⁶ a.g.d., s. 183

kararların yerinde olduğunu söyleyen Mehmet Kamil Boran, lüks vergisi tasarısının geri alınmasının toplumda sevinçle karşılandığını ve karaborsacıların ise hesaplarının tutmadığını belirtti.¹⁶⁷

Mehmet Kamil Boran'dan sonra kürsüye gelen Millet Partisi milletvekili Sadık Aldoğan, kabine programının samimiyetle hazırlandığını ve bu programın başarıyla uygulanacağını ümit ederek sözlerine başladı. Eğer program başarıyla uygulanamazsa o zaman eleştirilere başlanacağını belirtti. Çekilen Hasan Saka Hükümeti'nin siyasi amacını açıkça ortaya koyamadığını aktaran Sadık Aldoğan, Şemsettin Günaltay Hükümeti'nin de siyasi, ekonomik ve toplumsal alanlarda yapılması planlanan işler belirtilmediğini söyledi. Bu duruma göre, Günaltay'ın da selefleri gibi, sistemsiz, hedefsiz bir yönetim tarzında hareket edeceğini öngördüğünü belirtti. Bu sebepten dolayı kabineye güvenoyu vermeyeceğini belirtti.¹⁶⁸

Sadık Aldoğan'dan sonra kürsüye gelen Cumhuriyet Halk Partisi milletvekili İbrahim Arvas, Şemsettin Günaltay'ın okuduğu programın şimdiye kadar dinlenen programlar arasında en mükemmellerden birisi olduğunu belirtti. Vatandaş hürriyeti ve serbest dini eğitim konusunda takdire şayan bir durumun varlığından söz eden İbrahim Arvas, Kazanç Vergisi Kanunu, Lüks Vergisi ve Yol Vergisi Kanunu gibi tasarıların Şemsettin Günaltay Hükümeti tarafından geri alınmasının ülkeye ferahlık getirdiğini, hayat pahalılığının bir kat daha artmasına engel olduğunu söyledi. Halka daha ucuz şekilde ürün sunulması gerektiğini aktaran İbrahim Arvas, yeni kurulan hükümete başarılar dileyerek konuşmasını sona erdirdi.¹⁶⁹

İbrahim Arvas'tan sonra kürsüye gelen Cumhuriyet Halk Partisi milletvekili Hüseyin Ulusoy, Suphi Batur'un konuşmasında eleştirmiş olduğu, programın Meclise gelmeden önce Cumhuriyet Halk Partisi Meclis Grubunda görüşülmesi durumunun, çok partili demokrasi içinde gayet normal bir durum olduğunu belirterek sözlerine başladı. Hükümet programında milli eğitim ile ilgili bir açıklamanın olmaması, önceki hükümetlerin milli eğitim davası ile aynı doğrultuda gidileceğini gösterdiğini belirten Hüseyin Ulusoy, Şemsettin Günaltay'ın memur düzenlemesi konusunda kamuoyunu

¹⁶⁷ a.g.d., s. 184

¹⁶⁸ a.g.d., s. 188

¹⁶⁹ a.g.d., s. 189

açık bir şekilde bilgilendirmesi gerektiğini, böylece memurların daha verimli çalışacağını belirtti.¹⁷⁰

Hüseyin Ulusoy'dan sonra kürsüye gelen Cumhuriyet Halk Partisi milletvekili Feyzullah Uslu, hükümet programında demokrasi terbiyesine vurgu yapılmasının yerinde olduğunu belirterek sözlerine başladı. Ülkedeki sıkıntıların maddi yönden çok manevi yönle alakalı olduğunu söyleyen Feyzullah Uslu, bu manevi sıkıntıların bütün dünyada görüldüğünü ve toplumlarda görev bilincinden uzak birçok kişinin bulunduğundan bahsetti. Modern insanın maddi gücü eline geçirmeye çalışırken manevi açıdan fakir kaldığını belirten Uslu, hükümetin icraatlarının görülmeden eleştirilmesini yerinde bulunmadığını aktardı. Günaltay Hükümeti'nin uzun soluklu olmasını temenni eden Uslu, yeni kurulan hükümete başarılar dileyerek konuşmasını tamamladı.¹⁷¹

Feyzullah Uslu'dan sonra kürsüye gelen Cumhuriyet Halk Partisi milletvekili Emin Soysal, Şemsettin Günaltay'ın birçok alanda zor şartlar yaşanırken göreve geldiğini belirterek konuşmasına başladı. Okunan programın milli eğitim ve milli savunma gibi konularda eksiklerinin olduğunu belirten Emin Soysal, inkılap esaslarına bağlı kalınacağını programda belirtilmesinin yerinde bir karar olduğunu aktardı. Memurlar ile halk arasındaki ilişkilerin geliştirilmeye çalışılmasını olumlu karşıladığını belirtti. Bütçe açığını kapatmak için, memurların işten çıkarılması yerine bir ya da iki yıl boyunca kıdemlerin durdurulması ve devletin zenginleşmesinden sonra memurların bu haklarının geriye yönelik hesaplanıp ödenmesi gerektiğini söyledi.¹⁷²

Emin Soysal'dan sonra kürsüye gelen Cumhuriyet Halk Partisi milletvekili Hamdi Şarlan, programının genel hatlarını yeni sunmuş bir hükümetin itimada layık görülmemesinin doğru olmayacağını belirterek sözlerine başladı. Yeni kurulan bu hükümetin, halkın gözünde de güvenini arttırmak gerektiğini söyleyen Hamdi Şarlan, hükümet faaliyetlerinin eleştirilebileceğini ancak iyi yapılan işlerin de görülmesi ve bunun topluma aktarılması gerektiğini söyledi. Son bir yıldır din eğitimi ile ilgili olarak olumlu gelişmelerin yaşandığını aktaran Şarlan, Günaltay'ın programında da

¹⁷⁰ a.g.d., s. 189

¹⁷¹ a.g.d., s. 191

¹⁷² a.g.d., s. 195

yer alan din eğitimi konusunun yerinde olduğunu belirtip, yeni kurulan hükümete başarılar dileyerek konuşmasını tamamladı.¹⁷³

Hamdi Şarlan'dan sonra kürsüye gelen Cumhuriyet Halk Partisi milletvekili Vehbi Kocagüney, kabinenin programını samimi bulduğunu belirterek sözlerine başladı. Vicdan hürriyetinin kutsallığı konusuna kendisinin de katıldığını belirten Kocagüney, çocukların manevi açıdan da güçleneceğini söyledi. Doğu illerinin kalkınması ile ilgili olarak, programda herhangi bir ifadenin yer almamasına rağmen yeni hükümetin bu konuya da ağırlık vereceğinden şüphe duymadığını belirten Kocagüney, Günaltay Kabinesine başarılar dileyerek konuşmasını tamamladı.¹⁷⁴

Vehbi Kocagüney'den sonra söz alan Cumhuriyet Halk Partisi milletvekili Saim Ali Dilemre, programı tenkitte bulunanların, eleştiride bulundukları noktalar ile ilgili olarak çareleri de belirtmesi gerektiğini aksi takdirde bu tenkitlerin faydasız olduğunu dile getirdi.¹⁷⁵

Hükümet programı hakkında söz alıp konuşma yapan milletvekillerinden sonra, Meclis Başkanı Şükrü Saraçoğlu tarafından söz hakkı Başbakan Şemsettin Günaltay'a bırakıldı. Şemsettin Günaltay, konuşmacıları dikkatle dinlediğini ve bu konuşmalardan istifade edeceğini belirterek sözlerine başladı. Karşı partilerin beyanatlarının, demokratik olgunluğa ulaşıldığının kanıtı olarak görülmesi gerektiğini belirten Şemsettin Günaltay, bu durumun demokrasinin geleceği için önemli olduğunu vurguladı. Demokrat Parti adına konuşan Adnan Menderes'in tarizden uzak, ciddi ve yapıcı eleştirilerinin, demokrasinin inkişafı için önemli olduğunu vurgulayan Şemsettin Günaltay, Millet Partisi Grup Başkanı Osman Nuri Köni'nin "*Hükümet ne kadar samimidir?*" sözüne neden olacak şüpheyi merak ettiğini belirtti. Programda belirttiği konular hakkında samimi olduğunu söyleyen Şemsettin Günaltay, yapabileceğine inandığı meselelere programında yer verdiğini söyledi. Dış politika ile ilgili olarak muhalefetine kendileriyle aynı görüşte olmasının, dışarıya karşı önemli bir kuvvet oluşturacağını aktaran Şemsettin Günaltay, memlekette huzuru sağlamanın ve yeni girilmiş olan rejimin gelişmesini temin etmenin başlıca görevleri olduğunu söyledi. Çok büyük inkılaplardan geçmekte olduklarını belirten Şemsettin Günaltay, şapka inkılabı gibi inkılaplarla görünüşte değişiklikler yaşamanın yanı sıra asırlardan

¹⁷³ a.g.d., s. 196

¹⁷⁴ a.g.d., s. 197

¹⁷⁵ a.g.d., s. 198

beri miras olarak gelen zihniyetlerden kurtularak yeni bir anlayışa intibak etmeye çalıştıklarını belirtti. Bu konuda bütün varlığıyla ve samimi bir şekilde çalışacağını belirten Şemsettin Günaltay, bir tarihçi olarak söz verdiğini ve demokrasinin sağlam temellere dayanarak işletilmesinin ülkenin geleceği için önemli olduğunu aktardı. Memleket meselelerinde muhalefetin görüşlerine de önem verdiğini söyleyen Günaltay, demokrasilerde demagoji yoluna başvuruyla, bu durumun ülkeyi parçalanmaya ya da diktatörlüğe götüreceğini belirtti. Basının hür olmasının ve fikir adamlarının görüşlerini serbestçe söylemesinin, memleketin menfaatine bir durum olduğunu aktaran Günaltay, Sadık Aldoğan'ın konuşmasında değindiği genel siyaset ile bu siyasetin planlı ve açık olmasının önemine dikkat çekerek, bu görüşe katıldığını belirtti. Ülkedeki genel durumun bilinmesinin ve ulaşılmak istenen hedefin belirlenmesinin olumlu sonuçlara ulaşılması için mühim olduğunu söyleyen Günaltay, göreve geldiği ilk andan itibaren idari ve iktisadî açıdan devlet planını önemsettiğini aktardı. Devlet planlarının yapılmasında öncü devletlerle ilgili, uzmanlara araştırmalar yaptıracağını ve bu konuda ileri olan devletleri örnek alacağını belirten Günaltay, demokrasinin tam manasıyla yerleşebilmesi için, memurların görevlerini anlamış, yetkilerini kavramış, sorumluluk almaktan kaçmayan bir tavır sergilemeleri gerektiğini, bazı konuşmacıların zikrettiği gibi memurların tavsiyesinin söz konusu olmadığını söyledi. Hükümet programında demokrasiyi korumak için katı tedbirler alınacağı yönündeki söyleme karşı çıkan milletvekillerine açıklama yapan Şemsettin Günaltay, asırlarca memleketi hurafelerle uyuşturan zihniyete, demokrasinin korunması konusunda asla taviz vermeyeceklerini belirtti. Bazı milletvekillerinin hayat pahalılığıyla ilgili olarak programda bir açıklama göremediklerini ifade etmelerine de değinen Günaltay, bu konuya açık bir şekilde temas etmemelerine rağmen, programda aktarılan bazı tedbirlerin hayat pahalılığını bitirmeye yönelik olduğunu ve Genel Ekonomi Meclisi'nin kurulmasıyla birlikte hayat pahalılığının bitirilmesi konusunda sağlam adımların atılacağını söyledi. Bütçede denkliğin sağlanmasıyla Türk parasının değerinin yükselmesi ve üretimin arttırılması ile hayat pahalılığını da azaltacağını belirten Günaltay, spekülasyonlar neticesinde havadan bol kazanç elde eden kişileri Gelir Vergisi ile düzene sokmak, serbest sermayeye imkân vermek gibi faaliyetlerle hayat pahalılığının azaltılmasını amaçladıklarını aktardı. Genel Ekonomi Meclisi'nin kurulmasının ardından, ekonomik sorunlara ilmî çarelerin bulunabileceğini belirten Günaltay, ekonomik sorunları çözmeye çalışmaktan asla vazgeçmeyeceğini söyledi. Osman Nuri Köni'nin, hükümet programında adliye ile

ilgili bölüme, adliyeyle direktif verdirme çıkarımı yapmasının yanlış olduğunu belirten Şemsettin Günaltay, o bölümün, demokrasinin ve devlet düzeninin korunmasında adliyenin mesuliyetini vatandaşlara belirtmek için konulduğunu aktardı. Bütçe konusunda daha detaylı çalışmalar yapamadıkları için, açık bir söylemde bulunamadıklarını söyleyen Günaltay, geri alınan vergi kanunlarının yerine bazı kısıntılar yaparak bütçe açığı meselesini çözmeye çalışacaklarını belirtti. Memleketteki yol sorununu çözmek için yeni vergiler gelebileceğini aktaran Günaltay, bunu zorunlu olursa hayata geçirebileceklerini söyledi. Ülkenin kalkınması için Marshall planına ve banka kredilerine başvurarak dış kaynaklarla sorunu çözmeye çalışacaklarını belirten Günaltay, kendi mali kudretleriyle çözemeyecekleri bu sorunların çözüme kavuşmasıyla ülkeye daha verimli bir gelecek sunabileceklerini söyledi. Programı ve beyanatını aktardığını belirten Şemsettin Günaltay, kendisinin ve arkadaşlarının bütün gayretleriyle çalışacağına, meclis önünde söz vererek konuşmasını tamamladı.¹⁷⁶

Şemsettin Günaltay'ın konuşmasından sonra, 465 üyeli Meclis'ten 6 milletvekilliğinin açık olması sebebiyle 459 milletvekili oylamaya katılabilecek durumda olmasına rağmen, yapılan oylamaya 391 milletvekili katıldı, 68 milletvekili katılmadı. Oy kullanan 391 milletvekilinden 349'u güvenoyu verirken 42'si olumsuz oy kullandı. Oylamanın ardından söz alan Şemsettin Günaltay, Meclisin göstermiş olduğu yüksek itimada şükranlarını sundu.¹⁷⁷

Şemsettin Günaltay Hükümeti Türkiye Büyük Millet Meclisi'nden güvenoyu aldıktan sonra, önceki konuşmalarda yapılan eleştiriler arasında daha çok Demokrat Partililerin eleştirileri ile mücadele etmek zorunda kaldı. Bu durumun en önemli sebebi, siyasî arenadaki en güçlü rakiplerinin Demokrat Parti olması idi.¹⁷⁸

3.2. Siyasî Alanda Yapılan Faaliyetler

Başbakan Şemsettin Günaltay'ın ülke genelinde halk iradesinin tam olarak yansıtılması konusunda attığı en büyük siyasî adım Seçim Kanunu olmuştur. Şemsettin Günaltay Hükümeti döneminde kabul edilen Seçim Kanunu, Türk demokrasi tarihinde

¹⁷⁶ a.g.d., s. 202

¹⁷⁷ a.g.d., s. 203

¹⁷⁸ İbrahim Ethem Aydın, "Şemsettin Günaltay'ın Hayatı Eserleri Ve Dini Islah Düşüncesi", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı:5, 2002, s. 147

önemli bir adımdır.¹⁷⁹ Başbakan Şemsettin Günaltay, seçim zamanında her siyasî partinin, devlet radyosundan yararlanmasını sağlamıştır. Günaltay Hükümeti döneminde İstiklal Mahkemeleri kaldırılarak, muhalefet rahatlatılmıştır. Atılan bu adımlar ile demokratik yönetimlerde olması gereken politik ortam bu şekilde oluşturulmaya çalışılmış ve vatandaşların ülke yönetimine daha etkin bir şekilde katılması amaçlanmıştır. Bu amaçları Şemsettin Günaltay'ın devrin gazetelerinden Ulus Gazetesi'ne verdiği röportajda daha iyi göre biliriz. Bu röportajda Şemsettin Günaltay, demokrasinin ancak karşılıklı samimiyet ile gerçekleşebileceğini belirtmektedir.¹⁸⁰

Şemsettin Günaltay Hükümeti'nin, hükümet programında açıkladığı gibi siyasî alanda faaliyetlerine devam ettiği söylenebilir. Günaltay Hükümeti iç ve dış politikada istikrarlı bir çizgide giderek faaliyetlerine devam etmiştir.¹⁸¹ Zaten Şemsettin Günaltay Hükümeti'nin bir Cumhuriyet Halk Partisi Hükümeti olduğunu unutmamak gerekir. Ayrıca daha önce de belirtildiği gibi Günaltay Hükümeti'nin birçok üyesi, önceki Cumhuriyet Halk Partisi Hükümetlerinde de görev almıştı. Bu açıdan değerlendirildiğinde, devletin iç ve dış politikalarında büyük farklılıkların olmayacağı ön görülebilir. Şemsettin Günaltay Hükümeti'nin siyasî faaliyetlerinde asıl amaç daha demokratik bir Türkiye Cumhuriyeti ortaya çıkarmak idi. Tek parti iktidarının son hükümetinin bu açılımları yapması, ülke genelinde, geçmiş hükümetlerin icraatlarına göre daha olumlu karşılanmıştır. Tabii ki bu siyasî açılımda, dünya genelindeki demokrasi havasının giderek güçlenmeye başlaması, Sovyet Rusya tehdidine karşı, Batı'nın güvencesi altında milli iradeyi tam anlamıyla gerçekleştirmek istenmesi etkili olmuştur.

1950 yılında yapılacak seçimlerin, 1946 yılında yapılan seçimler gibi tartışmalara neden olmasını istemeyen Başbakan Şemsettin Günaltay, demokrasi faaliyetlerini geliştirmeyi ve ulusal iradenin, herhangi bir sıkıntı yaşamadan seçimini yapabilmesini sağlamak adına çalışmalar gerçekleştirmiştir.¹⁸² Şemsettin Günaltay Hükümeti, başarısızlık yaşayacağı 1950 Seçimlerinin ardından, bu serbest ve adil seçimlere yakışacak bir biçimde, sessizce ve gerektiği gibi çekildi, iktidarı da seçimi kazanan

¹⁷⁹ Tahsin Ünal, *Türk Siyasi Tarihi 1700 – 1958*, İstanbul, Kamer Yayınları, 1998, s. 717

¹⁸⁰ *Ulus*, 24.07.1949, s.1

¹⁸¹ Akşin vd., a.g.e., s. 211

¹⁸² Akşin vd., a.g.e., s. 192

Demokrat Parti'ye bıraktı. Bu durum o dönemdeki Türk halkı için ve herhangi bir İslam ülkesi için tamamıyla yeni bir tecrübe idi.¹⁸³

3.3. İçteki Gelişmeler ve Faaliyetler

Şemsettin Günaltay Hükümeti'nin kurulduğu gün, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Yol Vergisi Tasarısı müzakeresi yapılacaktı. Ancak Başbakan Yardımcısı Nihat Erim bu müzakerenin ertelenmesini istedi çünkü o gün kurulmuş olan hükümetin daha programını Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne sunmadan, böylesine önemli bir vergi oluşturmasının doğru olmayacağını dile getirdi. Bu teklif oy birliği ile kabul edildi ve müzakere Çarşamba gününe ertelendi.¹⁸⁴ Böylece Şemsettin Günaltay Hükümeti, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde ilk kararını almış oldu.

Şemsettin Günaltay'ın Başbakanlığa getirilişinin ardından 19 Ocak tarihinde çıkan Cumhuriyet gazetesinde, yeni kurulan Günaltay Hükümeti ile ilgili olarak olumlu bir tutum görülmektedir. Yeni hükümetin daha programını açıklamamış ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'nden güvenoyu almamış olmasına rağmen, Günaltay Hükümeti'nin vergilerin daha fazla ağırlaşmasının önüne geçeceği, siyasî düşünceler nedeniyle vatandaşlar arasındaki kırınlıkların yaşanmasını engelleyeceği, millete sadece yapılması mümkün icraatlar hakkında vaatlerde bulunulacağı yönünde beklentiler mevcuttur.¹⁸⁵ Aynı gazetenin 26 Ocak tarihli sayısında, Şemsettin Günaltay Hükümeti'nin kurulması ile ilgili olarak iyimser bir havanın ortaya çıktığından bahsetmektedir. Verilen haberde bir buçuk yıldır kaybolmuş başbakanlık otoritesinin, Şemsettin Günaltay ile tekrar ortaya çıktığı belirtilmiştir. Şemsettin Günaltay Hükümeti'nin programı ve bilhassa seçim güvenliği ile basın özgürlüğü konusundaki konuşmaları memnuniyetle karşılandığı ve olumlu bir hava meydana geldiği aktarılmıştır.¹⁸⁶

Şemsettin Günaltay Hükümeti döneminde din derslerinin okutulmaya başlanması kararlaştırılmıştı. Bu karar 1 Şubat 1949 tarihli Cumhuriyet gazetesinde de haber olarak verilmiştir. Haberde din derslerinin 15 gün içinde başlayacağı belirtilmiştir. Verilen haberde din dersleri ile ilgili dönemin Milli Eğitim Bakanı Tahsin

¹⁸³ Bernard Lewis, Buntzie Ellis Churchill, Çev: Çağdaş Sümer, *Tarih Notları Bir Orta Doğu Tarihçisinin Notları*, Ankara, Arkadaş Yayınevi, 2017, s.111

¹⁸⁴ a.g.d., s. 143

¹⁸⁵ *Cumhuriyet*, 19 Ocak 1949, s.1

¹⁸⁶ *Cumhuriyet*, 26 Ocak 1949, s.1

Banguoğlu'nun genelgesine değinilmiştir. Bu genelge incelendiğinde, din derslerinin ihtiyarî yani isteğe bağlı olduğunu ve sınıf öğretmenleri tarafından verileceğini, sınıf geçme durumuna tesir etmeyeceğini, ilkokulların 4. ve 5. sınıflarında haftada 2 ders saati şeklinde okutulacağını görmekteyiz.¹⁸⁷ Aslında din derslerinin okullarda okutulması ile ilgili çalışmalar Şemsettin Günaltay Hükümeti'nden önceki hükümet döneminde yani Hasan Saka Hükümeti döneminde başlamıştı.¹⁸⁸ Ancak din derslerinin okullarda okutulmaya başlanması Şemsettin Günaltay Hükümeti tarafından gerçekleştirilen bir çalışma olmuştur. Bu çalışmalar ile başlayan din derslerinin okullarda okutulması durumu, zaman içerisinde daha da yaygınlaşacak ve okulların diğer kademelerinde de görülecekti.

Şemsettin Günaltay Hükümeti, ülke genelindeki kimsesiz çocuklar sorununa çözüm arayışına girmiş ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne kanun tasarısı sunmuştur.¹⁸⁹ Kimsesiz çocukların topluma kazandırılmasını amaçlayan Günaltay Hükümeti, bu konuyla ilgili olarak, iç politikada kendisine daha fazla taraftar bulmuş ve toplumsal alanda birlik ve beraberlik duygusunu arttırıcı bir gelişmeye adım atmıştır.

Şemsettin Günaltay 22.2.1949 tarihinde Türkiye Millet Meclisi'nde yaptığı bir konuşmada iktidar partisi olan Cumhuriyet Halk Partisi ile muhalefet partisi olan Demokrat Parti arasında yaşanan tartışmaların, düşmanlık içerisinde değil de memleketi geliştirmek adına olması gerektiğinden bahsetmiş ve bu tartışmaların Meclis'te kalması gerektiğini, dışarıda dostane ilişkilerin kurulması gerektiğini belirtmiştir.¹⁹⁰ Şemsettin Günaltay'ın kişiliğini de yansıtan bu konuşma, onun toplumsal barışa ve huzura ne kadar önem verdiğini göstermektedir. Toplumda particilik yüzünden hizipleşme ortaya çıkmasını engellemek istediği bu konuşmasından anlaşılmaktadır. Partilerin tartışma amacının toplumu kamplaştırmak olmaması gerektiğini vurgulayan Günaltay, partilerin tartışmalarının ülkeyi daha iyiye götürmek olması gerektiğini belirtmiştir.

23.2.1949 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde söz alan Başbakan Şemsettin Günaltay, o tarihlerde ortaya çıkan ve kendisinin de okuyup olumsuz düşüncelere ulaştığı bir kitabın basımının durdurulması ile ilgili bilgi verdi. Bu konudan bahsederken toplumu birbirine düşürülebilecek tarzda düşüncelerin ve eserlerin

¹⁸⁷ *Cumhuriyet*, 1 Şubat 1949, s.1-3

¹⁸⁸ *T.B.M.M. Tutanak Dergisi*, Dönem VIII, Cilt 15, Toplantı 3, s. 11

¹⁸⁹ *T.B.M.M. Tutanak Dergisi*, Dönem VIII, Cilt 16, Toplantı 3, s. 45

¹⁹⁰ a.g.d., s. 409-410

kesinlikle müsamahaya uğramayacağını belirtti.¹⁹¹ Günaltay'ın bu konuşmasından da anlaşılacağı üzere, toplumsal huzuru her zaman en önemli değer olarak görüp, onu korumaya çalışmaktadır.

Şemsettin Günaltay 24.2.1949 tarihinde, Meclis'te kürsüye çıkıp Genelkurmay Başkanlığı'nın bütçesi hakkında bilgiler vermiştir. Genelkurmay'ın bütçesi belirlenirken devrin şartları göz önüne alınarak ve Türk Ordusu'nun gelecekte daha da güçlenmesini amaçlayarak belirlenmiş olduğundan bahsetmiştir. Genelkurmay bütçesi hakkında farklı iddiaları gündeme getiren milletvekillerinin olması üzerine, bütçe kanunun Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından kabul edileceğini belirtip, iddialarının yersiz olduğunu söylemiştir.¹⁹² Sovyet Rusya'nın baskısını günden güne hissettirdiği bir dönemde, Günaltay Hükümeti, Türk Ordusu'nu geliştirmeyi ve modernize etmeyi amaçlamıştır.

Cumhuriyet Halk Partisi adına Hilmi Uran ile bir röportaj gerçekleştiren Cumhuriyet Gazetesi 5 Mart 1949 tarihli sayısında, iç politikada durgunluğun olduğunu ve Günaltay Hükümeti'nin bütçe görüşmelerini kazasız bir şekilde atlattığını ve şu anki ana meselenin Seçim Kanunu ile Basın Kanunu olduğunu dile getirmiştir.¹⁹³ Şemsettin Günaltay'ın önem verdiği konular olan Seçim Kanunu ve Basın Kanunu, demokratik bir düzen için olmazsa olmaz görülmekteydi. Bu sebeple bu iki kanun tasarısı Günaltay Hükümeti'nin demokrasiye bakışını göstermekteydi.

Nuri Killigil tarafından İstanbul Söğütözü'nde piyade mermisi, piyade havanı gibi mühimmat üretmek amacıyla Söğütözü Mühimmat Fabrikası kurulmuştu. 2 Mart 1949 tarihinde Söğütözü Mühimmat Fabrikası'nda artarda iki patlama yaşandı. Bu patlamalarda Nuri Killigil'in de aralarında olduğu 36 kişi yaşamını yitirdi.¹⁹⁴ Söğütözü Mühimmat Fabrikası'nda yaşanan patlama üzerine 23.3.1949 tarihinde Meclis kürsüsünde konuşma yapan Şemsettin Günaltay, bu elim olayın, ülke genelinde üzüntüyle karşılandığını belirtti. Bu patlamada ihmali olanları, görevini layıkıyla yerine getirmeyenlerin, bizzat kendisinin gerekli bakanlıklara verdiği emir ile bulunmasını ve kanun önüne çıkarılmasını istemiştir. Bundan sonra bu tarz kuruluşların daha dikkatli teftiş edileceğini sözlerine eklemiştir.¹⁹⁵ Bu konuşmadan

¹⁹¹ a.g.d., s. 451-452

¹⁹² a.g.d., s. 529-531

¹⁹³ *Cumhuriyet*, 5 Mart 1949, s. 1

¹⁹⁴ Ersel vd., a.g.e., s. 155

¹⁹⁵ *T.B.M.M. Tutanak Dergisi*, Dönem VIII, Cilt 17, Toplantı 3, s. 105-106

sonra, teftişler başlamış ve denetlenmesi gereken tehlikeli kuruluşlara ağırlık verilmeye başlanmıştır. Devrin gazetelerinde de patlamadan sonra, bu duruma yönelik haberler yapılmıştır.

25.5.1949 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde söz alan Başbakan Şemsettin Günaltay, Meclis'e sunulan Emeklilik Kanunu ile ilgili olarak iyi niyetle hazırlandığından ve ülke için çalışmış insanların müreffeh bir yaşam sürmesini amaçladığından bahsetmektedir.¹⁹⁶ Ülkesine, çalışarak hizmet veren ve emeklilik hakkına sahip olmuş vatandaşların, daha iyi şartlarda yaşam sürmesi için çalışmalar yapılmıştır.

Genelkurmay Başkanlığı ile ilgili olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne sunulan düzenlemelerin amaçları hakkında, Meclis'e bilgi veren Şemsettin Günaltay, bu düzenlemeler ile Türk Ordusu içerisinde en alt rütbeli subaydan en üst rütbeli komutana kadar herkesin bilgi ve yeteneğini arttırmayı amaçladıklarını belirtti. Bu tasarının ordudaki komutanlar tarafından incelendiğini ve askerî şuralarda bütün detaylarının masaya yatırıldığını sözlerine ekledi.¹⁹⁷

Şemsettin Günaltay Hükümeti, ülkede ortaya çıkabilecek irticaî faaliyetlere ve komünizm hareketine karşı, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nden yetki isteyen bir kanun tasarısı hazırlamıştır. Ancak muhalefette bulunan bazı milletvekilleri söz alarak ortada irticaî bir faaliyetin olmadığını ve komünizm tehlikesinin bulunmadığını dile getirip, bu kanunla hükümetin vatandaşın vicdanı üzerinde baskı yapacağını, din ve vicdan hürriyetinin sarsılacağını belirtmiştir. 8.6.1949 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde kürsüye çıkan Şemsettin Günaltay, amaçlarının, irtica ve komünist düşüncelerle ülkeye fenalıkları bulunacak kişileri caydırmak olduğunu belirtmiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarında ortaya çıkan elim hadiselerden bahseden Şemsettin Günaltay, bu kanunun hükümete sağlayacağı güç ile aynı türden hadiselerin yaşanmasının önüne geçileceğinden bahsetmiştir. Amaçlarının demokrasiyi öldürmek değil, aksine daha da yaşatmak olduğunu belirtmiştir.¹⁹⁸

16 Haziran 1949 tarihinde çıkarılan bir yasa ile Devlet Tiyatrosu kurulmuştur. Bu kurum bünyesinde tiyatro, opera ve bale tek yönetim altında birleştirilmiştir. Yeni

¹⁹⁶ a.g.d., s. 117

¹⁹⁷ *T.B.M.M. Tutanak Dergisi*, Dönem VIII, Cilt 19, Toplantı 3, s. 1022

¹⁹⁸ *T.B.M.M. Tutanak Dergisi*, Dönem VIII, Cilt 20, Toplantı 3, s. 596-598

ortaya çıkan bu kurum Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı bir genel müdürlük olarak faaliyete geçmiştir.¹⁹⁹

Şemsettin Günaltay'ın başbakanlık yıllarında 15 Şubat 1949 tarihinde din dersleri ilk okullarda okutulmaya başlanmıştır. 31 Ekim 1949 tarihinde de Ankara Üniversitesi'ne bağlı olarak İlahiyat Fakültesi açılmıştır.²⁰⁰ Ancak İlahiyat Fakültesi'nde Fıkıh dersi bulunmamaktadır. Bunun sebebini soran bir mebusa şunları söylemiştir: *"Hayata dair kanunlarımızı TBMM yapmaktadır. Biz zaten fıkıhı kaldırdık."*²⁰¹ Bu sözler ile hukuk birliğine verilen önem de görülmektedir. Çünkü 1926 yılında İslam hukukuna dayanan Mecelle kaldırılmış ve yerine İsviçre'den Medeni kanun getirilmişti. Şemsettin Günaltay, Cumhuriyet kazanımlarına önem veren biri olarak, Türk Medeni Kanunu'nun zarar görmesine neden olabilecek ve hukuk birliğini zedeleyebilecek durumlardan kaçınmıştır.

1949 yılında, Başbakan Şemsettin Günaltay İstanbul gezisine çıkmıştır. Bu gezi sırasında Mimar Sinan'ın türbesini ziyaret etmek isteyen Şemsettin Günaltay'a İstanbul valisi türbenin kapalı olduğunu hatırlatmıştır. Mimar Sinan gibi önemli bir Türk büyüğünün türbesinin kapalı olmaması gerektiğini belirten Günaltay, kamu vicdanının bundan yaralanacağını belirtmiştir. Bu tarz Türk büyüklerinin türbelerinin açılması için Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne bir kanun tasarısı sevk edileceğini söylemiştir.²⁰² 4 Mart 1949 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne sunulan bir kanunla türbelerin yeniden ziyarete açılması sağlanmıştır.²⁰³ Bu gelişme ile Türk ve İslam tarihinin önemli kişilerinin türbeleri tekrar ziyarete açılmıştır.

Ticarî ürünlerin tanımı için 1 Ekim 1949 tarihinde, Başbakan Şemsettin Günaltay'ın katılım gösterdiği bir merasim ile İstanbul Sergisi açılmıştır. Bu sergiye yerli ve yabancı birçok firma katılıp, ürünlerini tanıtmaya fırsatı bulmuştur. Alışveriş ve çeşitli eğlence olanaklarının bulunduğu İstanbul Sergisi'ne halk büyük ilgi göstermiştir ve sergiye geniş bir katılım olmuştur.²⁰⁴

¹⁹⁹ Ersel vd., a.g.e., s. 154

²⁰⁰ Emiroğlu, a.g.m., s. 192

²⁰¹ Gayretli, a.g.m., s. 268

²⁰² *Zafer*, 13.05.1949, s. 5

²⁰³ Baltacı, a.g.m., s. 296

²⁰⁴ Ersel vd., a.g.e., s. 152

3.4. Askerî Alandaki Faaliyetler

Şemsettin Günaltay'ın hükümet programında da belirttiği üzere, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin modernize edilmesi ve savaş gücünün artırılması, Millî Savunma işlerinin günün koşullarına göre yeniden düzenlenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç çerçevesinde modernizasyon konusunda dost kabul edilen Amerika Birleşik Devletleri'nden yardımına dikkat çekilmiştir.²⁰⁵ Devrin şartları göz önünde bulundurulduğunda, ordunun modernizasyonu konusunda Batı bloğunun lideri konumunda olan Amerika Birleşik Devletleri'nin seçilmiş olması bir tesadüf değildi. Çünkü Doğu bloğunun lideri konumunda olan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin Türkiye'nin toprak bütünlüğüne zarar verecek isteklerinin olduğu görülmektedir. Özellikle Boğazlar ve Doğu Anadolu konusundaki Sovyet talepleri, Türkiye Cumhuriyeti'nin Batı bloğuna yaklaştıran ana amillerdi.

Sovyet Rusya'ya karşı kendini daha güvende hissetmek isteyen Türkiye Cumhuriyeti, bu sebeple yeni kurulan Kuzey Atlantik Paktı'na dahil olmayı istiyordu. Ancak bu istek, Demokrat Parti iktidarı döneminde ve Türk Ordusunun Kore Savaşı'nda göstereceği kahramanlıklardan sonra gerçekleşecekti.

Şemsettin Günaltay Hükümeti'nin kısa süre iktidarda kaldığı ve kendinden önce gelen hükümetler gibi barışçıl bir dış politika takip ettiği göz önünde bulundurulduğunda, dönemi etkileyecek bir askerî gelişmenin görülmeme sebebi daha net anlaşılabilir.

3.5. Dış İlişkiler

Şemsettin Günaltay Hükümeti de kendisinden önceki hükümetler gibi Batı ile ilişkilerini geliştirmeye çalışmıştır. Özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nin gönderdiği yardımların devamının sağlanmaya çalışılması, dönem hükümetlerinin hepsinde görülen bir durumdur. İkinci Dünya Savaşı'ndan beri devam eden Sovyet Rusya baskısı bu dönemde de hissedilmeye devam edilmiştir. Bu durum Günaltay Hükümeti'ni Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere gibi ülkelere daha da yakınlaştırmıştır.

Amerikan filosu 28 Ocak 1949 tarihinde İstanbul'a gelmiş ve filonun amirali Conolly çeşitli ziyaretlerde bulunmuştur. Bu ziyaret hakkında bilgi veren Cumhuriyet gazetesi

²⁰⁵ *T.B.M.M. Tutanak Dergisi*, Dönem VIII, Cilt 15, 36. Birleşim, s. 162

“Dost Amerikan Filosu Dün Sabah 10’da Geldi” şeklinde bir manşet atmıştır. Aynı gün, aslında Amerikan vatandaşı olan ancak Türk vatandaşlığı da verilen Athenagoras törenle, Fener Rum patriği olmuştur. Yeni patrik ile birlikte Türkiye’ye gelen ABD başkanının yaveri, verdiği bir demeçte ABD Başkanı Truman’ın Türkiye’yi çok sevdiğinden bahsetmiştir. Amerika bağlantılı Athenagoras’ın Fener Rum patriği olması ile Rus kilisesinin etkinlik alanının artmasına karşı bir önlem alınmış oldu.²⁰⁶ Amerikan filusunun Türkiye’yi ziyaret tarihi de ilginçtir. Çünkü ziyaret, İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra, Müttefik Devletler tarafından Sovyet Rusya’ya bırakılan 33 İtalyan gemisinin boğazlardan Karadeniz’e geçişine rastlamıştır.²⁰⁷ Amerikan filusunun İstanbul ziyareti ve Athenagoras’ın Fener Rum patriği olması, Türk – Amerikan ilişkilerini geliştirme konusunda olumlu bir hava yaratmıştır. Amerikalılar aslında, Sovyet Rusya’ya, Türkiye’nin yanında olduklarını göstermiştir.

Avrupa Ekonomik İşbirliği Konseyi’nin toplantısına katılmak için Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak’ın Paris’e gitmek için Ankara’dan İstanbul’a geçişi ile ilgili olarak devrin gazetelerinden Cumhuriyet Gazetesi’nin 9 Şubat 1949 tarihli sayısında haber yapılmıştır. Bu haberde Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak’ın, gazetecilerin sorularını yanıtladığı ve dost ülkeler ile ilişkileri geliştirmek için, diğer ülkelerin dışişleri bakanları ile görüşmeler yapacağı belirtilmiştir.²⁰⁸ Gazetecilerin sorduğu diğer sorulara da cevap veren Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak, kurulma aşamasında olan Atlantik Paktı ile ilgili açıklamalarda bulunmuştur. Kurulacak paktın adının Kuzey Atlantik Paktı olması söylentilerini belirten Sadak, Türkiye’nin Atlantik’ten uzakta olduğunu, ancak Avrupa kıtasında barışın sağlanması için diğer bölgeleri de kapsayan bir teşkilat kurulması gerektiğini belirtmiştir. Gazetecilerin “*Türkiye, İsrail devletini tanıyacak mı?*” sorusuna ise Sadak şu yanıtı vermiştir: “*İsrail devleti bir vakıadır. 30’dan fazla devlet tanımıştır. Arap temsilcileri de İsrail temsilcileri ile konuşmaktadırlar. Türkiye’ye gelince, uzlaştırma komisyonunda vazifemizi daha iyi görebilmek için, bugünkü durumumuzu değiştirmemeyi daha faydalı buluyoruz.*”²⁰⁹ Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak’ın yaptığı bu izahata göre, Türkiye daha kurulmamış olan ve ileride kurulacak olan NATO hakkında görüşlerini kesinleştirememiştir. Hatta Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak, Brüksel’de bulunduğu

²⁰⁶ *Cumhuriyet*, 28 Ocak 1949, s. 1

²⁰⁷ *Cumhuriyet*, 28 Ocak 1949, s. 3

²⁰⁸ *Cumhuriyet*, 9 Şubat 1949, s. 1

²⁰⁹ *Cumhuriyet*, 9 Şubat 1949, s. 4

sırada, Atlantik Paktı ile ilgili soru soran bir yabancı muhabire, Atlantik ülkelerini ilgilendiren Atlantik Paktı'na, Türkiye olarak katılmayacaklarını belirtti.²¹⁰ Ancak, yaklaşık bir buçuk yıl sonra yani Mart 1950 tarihinde Türkiye NATO'ya girebilmek için müracaatta bulunacaktır. İsrail devletinin tanınması meselesine geldiğimizde ise dışişleri bakanının yaptığı bu açıklamadan yaklaşık bir buçuk ay sonra, Günaltay Hükümeti tarafından İsrail resmen tanınacaktır. Bu durum da bize, Şemsettin Günaltay Hükümeti'nin uluslararası bazı politikalar konusunda ileri görüşlü olmadığını göstermektedir. Çünkü İsrail devletini tanıma konusundaki durumlarını değiştirmeyeceklerini belirten hükümet, ilerleyen süreçte İsrail devletini tanımıştır. Türkiye Cumhuriyeti 28 Mart 1949'da İsrail'i resmen tanıyan ilk Müslüman ülke olmuştur.

29 Mart 1949 tarihinde yayınlanan Cumhuriyet Gazetesi'nde İsrail'in resmen tanınması haberi manşet olarak verilmiştir. Haberde, yeni kurulan bu devletin Ortadoğu'da yayılmacı bir politika izlememesini, aksine bölgede barışın sağlayıcısı olmasını temenni ettiklerinden bahsetmektedir. Haberin devamında, Arap devletlerinin İsrail ile ateşkes antlaşmaları yapmaları veya buna karar vermeleri ile zaten bir şekilde İsrail'in tanınmış olduğuna değinilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin bu zamana kadar İsrail'i tanımamasının en büyük sebebi, Arap dünyasının duygularını incitmemek olduğundan bahsedilmiş ve Arap dünyasının, Türkiye'yi anlayış ile karşılayacağı beklenildiği aktarılmıştır.²¹¹ Amerika Birleşik Devletleri'ne görüşmeler yapmak üzere yola çıkmadan önce basın mensuplarının sorularını yanıtlayan Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak, İsrail'in tanınmasının bazı Arap ülkelerinde tepkiye neden olması ile ilgili gelişmelere şöyle cevap vermiştir: *"İsrail devletini acele tanıdığımıza kani değilim. Bizden evvel 42 devlet tanımıştır. İsrail ile resmi temsilcileri aracılığıyla müzakerelere girmeleri, Arapların İsrail'i bilfiil bizden önce tanıdığını göstermektedir."*²¹² Bu açıklamadan da anlaşılacağı gibi Türkiye Cumhuriyeti'nin İsrail'i tanınması, Arap dünyasının bir kısmında tepkiye neden olmuştur.

Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak'ın Paris'e gitmek için İstanbul'a gelmesi 10 Şubat 1949 tarihli Cumhuriyet Gazetesi'nde haber yapılmıştır. İstanbul'a gelen Dışişleri Bakanı'na çeşitli sorular yönelten gazeteciler Türk – Bulgar ilişkilerini sormuşlardır.

²¹⁰ *Cumhuriyet*, 11 Mart 1949, s. 4

²¹¹ *Cumhuriyet*, 29 Mart 1949, s. 1

²¹² *Cumhuriyet*, 1 Mart 1949, s. 4

Yeni Bulgar elçisi Çobanof'un iki ülke arasındaki ilişkilerin daha iyiye gideceği yönündeki açıklamalarına değinen Necmettin Sadak, Bulgarların elinde bulunan Türk subayının, Türkiye'ye iade edilmeden ilişkilerin iyiye gitmesinin mümkün olmayacağını belirtmiştir. Bu açıklamalara ek olarak, Batı Trakya Türkleri konusuna değinen Sadak, Batı Trakya Türkleri'nin komünizm baskısından kurtulması için Yunan hükümeti ile görüşüklerini belirtti. Gazetecilerin Kıbrıs meselesi hakkındaki sorularına da cevap veren Dışışleri Bakanı, Kıbrıs'ın İngiltere tarafından Yunanistan'a bırakılmasının mümkün olmadığını belirtti. Bu konudaki sözlerini Kıbrıs hiçbir zaman Yunanistan'a bırakılamaz diyerek tamamladı.²¹³ Dışışleri Bakanı Necmettin Sadak'ın katî söylemi, Günaltay Hükümeti'nin Kıbrıs Meselesine bakışını göstermektedir. Kıbrıs'ın Yunanistan'a bırakılmasını kabul etmeyeceklerini bu söylemden anlayabiliriz.

Avrupa Ekonomik İşbirliği Konseyi'nin toplantısına katılan Dışışleri Bakanı Necmettin Sadak'ın dönüş tarihi hakkında 5 Mart 1949 tarihli Cumhuriyet Gazetesi'nde verilen habere göre, Necmettin Sadak'ın İstanbul'a 9 Mart'ta dönmesi bekleniyor. Habere göre Sadak önce Atina'ya uğrayıp Yunanistan Dışışleri Bakanı Çaldaris ile görüşecek, daha sonra Yunan mevkîdaşı Çaldaris ile birlikte Ankara'ya geçecekler. Bu görüşmelerin, Türk – Yunan ilişkilerinde olumlu bir hava yaratacağı düşüncesi kamuoyunda hakim görünmektedir.²¹⁴

1 Nisan 1949 yılında Türkiye, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'ne dahil oldu. 8 Ağustos 1949 tarihinde Avrupa Konseyi'ne davet edilen Türkiye bu konseye katıldı.²¹⁵ Bu iki gelişme birlikte değerlendirildiğinde Türkiye Cumhuriyeti'nin Şemsettin Günaltay Hükümeti döneminde Batı ile ilişkilerini arttırmaya başladığını ve Batı'ya entegre olmaya çalıştığını görmekteyiz. Önceki bölümlerde de aktardığımız gibi Şemsettin Günaltay Batıcılık görüşünü de benimsemiş bir aydın idi. İşte bu durum onun devlet politikalarına da yansımıştır.

Üye ülkeler arasında, siyasî, iktisadî gibi konularda, iş birliği yaparak, ilerlemeyi arttırmak için kurulan Avrupa Konseyi'ne, Türkiye Cumhuriyeti 12 Aralık 1949 tarihinde katılmıştır. Bu konuyla ilgili olarak Dış İşleri Bakanı Necmettin Sadak “Avrupa Konseyi'ne katılmamız sonucu, Anadolu'nun, Avrupa siyasî ve iktisadî birlik

²¹³ *Cumhuriyet*, 10 Şubat 1949, s. 4

²¹⁴ *Cumhuriyet*, 5 Mart 1949, s. 1

²¹⁵ Ersel vd., a.g.e., s. 150-178

sınırları içine girmesi bizim için belli başlı bir olaydır. Bu olayın bugün ve yarın veriminin büyük olacağına inanıyoruz.” Şeklinde bir açıklama yapmıştır.²¹⁶

Yapılan bu çalışmalarla uluslararası alanda, Türk Devleti’nin etkinliği arttırılmaya çalışılmış ve devletlerarası ilişkilerde güvenlik sağlanması amaçlanmıştır. İkinci Dünya Savaşı’nın yeni sonlandığı ve siyasî manevraların çokça yaşandığı bir dönemde, Sovyet Rusya tehditlerine de karşı bir güvenlik duvarı oluşturulmaya çalışılmıştır. Türkiye’nin Sovyet Rusya karşısında yapayalnız kalmaması için, İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri başta olmak üzere Batılı güçlerle birlikte hareket edilmeye çalışılmıştır. Kuzey Atlantik Paktı ve Akdeniz Paktı gibi uluslararası oluşumlara katılım sağlanarak, iç ve dış politikada devletin saygınlığı arttırılmak istenmiştir. Bu açıdan değerlendirdiğimizde Şemsettin Günaltay Hükümeti, devrin siyasî konjonktürlerini de kullanarak dünya siyasetinde güvende ve etkin olmayı amaçlamıştır.

3.6. Şemsettin Günaltay Hükümeti’nin Sonraki Dönemlere Etkisi

Şemsettin Günaltay’ın kurduğu hükümet uzun süre yönetimde kalamamıştır. Çünkü 1950 yılında yapılan seçimlerde, Demokrat Parti sandıktan iktidar olarak çıkmıştır. 16 Ocak 1949 yılında kurulan Günaltay Hükümeti 1950 Seçimleri yüzünden uzun soluklu olamamış ve 22 Mayıs 1950 yılında görevini tamamlamıştır.

Cumhuriyet Halk Partisi’nin 1950 yılındaki seçimlerde beklemediği bir yenilgi aldığını belirtebiliriz. Çünkü Şemsettin Günaltay isminin toplumda olumlu bir hava oluşturacağı ve bu olumlu havanın seçimlere de yansıtacağı, bunun neticesinde de Cumhuriyet Halk Partisi’nin iktidarını devam ettireceği düşüncesi CHP’lilerde hakim olan düşünce idi. Ancak kurulduğu andan itibaren giderek büyüyen halk desteğini arkasında bulan Demokrat Parti, Cumhuriyet Halk Partililerin düşüncelerinde yanıldıklarını kanıtlayacaktı. Şemsettin Günaltay, her ne kadar da 1950 seçimlerini kaybeden başbakan olarak görülse de, başbakanlığı sırasında attığı adımlar ile demokrasi için önemli çalışmalara imza atmış oldu. Günaltay Hükümeti’nin demokrasi konusundaki samimiyeti Demokrat Parti’nin 1950 Seçimlerinde iktidara gelebilmesinin önünü açmıştır. Çünkü 1946 yılında gerçekleşen seçimlerde Cumhuriyet Halk Partililer ile ilgili olarak farklı ithamlar bulunmaktaydı. Bu açıdan

²¹⁶ Ersel vd., a.g.e., s. 152

değerlendirildiğinde Şemsettin Günaltay Hükümeti'nin faaliyetleri ayrı bir önem arz etmektedir. Demokrasinin tam anlamıyla işlemesi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu dönemden beri ilk defa farklı bir partinin iktidara gelmesi Günaltay Hükümeti'nin oluşturduğu demokratik ortam ile ilgilidir. Oluşturulan bu siyasî atmosferde iktidar, sorunsuz bir şekilde el değiştirmiş ve halk iradesi devlet yönetimine yansımıştır.

Şemsettin Günaltay Hükümeti'nin demokratik tutumu, Türkiye Cumhuriyeti'ni gelecek dönemlerde olumlu etkilemiştir. Artık halk iradesinin tam anlamıyla etkin olduğu süreçler görülmeye başlanacaktır. Şemsettin Günaltay'dan sonra gelecek olan siyasîler, millet iradesine daha fazla önem verilmesi gerektiğini anlayacaklardı. Ancak bu demokratik ortamlar darbelerle kesintiye uğratılmış, buna rağmen halk sandığa gittiğinde demokrasiye verdiği önemi göstermiştir.

Şemsettin Günaltay Hükümeti döneminde, önemli Türk büyüklerinin türbelerinin açılması, din derslerinin okullarda okutulmaya başlanması, Ankara'da İlahiyat Fakültesi'nin açılması ile kendisinden sonra gelecek Demokrat Parti'ye daha rahat faaliyet alanı bıraktığı söylenebilir. Demokrat Partililerin sürekli talep ettikleri çalışmalardan bazılarının Şemsettin Günaltay Hükümeti tarafından gerçekleşmesinden sonra, kendileri iktidara gelince Türkçe ezan okunması yerine Arapça ezan okunmasını kabul etmişlerdir.

SONUÇ

Bu çalışmada Türk siyasî tarihinde önemli bir dönüm noktasına şahitlik eden ve bu süreci yöneten Şemsettin Günaltay ve Hükümeti hakkında bilgi verilmesi ve Şemsettin Günaltay'ın Türk siyasî hayatındaki yerinin anlaşılması amaçlanmıştır. Yapılan araştırma sonucunda Şemsettin Günaltay'ın görüşlerinin, zaman içerisinde bulunduğu dönemin şartlarına göre değişiklikler gösterdiği anlaşılmıştır. Şemsettin Günaltay Hükümeti'nin kurulmasına giden süreçte Türk siyasetinde bazı sorunların olduğu ve kurulan hükümetlerin çok uzun soluklu olmadığı görülmüştür. Ayrıca Cumhuriyet Halk Partisi içinde başlayan muhalefetin, çok partili hayata olumlu bir katkı yaptığı ve Demokrat Parti'nin kurulduğu görülmektedir. Demokrat Parti'nin kurulmasının ardından, kenarda duran bir muhalefet partisi olmayacağı ve iktidara gelmeyi amaçladığı görülmüştür. Demokrat Parti'nin iktidara doğru yürüdüğünü gören Cumhuriyet Halk Partisi bir takım önlemler alıp, iktidarını korumayı amaçlamıştır. İşte bu süreç Şemsettin Günaltay'ın hükümet kurmasına da neden olan başlıca gelişmeler arasındadır. Bu durumun temel sebebi Şemsettin Günaltay isminin toplumda olumlu bir hava oluşturacağı düşüncesi idi. Çünkü Şemsettin Günaltay'ın bilimsel kişiliğinin yanı sıra, Osmanlı döneminde İslamcılık-Türkçülük-Muasırlaşma ideolojilerini kendi bünyesinde toplayıp daha ılımlı bir kişiliğe sahip olmasıydı.

Cumhuriyet Halk Partisi'nin 27 yıldır devam eden iktidarını koruyabilmek için yaptığı bir hamle olan Şemsettin Günaltay Hükümeti'ni kurma taktiği, Cumhuriyet Halk Partisi'nin beklediği sonucu doğurmamıştır. Meclis içinde yapılan konuşmalar incelendiğinde, Şemsettin Günaltay Hükümeti'nin muhalefet tarafından, Cumhuriyet Halk Partisi'nin eski hükümetleri gibi olduğu yargısına varıldığını görmekteyiz. Muhalefetin bu düşüncede olmasının en önemli sebebi, bir önceki Cumhuriyet Halk Partisi hükümeti olan Hasan Saka Hükümeti'nin birçok bakanının, yeni kurulan Şemsettin Günaltay Hükümeti'nde de yer alması olmuştur.

Şemsettin Günaltay Hükümeti'nin, Türkiye Büyük Millet Meclisi içerisindeki muhalif görüşlere ve güvensizliğe, halk arasında da maruz kaldığını söyleyebiliriz. Çünkü Şemsettin Günaltay Hükümeti, Cumhuriyet'in ilanından itibaren iktidarda olan Cumhuriyet Halk Partisi'nin diğer hükümetleri gibi görülmekteydi. Halkın aslında, Şemsettin Günaltay isminden çok, Cumhuriyet Halk Partisi ismine ve politikalarına karşı yeni bir umut olarak gördükleri Adnan Menderes ve arkadaşlarının kurmuş

olduğu Demokrat Parti'ye destek verdiklerini anlamaktayız. Bu destek, sandıktan Demokrat Parti'nin zafer ile ayrılmasına ve 27 yıldır kesintisiz bir şekilde iktidarda bulunan Cumhuriyet Halk Partisi'nin Şemsettin Günaltay Hükümeti hamlesine rağmen başarı kazanamamasına neden olmuştur. Tek partili dönemlerin iktidar partisi olan Cumhuriyet Halk Partisi'nin son Başbakanı Şemsettin Günaltay olmuştur. Şemsettin Günaltay Hükümeti uzun bir iktidar süreci yaşayamasa da Türk demokrasisi açısından farklı bir yere sahiptir. Günaltay Hükümeti demokratik açılımları ile kendisinden sonra gelecek olan siyasîleri ve toplumu, ulus iradesine saygı konusunda etkilemiştir. Şemsettin Günaltay Hükümeti ile Cumhuriyet Halk Partisi'nde bulunan iktidar, sorunsuz bir şekilde Demokrat Parti'ye geçmiştir. İktidarın bu şekilde sorunsuz olarak devredilmesi Şemsettin Günaltay Hükümeti'nin oluşturmuş olduğu demokratik ortam ile ilgilidir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu andan itibaren iktidarı elinde bulundurup, 27 yıllık iktidar zincirine sahip olan Cumhuriyet Halk Partisi ile 1950 Seçimleri sonucunda iktidarı ele geçirip 10 yıl boyunca yani 27 Mayıs 1960 askerî darbesine kadar kesintisiz bir şekilde iktidar zinciri oluşturacak olan Demokrat Parti arasında, Şemsettin Günaltay Hükümeti bir geçiş noktası oluşturmuştur. Bu geçişin yani iktidar değişiminin, devrin şartlarına göre gayet demokratik bir şekilde gerçekleşmesi, Türk demokrasi tarihinde Şemsettin Günaltay Hükümeti'nin ayrı bir öneme sahip olduğunu göstermektedir.

Türkiye Cumhuriyeti'nde 27 yıllık Cumhuriyet Halk Partisi iktidarının son başbakanı olan Şemsettin Günaltay, sadece bu 27 yıllık zincirin son halkası olarak kendisinden önceki Cumhuriyet Halk Partisi başbakanlarından ayrılmaz. Günaltay'ın başbakanlığı döneminde Türk siyasî hayatındaki demokrasi rüzgârının daha güçlü estiğı ve önemli kararlar alınarak politik tarih açısından mühim bir noktaya ulaşıldığı görülmüştür. Kendisinden önceki dönemlerde görülmeyen açılımlar Şemsettin Günaltay ve hükümeti tarafından başarı ile gerçekleştirilmiştir. Ancak bu tarz açılımların gerçekleşmesinin tek sebebi olarak Şemsettin Günaltay ve hükümetini görmek, meseleye derinlemesine bakılamamasına, konu hakkında sığ yorumlar yapılmasına neden olacaktır.

Cumhuriyet Halk Partisi'nin 1946 yılından itibaren çeşitli hamleler yaparak, toplumdaki etkinliğini arttırmaya çalıştığını görebiliriz. Çünkü o yıl Demokrat Parti Türk siyasî hayatına dahil oldu. Demokrat Parti'nin kurucuları arasında Celal Bayar,

Adnan Menderes, Mehmet Fuat Köprülü, Refik Koraltan gibi önemli isimler bulunmaktaydı. Bu isimlerin kurduğu Demokrat Parti, kurulduğu andan itibaren halk arasında giderek etkinliğini arttırmaktaydı. Durumun ciddiyetini kavramaya başlayan Cumhuriyet Halk Partisi de uzun yıllardır tavizsiz bir şekilde uyguladığı bazı politikalardan taviz vermeye, deyim yerindeyse açılım yapmaya başladı. Ancak bu açılımların en önemlileri 1949 yılında Başbakan olacak olan Şemsettin Günaltay döneminde hayata geçirildi. Bu durumun birkaç sebebi bulunmaktadır. Örneğin bunu Şemsettin Günaltay'ın Cumhuriyet'in ilanı öncesindeki İslami geçmişine bağlayabileceğimiz gibi 1950 Seçimlerinin çok yaklaşmış olmasına da bağlayabiliriz. Sonuçta 1946 yılında gerçekleşen seçimlerle ilgili olarak, Demokrat Partililerin “şaiBELİ seçim” iddiaları 1950 yılında tekrarlanmamalıydı ve 1950 Seçimlerinde, Cumhuriyet Halk Partisi yaptığı Şemsettin Günaltay hamlesi ve Şemsettin Günaltay'ın açılım hamleleri ile iktidarını devam ettirecek oyu almalıydı. İşte bu açıdan değerlendirildiğinde Şemsettin Günaltay ve hükümetinin kendisinden önceki hükümetlerden ve başbakanlardan ayrı bir yönü olduğu anlaşılabilir. Şunu belirtmek gerekir ki, Şemsettin Günaltay'ın kabinesinde bulunan birçok isim, Şemsettin Günaltay'dan önceki başbakanların kabinesinde de yer almıştı. Demek ki yapılan açılımların en önemli sebebi hükümet içerisindeki isimler değil, o hükümetin içerisinde bulunduğu şartlardır. Günaltay Hükümeti'nin içerisinde bulunduğu bu şartlar yani Demokrat Parti'nin giderek güçlenmesi ve 1950 Seçimlerinin yaklaşması, Şemsettin Günaltay ve hükümetini Seçim Kanunu gibi kanunlar çıkararak siyasî adımlar atmaya, din derslerinin okullarda okutulmaya başlaması, İlahiyat Fakültesi'nin açılması, önemli Türk büyüklerinin türbelerinin ziyarete açılması gibi dinî yönlü açılımlar yapmaya ve toplumsal alanda destek bulma çabasına yöneltmiştir. Bu çabalar ile Şemsettin Günaltay ve hükümeti kendilerinden önceki Cumhuriyet Halk Partisi iktidarlarından ayrıldığı gibi kendisinden sonra kurulacak olan diğer hükümetlere de öncülük etmiştir.

1950 Seçimlerini kazanıp iktidara gelen Demokrat Parti, kurulduğu andan itibaren dile getirdiği politikalarını uygulamaya koyacağı uygun bir ortam bulmuştu. Bu ortam Şemsettin Günaltay ve hükümetinin yaptığı açılımlar ile oluşmuştu. Şemsettin Günaltay ve hükümeti Cumhuriyet Halk Partisi ile Demokrat Parti arasında iktidarın el değiştirdiği bir köprü olmuş ve 1949 ile 1950 yıllarında görevde bulunduğu sürede yaptıklarıyla iktidarın daha sorunsuz bir şekilde Demokrat Parti'ye devredilmesinde,

güvenli geçiş rolü oynamıştır. 1950 yılında yapılan seçimler sonucunda gerçekleşen iktidar değişimi, 27 yıldır ülkeyi yöneten Cumhuriyet Halk Partisi yerine Demokrat Parti'nin iktidara gelmesi şeklinde vuku bulmuştur. Politik tarih perspektifinden bakıldığında bu olay önemli bir değişimi göstermektedir.

Şemsettin Günaltay, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde ortaya koyduğu fikrî çalışmalarıyla topluma katkıda bulunmaya çalışmış, Millî Mücadele sürecinde bağımsızlık için faaliyetlerde bulunmuş, Cumhuriyet'e geçildikten sonra da yeni rejimin ve inkılapların yerleşmesi için elinden geleni ortaya koymuş olan, bir fikir ve siyaset adamıdır. Şemsettin Günaltay, 1949 yılında başbakan olduktan sonra kurduğu hükümet ile başta Seçim Kanunu olmak üzere demokrasi açısından önemli faaliyetlerde bulunmuştur. O, yaptığı bu çalışmalar ile Türk demokrasisinin gelişmesinde önemli bir yere sahip olmuştur.

KAYNAKLAR

KİTAPLAR

Ahmad, Feroz, *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*, Türkçeleştiren: Ahmet Fethi, İstanbul: Hil Yayın, 2010

Akçura, Yusuf, *Osmanlı Devleti'nin Dağılma Devri (XVIII. Ve XIX. Asırlarda)*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2016

Akşin, Sina, Koçak, Cemil, Özdemir, Hikmet, Boratav, Korkut, Hilav, Selahattin, Katoğlu, Murat, Ödekan, Ayla, *Türkiye Tarihi 4 – Çağdaş Türkiye 1908-1980*, İstanbul: Cem Basımevi, 2002

Berkes, Niyazi, Yay. Haz: Ahmet Kuyaş, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2008

Çetinkaya, Bayram Ali, *Türkiye'nin Modernleşme Sürecinde Şemsettin Günaltay*, Ankara: Araştırma Yayınları, 2003

Danişmend, İsmail Hami, *31 Mart Vakası*, İstanbul, İstanbul Kitabevi Yayınları, 1974

Ekinci, Necdet, *İkinci Dünya Savaşı'ndan Sonra Türkiye'de Çok Partili Düzene Geçişte Dış Etkenler*, İstanbul, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 1997

İnönü, İsmet, *Defterler (1919 – 1973)*, 1. Cilt (1919 – 1955), Hazırlayan: Ahmet Demirel, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2001

Karaer, İbrahim vd., *Dünden Bugüne Başbakanlık (1920-2014)*, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara: 2014

Karal, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi, IX. Cilt*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2011

Kili, Suna, *Türk Devrim Tarihi*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2003

Kocatürk, Utkan, *Atatürk Ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2000

Koçak, Cemil, *Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938 – 1945)*, Cilt 1, İstanbul, İletişim Yayınları, 2003

Koçak, Cemil, *Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938 – 1945)*, Cilt 2, İstanbul, İletişim Yayınları, 2003

Lewis, Bernard, Churchill, Buntzie Ellis Çev: Çağdaş Sümer, *Tarih Notları Bir Orta Doğu Tarihçisinin Notları*, Ankara, Arkadaş Yayınevi, 2017

Mardin, Şerif, Türkiye'de Muhalefet ve Kontrol, Çev: Mehmet Özden, *Türk Modernleşmesi Makaleler 4*, Derleyenler: Mümtaz'er Türköne, Tuncay Önder, İstanbul, İletişim Yayınları, 2004

Mumcu, Ahmet, *Tarih Açısından Türk Devriminin Temelleri Ve Gelişimi*, İstanbul, İnkılap Yayınevi, 1984

Neziroğlu, İrfan, *Türkiye Büyük Millet Meclisi*, Ankara: TBMM Basın, Yayın Ve Halkla İlişkiler Başkanlığı Basımevi

- Oran, Baskın, *Türk Dış Politikası – Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler Yorumlar*, Cilt I (1919-1980), İstanbul: İletişim Yayınları, 2009
- Ortaylı, İlber, *Gazi Mustafa Kemal Atatürk*, İstanbul: Kronik Kitap, 2018
- Ortaylı, İlber, *Türkiye Teşkilat Ve İdare Tarihi*, Ankara, Cedit Neşriyat, 2007
- Sander, Oral, *Siyasi Tarih İlk Çağlardan 1918'e*, Ankara: İmge Kitabevi, 2008
- T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü (2014), *Dünden Bugüne Başbakanlık (1920-2014)*, Ankara, 2014
- Tekin, Yusuf, *Yüzüncü Yılında TBMM, Oluşumu, Çalışma Şartları Ve İşlevleri*, Cilt I, Ankara: TBMM Basımevi, 2020
- Uçarol, Rifat, *Siyasi Tarih (1789-2001)*, İstanbul, Der Yayınları, 2006
- Ülken, Hilmi Ziya, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, İstanbul, Ülken Yayınları, 2001
- Ünal, Tahsin, *Türk Siyasi Tarihi 1700 – 1958*, İstanbul, Kamer Yayınları, 1998
- Yalçın, Durmuş, Akbıyık Yaşar, Özkaya Yücel, Bozkurt Gülnihal, Akbulut Dursun Ali, Tokgöz Erdinç, Turan Refik, Köstüklü Nuri, Balcıoğlu Mustafa, Tural M.Akif, Eraslan Cezmi, Avcı Cemal, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II*, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi, 2005
- Zürcher, Erik Jan Çev: Yasemin Saner Gönen, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2003

MAKALELER

- Alıcı, Mustafa, “Şemsettin Günaltay’ın Aydın Evreni: Din, Dindar Ve Dini Olan”, *Bir Din Aydını Profili M. Şemsettin Günaltay*, Editörler: Mesut İnan, Fatih Kandemir Ömer Aslan, İstanbul: Rağbet Yayınları, 2016
- Aydeniz, Hüsnü, “M. Şemsettin Günaltay’a Göre Müslüman Dünyanın Aydın Krizi”, *Bir Din Aydını Profili M. Şemsettin Günaltay*, Editörler: Mesut İnan, Fatih Kandemir Ömer Aslan, İstanbul: Rağbet Yayınları, 2016
- Aydeniz, Tuğba Yalçın, “Üsküdar’da Bir Meşhurlar Okulu: Ravza-i Terakki Mektebi”, *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu VIII*, Bildiriler Cilt I, 21-23 Kasım 2014
- Aydın, İbrahim Ethem, “Şemsettin Günaltay’ın Hayatı Eserleri Ve Dini Islah Düşüncesi”, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı:5, 2002
- Aygan, Fadıl, “Şemsettin Günaltay’ın Kelami Görüşleri”, *Bir Din Aydını Profili M. Şemsettin Günaltay*, Editörler: Mesut İnan, Fatih Kandemir Ömer Aslan, İstanbul: Rağbet Yayınları, 2016
- Baltacı, Halil, “Bir Osmanlı-Cumhuriyet Aydını Olarak M. Şemsettin Günaltay’ın Tasavvuf Ve Tarikatlara Yaklaşımı”, *Bir Din Aydını Profili M. Şemsettin Günaltay*, Editörler: Mesut İnan, Fatih Kandemir Ömer Aslan, İstanbul: Rağbet Yayınları, 2016
- Bulut, Nurgül, “M. Şemsettin Günaltay’da Zulmet Ve Nur Metaforu”, *Bir Din Aydını Profili M. Şemsettin Günaltay*, Editörler: Mesut İnan, Fatih Kandemir Ömer Aslan, İstanbul: Rağbet Yayınları, 2016

Demir, Ahmet İshak, “Bir Cumhuriyet Aydını Olarak M. Şemsettin Günaltay”, **Bir Din Aydını Profili M. Şemsettin Günaltay**, Editörler: Mesut İnan, Fatih Kandemir Ömer Aslan, İstanbul: Rağbet Yayınları, 2016

Deniz, A. Çağlar, “M. Şemsettin Günaltay’ın Toplum Ve Türk Milleti Görüşü”, **Bir Din Aydını Profili M. Şemsettin Günaltay**, Editörler: Mesut İnan, Fatih Kandemir Ömer Aslan, İstanbul: Rağbet Yayınları, 2016

Dölek, Adem, “Şemsettin Günaltay’ın Hadislere Bakışı”, **Bir Din Aydını Profili M. Şemsettin Günaltay**, Editörler: Mesut İnan, Fatih Kandemir Ömer Aslan, İstanbul: Rağbet Yayınları, 2016

Emiroğlu, Bekir, “M. Şemsettin Günaltay’ın Din Eğitimi Görüşleri”, **Bir Din Aydını Profili M. Şemsettin Günaltay**, Editörler: Mesut İnan, Fatih Kandemir Ömer Aslan, İstanbul: Rağbet Yayınları, 2016

Emiroğlu, İbrahim, “M. Şemsettin Günaltay’ın Felsefe-i Ula Adlı Eseri Üzerine Bir İnceleme”, **Bir Din Aydını Profili M. Şemsettin Günaltay**, Editörler: Mesut İnan, Fatih Kandemir Ömer Aslan, İstanbul: Rağbet Yayınları, 2016

Erdemci, Cemalettin, “Günaltay’ın Kozmoloji Anlayışı”, **Bir Din Aydını Profili M. Şemsettin Günaltay**, Editörler: Mesut İnan, Fatih Kandemir Ömer Aslan, İstanbul: Rağbet Yayınları, 2016

Gayretli, Mehmet, “Şemsettin Günaltay’ın Fıkıh Anlayışı”, **Bir Din Aydını Profili M. Şemsettin Günaltay**, Editörler: Mesut İnan, Fatih Kandemir Ömer Aslan, İstanbul: Rağbet Yayınları, 2016

Gülen, Ahmet, *Demokrat Parti Dönemi’nde Lozan Algısı, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi, S. 53 (Lozan Antlaşması Özel Sayısı), 2013

Kara, İsmail, “Türkiye’de İslâmcılık Düşüncesi Ve Hareketi Üzerine Birkaç Not”, **Türkiye’de İslâmcılık Düşüncesi Ve Hareketi Sempozyum Tebliğleri**, İstanbul, Aralık 2013

Özbek, Nadir, “Modernite, Tarih ve İdeoloji: II. Abdülhamid Dönemi Tarihçiliği Üzerine Bir Değerlendirme”, **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, Cilt 2, Sayı 1**, 2004

Özdemir, Ali Ulvi, *Çok Partili Hayata Geçiş Sürecinde Türk Solunun DP ve Hükümet İle İlişkileri 1945-1946, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi, 2013, S. 55, Güz 2014

Şur, Şükrü, *Demokrat Parti Ve Atatürk’ün Üç İlkesi: Cumhuriyetçilik, Laiklik Ve Devletçilik (1950 – 1960), Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi, S. 56, Bahar 2015

Tülücü, Süleyman, “M. Şemsettin Günaltay’ın Eserlerinde Cahili Arap Edebiyatı İle İlgili Kayıtlar”, **Bir Din Aydını Profili M. Şemsettin Günaltay**, Editörler: Mesut İnan, Fatih Kandemir Ömer Aslan, İstanbul: Rağbet Yayınları, 2016

ANSİKLOPEDİLER

Ersel, Hasan, Kuyaş, Ahmet, Oktay, Ahmet, Tunçay, Mete, “1946”, *Cumhuriyet Ansiklopedisi 1923-2000*, Cilt 2 1941-1960, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2003

Şahin, Kamil, “GÜNALAY, Mehmet Şemsettin (1883 – 1961)”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 14.Cilt, 1996

SÜRELİ YAYINLAR

<i>Akşam Gazetesi</i>	24.06.1949
<i>Cumhuriyet Gazetesi</i>	16.01.1949
	26.01.1949
	28.01.1949
	01.02.1949
	09.02.1949
	10.02.1949
	05.03.1949
	11.03.1949
	29.03.1949
	01.04.1949
<i>Son Posta Gazetesi</i>	24.06.1949
<i>T.B.M.M. Tutanak Dergisi</i> ,	Dönem VIII, Cilt 1
	Dönem VIII, Cilt 15
	Dönem VIII, Cilt 16
	Dönem VIII, Cilt 17
	Dönem VIII, Cilt 19
	Dönem VIII, Cilt 20
<i>Ulus Gazetesi</i>	24.06.1949
	24.07.1949
<i>Zafer Gazetesi</i>	30.04.1949
	09.05.1949
	10.05.1949
	13.05.1949
	24.06.1949

EKLER

EK.1 Şemsettin Günaltay'ın Başbakanlığa Tayini

T. C. BAŞBAKANLIK YAZI İŞLERİ VE SİCİL MÜDÜRLÜĞÜ Ozel No: 11-162 G. No: 6-136 Eld : /		17 Ocak 1949
C*	T. C. BAŞBAKANLIK CUMHURİYET ARŞİVİ	Bakanlıklara Başbakanlığa bağlı dairelere

Hasan Saka kabinesi 14/1/1949 tarihinde çekilmiş ve Başbakanlığa Sivas Milletvekili Şemsettin Günaltay tayin buyurulmuştur .

Anayasanın 44 üncü maddesi gereğince hazırlanıp Cumhurbaşkanı tarafından onanmış olan Bakanlar listesi ilişik olarak sunulmuştur . Tamimen arz ederim .

Başbakan yerine

Müsteşar

Bu örnek Evrak, Levazım ve Daire Müdürlüğüne sunuldu.

Yazı İşleri ve Sicil
Müdürü

M. Z.

030	10			14	8'	9
-----	----	--	--	----	----	---

EK.2 Şemsettin Günaltay'ın Kabinesi

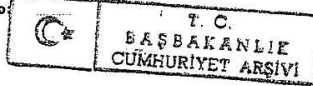
16

T. C.
BAŞBAKANLIK
İÇİŞİLERİ VE SİCİL MÜDÜRLÜĞÜ

Ozel No:

G. No:

Ek:

12

Devlet Bakanı (Başbakan Yardımcısı)	Kocaeli Milletvekili	Nihat Erim
Devlet Bakanı	Antalya Milletvekili	Nurullah Sumer
Adalet Bakanı	Rize Milletvekili	Fuat Sirmen
Millî Savunma Bakanı	Samsun Milletvekili	Hüsnü Çakır
İçişleri Bakanı	Zonguldak Milletvekili	Emîn Erişirgil
Dışişleri Bakanı	Sivas Milletvekili	Necmettin Sadak
Maliye Bakanı	Kocaeli Milletvekili	İsmail Rüştü Aksal
Millî Eğitim Bakanı	Bingöl Milletvekili	Tahsin Banguoğlu
Bayındırlık Bakanı	İzmir Milletvekili	Şevket Adalan
Ekonomî ve Ticaret Bakanı	Gaziantep Milletvekili	Cemil Sait Barlas
Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı	Maraş Milletvekili	Dr. Kemâlî Bayizit
Gümrük ve Tekel Bakanı	Kocaeli Milletvekili	Dr. Fazıl Şerefettin tin Bürge
Tarım Bakanı	Seyhan Milletvekili	Cavit Oral
Ulaştırma Bakanı	Seyhan Milletvekili	Dr. Kemal Satır
Çalışma Bakanı	Sivas Milletvekili	Reşat Şemsettin Sırer

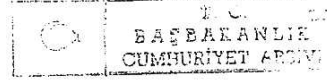
32 10 14 5 5

2

EK.3 İsrail Devleti'nin Tanınması

T. C.
BAŞBAKANLIK
MUAMELÂT UMUM MÜDÜRLÜĞÜ
Kararlar Müdürlüğü
Karar sayısı
3
8942

KARAR

İsrail Devletinin derhal tanınması ; Dışişleri Bakanlığının 24/3/1949 tarihli ve 35970/115 sayılı yazısı üzerine, Bakanlar Kurulunun 24/3/1949 tarihli toplantısında kararlaştırılmıştır.

CUMHURBAŞKANI

İsmet İnönü

Başbakan <i>S. G. İnönü</i>	Devlet Bakanı Başbakan Yardımcısı <i>M. K. İsmet</i>	Devlet Bakanı <i>A. B. İsmet</i>	Adalet Bakanı <i>İsmet İnönü</i>
Millî Savunma Bakanı <i>M. K. İsmet</i>	İçişleri Bakanı <i>E. R. İsmet</i>	Dışişleri Bakanı <i>N. Sadık</i>	Maliye Bakanı <i>B. Akıncı</i>
Millî Eğitim Bakanı <i>T. B. İsmet</i>	Bayındırlık Bakanı <i>S. K. İsmet</i>	Ek. ve Ticaret Bakanı <i>O. S. İsmet</i>	Sa. ve So. X. Bakanı <i>S. K. İsmet</i>
G. ve Tekel Bakanı <i>S. K. İsmet</i>	Tarım Bakanı <i>C. K. İsmet</i>	Ulaştırma Bakanı <i>S. K. İsmet</i>	Çalışma Bakanı <i>S. K. İsmet</i>

030 18 01 02 118 108 3

EK.4 Başbakan Şemsettin Günaltay'ın Kütahya Ziyareti

DEVLET ARŞİVİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

CUMA	SABİTLERİ VE YATILIĞI YERİ
11	Kütahya İl Başmencisi
KASIM	Yıllık Abonesi
1949	(300) kuruş
	Çıkışı: 29 Ekim 1945
Sayı: 1213	

Kütahya

İL GAZETESİ

Fiyatı : 5 Kuruş

Kızılay aza adedinin, Milletin içtimai rûhtu ile mütenasip bir dereceye varmasını, bütün milletin bu tenasübü temin etmesini temenni ederim.

K. ATATÜRK

Aziz Başbakanımız Hoş Geldin

Tarihî Kütahya'nın kalkınması için Başbakanımız Ş. Günaltay'dan dileklerimiz...

Ege bölgesinde bir inceleme gezisine çıkarak olan Aziz Başbakanımız Şemsettin Günaltay bugün Kütahya'da bulunacaktır.

Devlet bütçelerini sık sık aralarında görmek, onu saygıların en samimisiyle kucaklamak, dilek ve istişlerini almak isteyen Kütahya, günlerdir bu haberi sevinici içinde.

Egede halkın çoktan tezekürleri, sevgi, saygı, haksızlıklarla serilan, yer yer kurulan iktisadi müesseselerin temelini uğurlu ellerle atan Aziz Başbakanımızda bir Kütahyalıların da bir çok dileklerimiz var.

Bilindiği üzere çevresindeki illerden Kütahyaya gelenler, tarihini bu müteğemmüşlüğüne bugün, bölgenin benzeri mühterilerine nazaran, önük ve kalkınmaya muhtaç bulurlar.

Gergi Cumhuriyet hükümetleri, buranın kalkınması için zaman zaman büyük teşebbüslere giriştiler. Fakat bunların mühim kısmı ikinci dünya savaşı ve diğer sebeplerle neticesiz kaldı. Büyük elektrik davası, porselen sanayisi, Porsuk sulaması, Yocaltı kışlası gibi teşebbüsler bu aradadır.

Şimdi bu teşebbüsleri birer birer ele alarak, dükkân etütlerini ışıltı altında ve bu günkü imkânlar çerçevesinde, aziz Başbakanımıza sunmak ve gerçekleştirmesini dilemek isteriz:

1 - Elektrifikasyon :

Bir milyar ton lignit ihtiva eden Seydömer havzasından faydalanarak kurulması kuvveyikaribeye gelmiş olduğu halde harp sebebiyle geri kalan büyük elektrik santralinin yeni baştan ele alınması esaslarının araştırılması.

2 - Porsuk sulaması:

Kütahya ovasının su taşkınlarından korunması için başlıyan mecrâ temizleme işi memnuniyetle karşılanmıştır. Bu lailik hava alanı da sudan kurtulacaktır.

50.000 dekar tutan bu vada sulama tesisleri yapılması evvelce Bayındırlık Bakanlığı sular idaresince otut edilmiştir.

Kütahyaya her yıl milyonlarca lira değerinde pancar ve meyva kazandırılacak bu mevzu, kurulacak Sulama Bankasının ilk işleri arasına konulmak için şimdiden keşif ve projelerinin hazırlanması yerinde olacaktır.

3 - Yocaltı kışlası:

Turizm bakımından büyük faydalar sağlayacağına şüphelenmeyen Yocaltı kışlasında modern ahbî tesisler yapılması, Sağlık ve Ekonomi Bakanlıklarınca incelenilip kararlaştırıldığı halde dünyayı bu eşsiz Radyoaktivite hazinesi yıllarca meşgul kaldı. Bu gün bizzat vilâyetin dar bütçe imkânları içinde ele alınan, dayire, otel ve gazinolar vücude getirilmesine çalışılan kışla için devletçe de geniş ölçüde yardımda bulunulması iktisadi durumumuzun ıslah edilecek tedbirlerin başında gelmektedir.

4 - Toprak sanayisi :

Bilindiği üzere yurtta tarihî Türk çini sanatını yaşatan tek şehir, Kütahyadır.

Küçükülü büyüklü 8 Çini Fabrika ve imalatbanesi, harp yılları boyunca memleketin fincan, tabak gibi ihtiyaçlarını karşıladı, fakat bugün mühter duruma düştü.

Sümerbank kiremit fabrikasından ayrı olarak halk teşebbüsü ve 250 bin lira sermaye ile kurulan Toprak Sanayi Anonim Şirketinin kiremit ve tuğla fabrikası bugünlere işletmeye açıldı.

Bunlardan başka şehirde bir çok tuğla, kiremit, desti, ibrik imalatı da vardır.

Kütahyada toprak sanayinin gelişip kalkınması için ilk vechde şunlar hatıra geliyor:

a - Ankara Yapı Sanat okulundaki çini laboratuvarının bu toprak sanatları şehrine getirilmesi suretilerle tecrübelerinin buradaki 40-50 çeşit ham madde üzerinde yapılması.

Başbakanımız Ş. Günaltay

b - Bu laboratuvardaki mütebaasılara kurslar tesis edilerek sanatkarların yetiştirilmesi ve müesseselere yeni ufuklar açılması.

c - Memlekette her yıl birkaç milyonları yabancılara akıtan tabak, fincan, izoleter gibi mamuller yapacak tesisat vücude getirilmesi için Marshall yardımından Kütahya toprak sanayisini faydalandırılması.

5 - Malt fabrikası:

Kütahya arpaları, ileriden beri bira fabrikalarının aradığı en nefis ham maddeyi teşkil eder. Kütahya, biralıkların inhisarına malikdir.

Bu hususu tetkiklerle tesbit eden Tekel Bakanlığı fabrikalarımızı malt (bira mayası) ihtiyacını karşılamak üzere Kütahyada bir fabrika kurmayı kararlaştırdı, yerini de üç yıl evvel satın aldı. Üç yıldan beri bağlanmayan bu işe hemen bağlanmasını, Kütahyanın iktisadi durumunu düzeltilecek ve halkın yüzünü güldürecek.

6 - Ticari hareketleri yekünu bağı kabark olan bu il merkezinin ticaret kredisini karşılamak çarelerinin sağlanması.

7 - Kurulması kararlaştırılan

Meyve Konserve Sanatları Şirketi

Hissedar kaydına ve nizamnamenin
hazırlanmasına başlandı

İlimizde yıllık istihsalı milyonlarca kiloyu aşan nefis vîşneleri ve gene büyük ölçüde yetiştirilen elma, armut, erik gibi mahsulatları değerlendirilerek, bunlardan konserve, marmelat, şurup, reçel ve kuru imal etmek maksadıyla ve Valimizin emriyle başlayan teşebbüs, adım adım ilerlemektedir.

Geçen hafta vilâyet makamından Valimiz Sayın F. Kadirioğlu'nun buzarlarıyla ikinci toplantısını yapan mütebaasıl temsilcileri, şehrimizde kurulacak fabrikasının esasları üzerinde konuşmuş ve bu amaçla tesis edilecek anonim şirket için hisse kaydına başlanmasını kararlaştırmıştır.

Şehirde ve köylerde hissedar yazılmak isteyenlerden teahhüt almak üzere B. Kemal Paukoğlu, B. Mustafa Yeşil, B. Mazhar Ata, B. Nuri Temizler ve B. Kadir Sakaçoğlu'nun mütebaasıl olarak kurulan heyet, şehre civar meyvacı köylere giderek hissedar kaydetme ve teahhüt kağıtlarını imzalatmağa başlamıştır.

Diger taraftan şehrimizde, Gediz ve Şaphanede de müessis ve hissedar yazılmak istenenlerin tesbise devam edilmektedir.

Her keseye elverişli olması için bahar hisse senedinin 25 lira olması ve 8 hisse (200 lira) teahhüt edenlerin müessis kaydına esas itibarıyla kabul edilmiş olup bugün teahhütler, bu miktarlar üzerinden yapılmaktadır.

Ticaret ve sanayi odasının şirket nizamnamesi hazırlanmaktadır. Şirketin 150 bin liralık olması tasarlanıyor.

Memleket için hayırlı, verimli olduğu kadar hissedarları için de çok kârlı bir mevzu teşkil eden bu teşebbüse tasarruf sahibi yurttaşların büyük bir ilgi ve istek göstermekte olduğuna nazaran şirket ve fabrika kuruluşunun kısa bir zamanda gerçekleştirileceği ümit edilmektedir.

Müessis ve hissedar teahhütlerinin istenilen seviyeye erimesinden sonra yapılacak toplantılarla şirketin resmen teşekkülüne girilecektir.

[Sonu 2 ilacı sayılda]

Faydalı yağmurlar yağdı

Ekişler hızlanıyor

Bir müddettenberi yağış olmaması gerek kuruya aken, gerekse ekmeğin için tav bekliyen çiftçilerimizi endişeye düşürmüştü.

Son günlerde devamlı yağmurların başlaması bu endişeleri gidermiş ve halkın yüzünü güldürmüştür.

Umumi olduğu öğrenilen bu yağışlar neticesinde çift çıkacak ve ekış hızlanacaktır.

Diger taraftan Devletin çiftçimize verdiği ilâçlanın, arı tohumluklar dağıtımında da ekışlerde büyük bir sonuç vaatmektedir.

şehir telefon şebekesinin bir an evvel kurulması.

Diger taraftan mevcut hava meydanından ve kışladan faydalanılarak asker keşafeti teminle de Kütahya iktisadi varlığını kamçılamak bakımından üzerinde durulmağa değer bir mevzudur sanırız.

H. Kadri ERDEM

R. Gürel'in teşekkürü

Çok sevgili için Münevver Gürel'in 3-11-1949 günü saat 15,40 da piat baricinde perimide ve asayirler arasında bir plöndir kasadında anilin derbisi anında de feci ölümü veriltilen şahsına ve çocuklarına telâfat ve mektupla ve bilânette bulanmak suretiyle belirsiz paylaşıp vefatı dost ve yakınlarına da derin muhabbet sevgi ve teşekkürlerini bilânette muhterem gazetemize vasile olmasını hürmetle dilerim.

Tokat Milletvekili
Recai Gürel

1949 İstikrazının ilk transu, % 6 faizli ve ikramiyeli % 4 1/2 faizli iki tertip halinde, 15-20 Ağustos tarihleri arasında tedavüle çıkarılacaktır.

EK.9 Şemsettin Günaltay'ın, Cumhuriyet'in 26. Yılı Kutlama Konuşması 1

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

Amel

28.10.1939
Radıccoride
Meydan

A6

Sayın Vatandaşlarım;

Cumhuriyetin 26 ncı yıldönümü Bayramını kutlama törenini derin ve heyecanlı duygular içinde açıyorum . Büyük Bayram, aziz Türk Milletine kutlu olsun . 26 yıl evvel, 29 Ekim 1923 de kurulan Cumhuriyet rejimi ile Türkiye eski telekkılden sıyrılarak içtimâî ve siyasi bakımdan çağdaş milletler arasında şerefli mevkiini almıştı . Geçirdiğimiz yıllar, millet'in yükselmesine, memleketin ilerlemesine imkân, tarihimize de şeref veren devrimlere sahne olmuş, baştanbaşa bir hamle ve mücadele devri olan bu kısa zamanda asırlara sığmayan inkılaplar yapılmış, geçilmez sanılan engeller aşılmış, emin adımlarla bugün bulunduğumuz merhaleye erişilmiştir . Bu merhalenin yeni bir tezahürü, bu yıl içinde Avrupa Milletleri camiasına filen girmemiz oldu .

Türkiye bugün medeniyet ve rejim bakımından müttekâmil Garp Milletleriyle müsavi hak ve selahiyetle aynı masa etrafında yer almış bulunuyor . Bu şerefli neticeyi, Büyük Atatürk inkılabına, Sayın İnönü'nün bu inkılapları yerleştirmek ve yaşatmak yolundaki iymanlı ve sürekli mesaisine ve nihayet bu iki ünlü vatan evladının

030	01			12	72	2
-----	----	--	--	----	----	---

1

EK.10 Şemsettin Günaltay'ın, Cumhuriyet'in 26. Yılına Kutlama Konuşması 2

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

ilham aldıkları ve dayandıkları Büyük Türk Milletinin olgunluğuna
medyunuz.

Batırasımsız bir hürmet halesi içinde kalplerimizde yaşayan
Atatürk, Cumhuriyetin temelini atarken yurttaki halk idaresinin kurulması-
nı baş hedef göstermişti.

Zaruri olan tekâmül merhaleleri geçirilerek bu hedefe erişmiş
bulunuyoruz. Bu gün Türkiye'de vatan çocuklarına, zekâlarını, kudret
ve kabiliyetlerini, düşüncelerini, yüksek meziyetlerini memleket
uğrunda serbestçe inkişaf ettirmek yolu ardına kadar açılmıştır.

Bizden evvel bu yola girmiş olan milletlerin karşılaşmış olduk-
ları müşküllerle bizim de uğraşmamız pek tabiidir. Fakat, dünya
demokrasi tarihi bize maniaları aşmak, müşkülleri yenmek hususunda
öğretici kıymetli örnekler vermektedir. Bundan faydalanacağız ve inkılâp
tarihimizin bu faslını da şerefli başarılarla süsleyeceğiz. Bunu
yapabileceğimize milletçe inanmalı, Devlet Reisimizi örnek tutarak
bu uğurda gereken geniş görüşlülüğümüzü, müsamahalı azmimizi çelik-
leştirmeliyiz.

./.

000	01			12 722
-----	----	--	--	--------

2

EK.11 Şemsettin Günaltay'ın, Cumhuriyet'in 26. Yılı'nı Kutlama Konuşması 3

-3-

CEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

Aziz Vatandaşlar;

Milletlerin iç durumlarını sarsmak yolundaki dış tahrikler ile iktisadi, ictimai ve siyasi türlü buhranlar yüzünden bütün dünya huzursuzluklar içinde kıvrılıyor. Bazı memleketlerde bu tahriklerin ateşlediği iç boğuşmaların devam edip gittiğini görüyoruz. Bu sebepten, büyük küçük bütün milletler emniyetlerini korumak için azim külfetlere katlanmış bulunuyorlar. Dünyanın bu şartları karşısında biz de zaruri olarak bütçemizin ve emeğimizin büyük kısmını korunma ve savunma ihtiyaçlarına ayırmak zorunda kalıyoruz. Emniyetimizi korumak ve millete hür yaşamak için bütün güçlüklerle göğüs gererek bu yolda devam edeceğiz.

Muhterem Vatandaşlarım,

Dünyanın gittikçe kararan meçhul bir akibete sürüklendiği böyle bir zamanda memlekette yerleştirmeye, geliştirmeye çalıştığımız rejimi, arızalı ve tehlikeli uşurumlardan sarsıntısız geçirerek muvaffakiyet şahikasına yükseltmemiz için, milletçe çok dikkatli ve çok hassas olmamız gerekmektedir. Çok şükür, bu yolun en çetin merhalesini geçmiş, umitlerimizi kuvvetlendirecek mesafeler aşmış bulunuyoruz.

./.

030	01			12	22	2
-----	----	--	--	----	----	---

EK.12 Şemsettin Günaltay'ın, Cumhuriyet'in 26. Yılı Kutlama Konuşması 4

MEMLEKET ARŞİVİ
CUMHURİYET ARŞİVİ

-4-

Pakat, faydalı bir yol olduğuna inandığımız bu rejimi sağlamca kökleştirmek için aşılabacak daha çok merhaleler vardır.. Hepimiz, memleketin yüksek menfaatlerini daima gözönünde tutarak, ferdi hisleri, şahsi kin ve husûmetleri bir tarafa bırakır, akliselimî rehber etmek suretiyle beraberce ve el ele yürümek yolunu tutar, azımla böylece yürürsek önümüzde felâh ve saadet ufkunun açılacağına inanmalıyız. Muhtelif partilere mensup vatandaşların, aynı mukadderata tâbi olduklarını bir an bile unutmuyarak memleket kaygusu ve vatan sevgisi meş'alelerinin rehberliği ile bu amaçda birleşmeleri, beklediğimiz ufkun erken açılmasında başlıca amil olacaktır.

Çok partili Demokrasi Rejiminin imkân vereceği zararlı ceryanlara karşı başlıca mesnedimiz, şan ve şeref kadar ibret ve intibah maceralarıyla de dolu olan uzun tarihimizin vatandaşlarda yarattığı olgunluk ve sağ duydur. Büyük, küçük her Türkün bu olgunluğu, akliselinin irşadından şaşmaması ve nihayet baştan başa, bütün dünyayı tehdit eden tehlikenin azametini kavramış olması sayesinde demokrasi rejiminin açtığı serbest imkânlardan fütce bularak demagogik ve sinsî usullerle vatandaşlar arasına ağız sokmak, husûmet makropları yaymak, nizam ve

./.

030	01			12	72	7
-----	----	--	--	----	----	---

EK.13 Şemsettin Günaltay'ın, Cumhuriyet'in 26. Yılı Kutlama Konuşması 5

DEVLET KUTLUĞU GENEL KAYITLARI
CUMHURİYET ARŞİVİ

-5-

~~Huzurun bakışta olan kanunları, hiçe indirerek suretâ ile devletin huzur-~~
~~una, çürümek yolundaki gayretlerin akamete mahkûm kalacağına şüphe~~
~~etmiyoruz.~~

Sağlam demokrasinin memleketin itilâsı için verimli bir rejim olduğuna inanan hükümetin, bunu köstekliyecek usullere meydan vermemeye ve muhalefetin emniyet içinde gelişmesini sağlamaya müteveccih azminin sarsılmaz bir inanca dayandığına bütün vatandaşların emin olmaları ve makûs telkinleri müstehak olduğu duygu ile karşılamaları yurtta gerekli olan huzurun başlıca teminatıdır.

Muhterem Vatandaşları;

Dünya sulhu bakımından gittikçe daha ziyade endişe verecek bir gelişme gösteren cihan şumul siyasi durum karşısında, millî varlığımızı korumak hususundaki birliğimize, vatanperverliğimize dayanarak sulh sever milletler safında yer almış bulunuyoruz.

Dünya nisbetle bugün daha kuvvetli, en son teknik vasıtalarla da mücehhez olan, kahramanlık imanını harikalar fişkıran tarihimizden, yurtseverlik duygusunu da damarlarındaki temiz kandan alan ordumuzun,

./.

030	01		12 72 7
-----	----	--	---------

5

EK.14 Şemsettin Günaltay'ın, Cumhuriyet'in 26. Yılına Kutlama Konuşması 6

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

herhangi bir badireye karşı vazifesini şerefle yapacak kudrette olduğuna milletçe inanıyor, güveniyoruz.

Muhterem Vatandaşlarım;

Dost Birleşik Amerika Devletinin şükranla karşıladığımız yardımıyla
son yılda iktisadi, zirai ve sınai sahalarda genişliyen ve hızlağan
kalkınma faaliyetleri, vatandaşlar için engin nisbette mesai imkânları
hazırlamaktadır.

imkânlardan faydalanma fırsatını takdir eden vatan-
daşların sürekli ve azimli gayretleri ile çok yakın bir zamanda memle-
kette büyük gelişmelere şahid olacağımızı şüphesiz görüyoruz. Bu güne
kadar umran, endüstri, maarif, içtimai ve siyasi hayat bakımından
milletçe katedilen mesafeler, gelecek için ümit ve cesaretlerimizi
arttıran büyük ve verimli başarılarıdır.

Sayın Vatandaşlarım,

Sözlerimi bitirirken, bir daha kutladığımız Büyük Bayramımızı, daha
mes'ut ve daha refahlı günlerin takip etmesini diler, hepinize, iyilik,
esenlik ve bol neşe temenni ederim.

030 01 12 727

6

Denizli iplik fabrikasının temelidün atıldı

Başbakanın Denizli Halkesindeki nutku

Günaltay dedi ki:

**Demagojik yolların
meydan almasına
göz yummayacağız**

**Başbakan, Denizli halkına refah ve saadet dileği
ile iplik fabrikasının temelini bizzat attı**
(Başbakan refakat eden özel muhabirimizden)

Denizli, 5 a.s. (Başbakanı refakat eden özel muhabirimizden) Sabahın ilk saatlerindenberi, istasyonlarda Başbakanı istikbale gelen halk ile karşılaşıyoruz. Başbakan hemen her istasyonda inerek halkla millî birliğin kütümünden ve bu birlik manzarasının memleketi sağlıyacağı kuvvetten bahs ve halkın dileklerini not etmektedirler.

[illegible]

İsmir, 6. a. a. — Baybakan refat-
ket eden edel muhabirini biliri-
yor!

Dün gece Aydın Halkveviden ay-
rılan sonra Baybakan Şemseddin
Günaltay şehide kısa bir dolama
ya yapmış ve Beladideki serfama
verilen ziyafete hazır bulunmuş-
tur. Zira bu ziyafet aseli asrur
tür. Davetliler arasında Cumhuri-
yet Malk Partisine mensup bir çok
seval ve Demoskratik Geret İsti-
fakçıları, İsmir, Kutahya Milletvek-
li Adnan Memdes ile Aydın De-
moskratik Parti İdare Kurulu Ba-
şkanı Memdes de hazır buluna-
mışlardır.

Saat 22.35'te Aydın'dan ayrılan
Baybakan bu sabah İsmir yolundaki
İsmirdeki civarlar ve şehirde
yollar tarafından karpaslarla selam-
lanmış. Şemseddin Günaltay bu
heretelerle ayrı ayrı görüşmüştür.
İsmirdeki muhabirler de Baybakan
Sahibi Adal Cumhuriyet Halk Par-
tisi İsmir İdare Kurulu Başkan

★ Sonu 3. İ. f. ci sitede

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı : Onur Erbatu

Yabancı Dil : A2

Eğitim Durumu : Yüksek Lisans

Lisans : Kırıkkale Üniversitesi - 2009

Yüksek Lisans(Tezsiz) : Kırıkkale Üniversitesi - 2010

Çalıştığı Kurum/Kurumlar ve Yıl/ Yıllar :

Kırıkkale Berat Doğan Yön Dershanesi, 2010-2011

Bandırma Birey Dershanesi, 2011-2014

Ankara Mehmet Tunç Koleji, 2014-2015

Ankara Doktorlar Koleji, 2015-2016

Ankara Üniversitesi Geliştirme Vakfı Özel Okulları,
2016 – Tarih Öğretmeni olarak görevine halen devam ediyor.

Yayınları (SCI) : Şemsettin Günaltay Hükümeti'nin
Kurulma Süreci

Araştırma Alanları : Cumhuriyet Dönemi